

A

BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI

ÉS

MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI  
TÁRSULAT  
ÉVKÖNYVE.

187<sup>5</sup>|<sub>6</sub>.

SZERKESZTI :

ZSILINSZKY MIHÁLY.

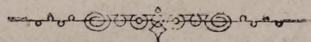
TÁRSULATI FŐTITKÁR.

---

MÁSODIK KÖTET.

---

188.  
m k



B.-GYULÁN, 1876.

A TÁRSULAT KIADÁS.

. 300808

M. ACADEMIA'  
KÖNYVTÁRA



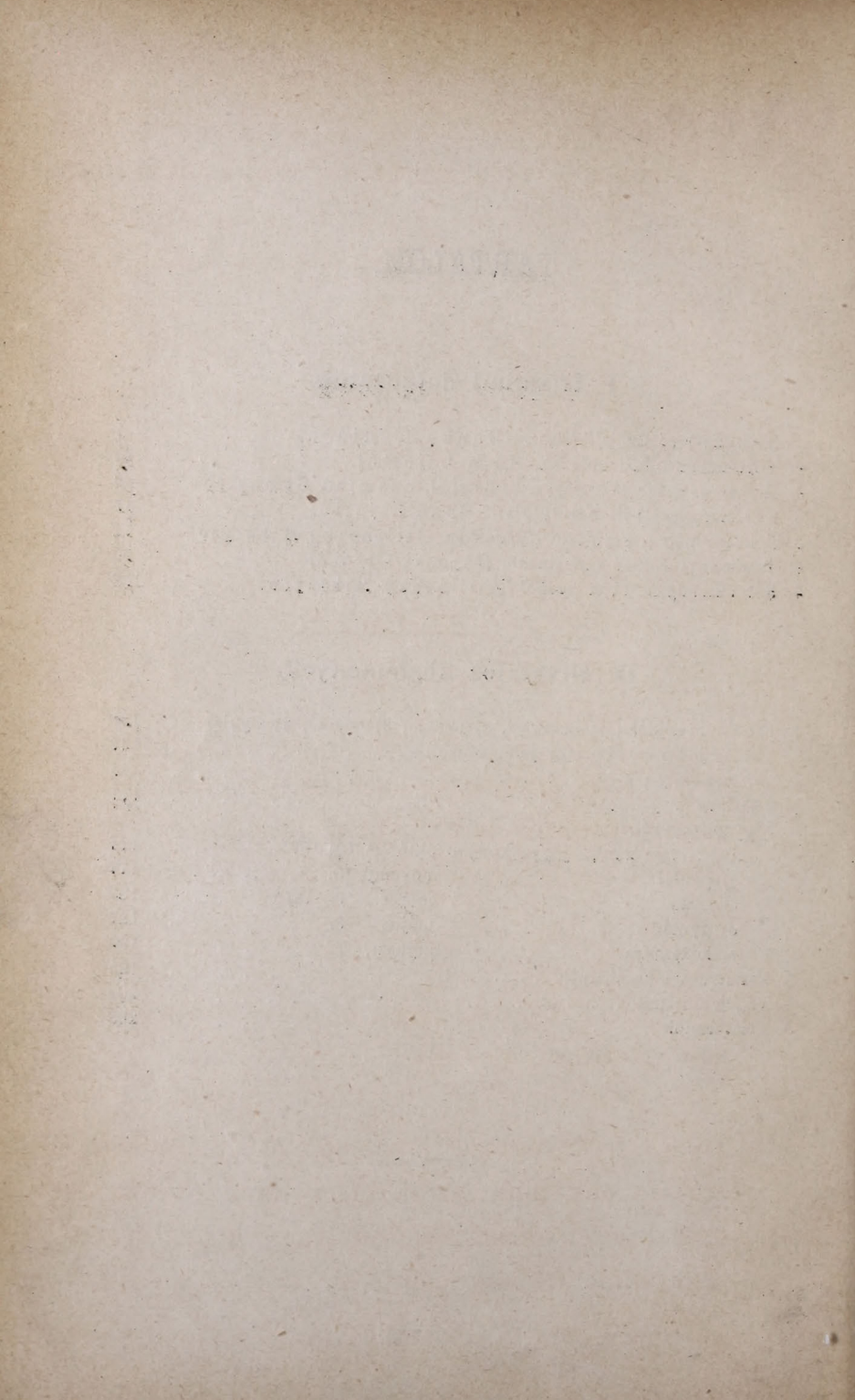
# TARTALOM.

## I. Irodalmi dolgozatok.

1. Kristoffy György jellemrajza, Benka Gyulától . . . . .	1
2. Történelem előtti korszak, Haan Lajostól . . . . .	34
3. Képek B.-Csaba lakosságának életéből, Szemian Sámuelről . . . . .	43
4. Békésmegye III-ik Károly alatt, Haan Lajostól . . . . .	57
5. Békésm. nép a Pero-féle lázadásban, Zsilinszky Mihálytól . . . . .	72
6. Tomcsányi József emlékezete, Hajóssy Ottótól . . . . .	99
7. Két okmány a török korból, Zsilinszky Mihálytól . . . . .	108

## II. Hivatalos közlemények.

1. Elnöki beszédek : 1) Szarvasi, 2) Csabai, 3) Gyulai, 4) Gyulai . . . . .	124
2. Titkári jelentés, (Pulszky jelentésével) . . . . .	137
3. Muzeymőri jelentés . . . . .	145
4. Pénztárnoki jelentés . . . . .	171
5. Jegyzőkönyvek :	
a) szarvasi gyűlés jegyzőkönyve október 10. 1876. . . . .	174
b) gyulai       "       "       novemb. 10.       " . . . . .	177
c) csabai       "       "       márcz. 5. 1876. . . . .	182
d) gyulai       "       "       május 8.       " . . . . .	187
e) közgyűlés       "       auguszt. 7.       " . . . . .	190
6. Társulati alapszabályok . . . . .	195
7. Tagok névsora . . . . .	202
8. Tisztviselők . . . . .	208



## Előszó.



Ime átadjuk a békésmegyei régészeti és mivelődéstörténelmi társulat második évi működéséről szóló „Évkönyvet“ a t. közönség kezébe.

Azt hisszük, hogy a szives olvasó tudja, mit akarunk.

A következő közlemények tanubizonyságot fognak tenni arról, hogy minő eszközök segítségével akartuk elérni, vagy legalább megközelíteni kitűzött célunkat. Jól választottuk-e



meg az eszközöket; célszerűen vagy helytelenül alkalmaztuk-e azokat, arról ítéletet mondani nem a mi feladatunk, hanem a művelt közönségé, a józan kritikáé.

Mi szerény tehetségünk szerint kívántunk szolgálatot tenni a közmívelődés szent ügyének melyet ez uttal is megyénk lelkes közönségének szives figyelmébe ajánlani bátorkodunk.

Budapest, 1876. nov. végén.

Zsilinszky Mihály.

I.

**IRODALMI DOLGOZATOK.**

187<sup>5</sup><sub>6</sub>.





## I.

# Kristoffy György élet- és jellemrajza.

— Olvastatott 1875. okt. 10-kén Szarvason. —

A társadalom hasonló a világtengerhez, melynek végtelensége, korlátokat nem tűrő szilajsága épugy, mint fenséges nyugalma annyira lekötik a szemlélő figyelmét, hogy nem eszmél azon parányi vízcseppekre, melyek az égtükrének felületét alkotják s nem emlékszik meg azon a mélységben rejlő víztömegekről, melyek a merészen emelkedő habtorlatokat fen tartják s táplálják.

Ép így a társadalom sokoldalú életnyilatkozatait, küzdelmeit, tudatosan egy célra irányult reformtörekvéseit, vagy kevésbé tudatos összfejlődését figyelemmel kísérve, sokszor hajlandók vagyunk az események nagyszerűsége, váratlansága, az ezekben kifejezést találó eszmék étetszabályzó gazdagsága mellett elfeledkezni azon mélyebben rejlő mozgató erőkről, melyek szerencsés találkozása s még inkább tervszerű együttműködése képezi lényeges alapját a társadalom minden egészséges életnyilatkozatának. Mig uralkodók bölcs intézkedéseit, hadvezérek dicső fegyvertényeit, statusférfiak korszakalkotó reformjait sokan ismerik s nem kevesen lelkesedéssel magasztalták s magasztalják: addig főleg korunk dicséretes jellemvonásaihoz tartozik azon mind általánosabbá levő törekvés, hogy immár hálával és kegyelettel fordulunk azon erélyes, öntudatos munkások emlékeihez, kik habár

életükben csak kis kört töltenek be fényükkel, de szellemük emelkedettsége által sokakat öntudatra ébresztve, jelentékenyen befolytak sokak mivelésével az egész társadalom mivelődésére.

Ebből kiindulva alkalmoszerűnek találom, hogy midőn megyénk közönsége fokozódó érdekeltséggel kíséri mind azon kutatásokat, melyek hazánk s kivált megyénk társadalmi fejlődésére s eme fejlődés mozgató erőire a múltban, vagy közelmúltban vonatkoznak, bemutassam egy lelkes, öntudatos, áldozatkész, munkás szarvasi prot. tanítónak, Kristoffy Györgynek emlékét, ki 1791—1831-ig, mint néptanító, az ifjúsággal foglalkozván, több mint tizezer ember fejlődésére gyakorolt alapvető irányadó nevelői befolyást. — Méltán megérdemli ő, hogy megyei jeleseink arczképcsarnokában emléke felujtassék s kedves kötelességet vélek teljesíthetni az által, hogy a rendelkezésemre bizott adatok halmazából oly képet állíthatok össze, mely percenetre tán leköti azok figyelmét, kik megyei mivelődésünk tényezői s története iránt nemesen érdeklődnek.

Kristoffy György született hasonló nevű apától s Vozárik Susanna nevű anyától 1767-ik év ápril havában Gömörmegye Nagy-Szlabos helységében, hol gyermek éveit, mint maga említi, — szigorú puritán házi nevelésben részesülvén, — zavartalan ártatlanságban s boldogságban élte át. Azonban talán mivel az ember szerencsés kifejlődésénél a keserőségek s fájdalmak a lélek nemesítés ezen tűzpróbái — nélkülözhetlenek; vagy talán mivel, — mint az éjjeli lepke az őt megsemmisítő fényt, úgy az életerős ép gyermek öntudatlanul keresi a veszedelmet: azért a gyermek Kristoffy életében is előállott egy veszedelmes fordulat, mely őt egész életére megbélyegezte, egyúttal azonban



zárkózottabb s tanulmányok felé irányuló életmódra utasította. Mint hét éves gyermek édes anyjával s testvéreivel az aratás idejekor rokonait látogatandó a közeli falvakra gyalog kirándult s mire haza tért észrevehető külsértés nélkül jobb lába fenyegetőleg megdagadt. Ügyetlen kuruzslók s bábák által gyógykezeltetvén, annyira megromlott a beteg láb, hogy két évi kinos senyvedés után, — melyben aggódó anyja a leggyöngédebben ápolta s vallásos tanításaival vigasztalta, — összezsugorodott az, s a gyermek megsántult. Gyakori tapasztalás igazolja, hogy a legszilajabb gyermek hosszas betegség után megszeliđül, az előbb szórakozott, könnyelmű, figyelmessé s komolylyá válik. Így történt ez Kristoffy Györgynél is, kit a gondviselés a sok kinos szenvedésért azzal kárpótolt, hogy értelmi ereje, tanulási kedve e zárkózottabb életmód folytán annyira kifejlett, mikép kortársait szellemi fejlettségével jóval felülmulta. 1775-ben a nagy-szlabosi népiskolába adatván, Fabricius Dániel s később ennek testvére, Fabrici János által taníttatott öt éven át az akkori protestans népiskolák berendezéséhez képest a vallástan mellett főleg a magyar s tót nyelvre s ezekkel majdnem egyidőben a latinra. Minthogy pedig a gyermek tehetségeinek mértéke legtöbbször azon szorgalomból, érdeklődésből és kitartásból olvasható le, melyekkel egyes tanulmányait végezi: azért Kristoffyt, mint a tudományos pályára hivatással bíró, tanítóit — a szülők rábeszélésével — tovább iskoláztatni óhajták. A szülők azonban részint belátva a mostoha sorsot, mely a mult század végével hazánkban a protestans emberre várt, ha tudományos pályára szánta magát; részint kényelmesebben végezhető s hamarabb megélhetésre képesítő neveltetési irányt akarván választani; kézművessé óhajták képeztetni



fiu-gyermekeküket. Az alig 14 éves gyermek azonban magát eléggé ismerve, hamar határozott önmaga fellett, s habár vallásos lelkületét mélyen sértette, hogy szülői akaratával ellenkezésbe kelle jönnie; mégis a tanulmányokra adta magát, előre is megigérvén, mikép szegény sorsu iparos szüleit kiadások tekintetében lehetőleg kimélni fogja.

Hogy ígéretét beválthassa először a közeli Gömör-Panyitra ment s önkényt ajánlkozott Sárkány Mihály akkor al-gymnasiumi igazgatónál mendikánsul, tudatosan szembe szálva azon nyomorral, inséggel, megaláztatással, mely reá leendő szolgálai tisztében várakozott. De mit törődött az ismeretszomjas ifju nyomorral, éhséggel, hideggel, ha csak tanulhatott s kivált a magyar nyelvben s latinos míveltségben előre törhetett. Két évi iskolázás után azonban Kristoffy lelkes pártfogója Sárkány Mihály Panyitról Rozsnyóra papnak választatván, az ifju nagy aggodalommal nézett sötétedő jövőjébe. Azonban a gondviselés úgy akarta, hogy ne ejtessék el szép reményekre jogosító fejlődés egykori panyiti tanára, Fabricy, ki időközben az aszódi gymnasiumhoz hivatott tanáru, a szorgalmas ifjat magához fogadá, hol később Hlivay által is taníttatott. A mint azonban tanára, Fabricy, kishartai pappá lett, visszatért szülői házához az ifju Kristoffy 1784-ben reményvesztetten arra nézve, hogy iskoláit tovább folytathassa. De szorgalma, tehetsége, önálló törekvése nem maradt jutalmazatlanul s Sexty György lelkész ajánlatára Dobsinára jutott, hol Sztrompf János atyai vezetése alatt a szónoklattant s költészettant tanulta s főleg a németnyelv elsajátításával küzködött. Gymnasialis tanulmányait — azon kor prot. gymnasiumainak iránya szerint, a classikai míveltség és bölcészeti fejlettebb gondolkodás megszerzésére törekedvén, — fényes sikerrel végezte s egykori pártfogójának, Sár-

kány Mihálynak ajánlatára segédtanítóul hivatott a rozsnyói prot. iskolákhoz, hol eleinte a népiskola alsó osztályaiban, később a felső osztályokban s a magyar isteni tisztelet vezetésénél az ügyes éneklésben s orgona játékban magát kitüntetve, hivatalát az egyház nagy elismerése mellett 1788-ig viselé. Ezen tanítóskodása alatt csekély pénzösszeghez jutván, miután, — mint maga mondja emlékirataiban, — folyton alaposabb képzés után vágyakodott, Beke Mártonnal és Magda Pállal, — a később hirneves szarvasi tanárral Pozsonyba utazott s a lyceumban Bilnicza Pállal — ki később pozsonyi tanárrá lőn, — együtt lakván, két évig a bölcsészet — istenészeti tanfolyamokat végezte Sztrecsko György, Fábry István, és Szábel István atyai vezetése alatt. Pozsonyi tanuló korában Kristoffyt üldözte a szerencse s majd Bazinba, majd Komáromba, akkoriban eléggé csábító feltételek mellett tanítói s éneklési állásra hivatott, mit ő azonban, nehogy megkezdett tanulmányait félbeszakítani kényszerítessék, szerényen elutasított. Tanulmányai végeztével azonban 1790-ben a ceglédi ágost. hitv. egyházhoz levitául s majdnem ezzel egyidőben előkelő uri házhoz nevelőül hivatván, inkább öreg szüleinek s kedves rokonainak körében kívánt megtelepülni s elfogadta a nevelői állomást Márton András uri házánál Ochtinán, honnan azonban 1791-ben a gömör-panyiti egyház iskoláiba hivatott, mely állomást elfogadni szülőföldre iránti hálás kötelességének tekintette s itt örömet meg is települt, a tanítás mellett olykor egyházi szónoklással is foglalkozván. — Panyiton, midőn az ifju Kristoffy szorgalmával az iskolában, szelid bánásmódjával s szerény magaviseletével a társadalomban tehetségeinek megfelelő hatáskört biztosított, 1794-ben megnősült, elvevén az ottani lelkésznek Ma-



jor Tamásnak női erényekben kitűnő leányát. Hogy a családi örömek annál nagyobb becsét éreztesse vele a gondviselés — mint a vallásos lelkületű Kristoffy állítja naplójegyzeteiben, — a mézes hetek alatt súlyos betegségbe esett, melyből szerinte csak nejének könyyei s fohásza szabadították ki. Résztint a gyöngéd rokon kötelekek, résztint s tán még inkább — a szülőföldünk iránti természetes előszeretet s köteleesség-érzet készítették Kristoffyt arra, hogy mint panyiti tanító 1792-ben a fazekas-varsándi egyház papságra való híványát, 1793-ban a ratkói főtanitóságot s ugyan ez évben a tót-komlósi tanítói híványt s 1794-ben a fényes kilátásokkal kecsegtető rima-szombati tanszéket szerényen elutasította magától. Mégis e csábító híványok özöne folytán Kristoffy Gömörpanyiton mint tanító csak 1795. február 22-ikéig működött, midőn nejének, ipjának s összes rokonainak rosszalásával ugyan de a szarvasi egyház megtisztelő meghívásának engedve, s kivált azon önmaga által bevallott nemes indoknak eleget teendő, hogy a már akkoriban jó hírű Tessedikféle gazdasági s ipariskolában, mint országos mintaintézetben, szakképződéséhez nemes ösztönt és új irányt találand, elfogadta a szarvasi népiskolában neki felajánlott főtanítói s ezzel kapcsolatos éneklési s orgonistai (kántori) állomást. Hogy pedig a protestáns egyházak ez időben általuk létesített s fentartott iskoláikra mily figyelmet fordítottak, kitűnik azon körülményből, hogy a legkitűnőbb iskolai bizonyítványokkal ellátott Kristoffyt Szarvason csak világos szakvizsgával felérő próbatét után választották meg tanítóul. Kristoffy leírja e vizsga tartásának módozatát, említvén, hogy Tessedik Sámuel, mint a szarvasi prot. egyház és iskolák igazgató lelkésze a fiatal tanítónak neveléstani tájékozottságát puhatolandó, következő kér-



déseket intézett hozzá: „valjon a gazdaszat és kézipar, vagy a keresztény vallástudomány képezi-e a főbb és lényegesebb tantárgyát a népiskolának?” Kristoffy azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy habár szinte a népiskola feladata az ember gyakorlati hasznavehetőségét és megélhetési képességét megállapítani és fokozni; mégis e tekintetben éppen a vallásos nevelés foglalja magában a kellő biztosítékot arra, hogy az ember számító értelmével és mások feletti gyakorlati ügyességével a közérdeknek hasznára s ne ártalmára legyen. Ellenkezőleg Tessedik Pestalozzi nevelészeti irányának hive lévén, habár mint protestans lelkész kétségbe nem vonta a vallástanítás szellemfejlesztő erejét s szabályzó hatalmát az ifju lélekre; mégis éppen az alföldi nép dologtalanságát, avval kapcsolatos erkölcsi süllyedését, érzéki irányát kárhoztatva, s a tantárgyak időrendét tekintve, hazánkban fontosabbnak s előbbre teendőnek mondá a gazdaszattant és kézipart, mely előzmények alapján későbbi időben annál inkább vélte a vallástanítást áldásossá tehetni. Ezután kérdé Tessedik: „valjon az iskolai s egyházi célokra való kéregetés megengedhető-e s minő összefüggése van ennek a protestans vallással?” Ezen a mai korban is sokszor felmerülő kérdésre Kristoffy akként felelt, hogy a protestans hivekben az egyház és iskolák ügyei iránt való közérdeklődés és tevékeny részvét — megjegyzendő, hogy oly időszakra vonatkozik ez állítás, melyben sem hirlapok özöne, sem a gyors közlekedés kényelme nem tették lehetővé, hogy a hazánkban élő protestansok egymás életszükségleteiről s érdekeiről könnyű szerrel tudomást vehessenek, — ezen intézmény által ápoltatik s mig más korszerűbb által nem helyettesittetik, szükséges. Végre kérdé Tessedik: „valjon melyik tanmód képes az ifjuságot úgy értelmi fej-

lődésben, mint erkölcsi nemesbülésben hathatósabban előmozditani, az-e, a melyik a népiskolákban országosan el volt terjedve ezen idő szakban; vagy az, melyet Tessedik az általa létesített s nagyobb részt fen tartott gyakorló gazdasági intézetben alkalmazott, midőn minden fejtegetést közvetlen szemléletre fektetett és a szemléletek tömegéből vonta le s vonatta le tanítványaival az egyes alapigazságokat s szabályokat? — Ezen kényes kérdésre Kristoffy akként felelt, hogy az ifju nemzedék korához s lelki fejlettségéhez mértebb, s így helyesebb tanítási mód a szemléletekből kiinduló, tehát az összetevő tanmód; csak hogy nem minden tantárgy olyan, melynél folytonosan ezen módszer alkalmazható lenne, s így nemcsak megengedett, de sok esetben elkerülhetetlen szükséges, hogy a tanítvány, mielőtt szemlélkezne, képzelgetésre s fogalmazásra vezettessék. — Kristoffy szerencsés és boldog embernek vallá ugyan magát azon alapon, melyre a régibb rendszerű tanítás őt felsegitette, de a mellett szívesen elismerte, hogy ha Tessedik gyakorlati irányával, nemzetgazdasági s ipartanulmányaival elérte élte boldogságát, egyszersmind jogositva, sőt az isteni gondviseléstől mostani helyzetében kötelezve is van arra, hogy másokat a boldogság felé vezérő utra tereljen. Ezen eszmecsere után a meghívott esperesnek, Szimonidesz orosházi lelkésznek és Sexty György komlósi lelkésznek s az egyházhívek nagy tömegének jelenlétében próbavizsgát tartott Kristoffy, hol épen nem az éneklésre s orgona művészi játékára, mire büszke volt az ifju tanító, — s hitte, hogy ezekben kortársai közül sokakat túlszárnyal, — hanem a népiskolai tanítás módszerére, a gyermekekkel bánásra s a nevelésben s tanításban nyilvánvaló gyakorlati ügyességre volt fektetve a főtekintet. Szint így igen jellemzőleg, a



tanítóhoz intézett hívány nem az egyháziak által egyedül, hanem az összes világi előljáróság által nyilvánosan a község házában nyújtatott át, a megválasztott tanítónak, tán hogy evvel is kifejezést adjanak azon meggyőződésnek, mikép az iskola nem csak kizárólagosan a felekezetnek birtoka, de a nagyobbára protestans község szinte komolyan érdeklődik s telhetőleg befolyik az összes iskolákra. Oly jelentékeny körülmények ezek, melyeket szörszálhasagató korunkban, melyben élire állított jogi kérdések miatt sokszor válnak a létező s magasztos feladattal bíró iskolák a társadalom elhagyott mostoha gyermekeivé, főlemlíteni nem fölösleges. Az egyház és község sürgetésére télviz idején kénytelen volt a panyiti rokonoktól és ismerősöktől fájdalmasan búcsúzó Kristoffy családjával utnak indulni s 15 napi kinos utazás után, — melyben nem egyszer tévedeztek, sőt a Mátra aljában gyenge fagyáskor könyvestől, bútorostól egy málhás szekérrel annyira megfeneklettek, hogy 12 ökörrrel s 10 forintnyi költsékezéssel kellett az éjen át erősen lefagyott kocsit a sárból kivontatniok, — nagy fáradalmak, sőt életveszedelem között az akkor uttalan alföldre megérkezni. Bizonyosan ezen sok gonddal járó veszélyes átköltözés emléke, vagy tán mit vallomásaiból következtethetni a tanítói pálya iránti őszinte szeretete riasztották vissza később is Kristoffyt, hogy 1798-ban az aradaczi ev. papi állomást, melyre őt az akkor nagybefolyású esperes, Szimonidesz János, melegen ajánlá s később 1806-ban az apatelki papi állomást szíves küldöttek sürgető unszolásának dacára, szerényen visszautasította. Jellemző vonás egy olyan ember életében ki nem ugyan személye, de őszintén szeretett kartársainak kellemetlen összeütközései miatt vajmi sokszor érezni volt kénytelen hivataloskodásában azon szolgálai



függést és szándékos megaláztatást, melyet egyes korlátlan uralomra törekvő egyházi előljárók, — nem ugyan hivatalos állásuknál fogva jogosítva, de az öntudatlan hivek magatartása által jogfoglalásokra bátorítva, nagyon is éreztettek a tanítói karral egyes közösségekben.

A hivatalos keserőségek s félreértések azonban annál inkább terelték a lelkes Kristoffy figyelmét kötelességeinek kifogástalan pontos és hű teljesítésére s az iskolában kifáradva, nem a nagy világ zajos mulatásaiban keresett bódító szórakozást, de gazdagon kárpótló nemes örömeket lelt kis családja körében. Valóságos kegyelettel írja le naplójában első szülött fiának keresztelését s föllelkesül azon reményben, hogy hagyhat maga után utódot, ki eszméinek s életterveinek méltó örököse leend. Az Isten azonban másként határozott s a beteges gyermek két éves korában elhalt. Kárpótlásul és vigasztalásul született ugyan 1798-ban az elhalt fiu helyett egy kedves leány-gyermeke Kristoffynak, azonban megbocsátható, vagy legalább természetes apai hiuság, hogy ő csak 1800-ban született fiu gyermekében találta teljes örömét, kinek szerencsés fejlődéséhez, mint lelkes nevelő s mint gyermekében újra élő apa, annyi fényes reményt csatolt. — A mint népesedett Kristoffy György családja, úgy növekedtek gondjai, s míg élete előbbi éveiben soha sem panaszkodik a tanítói fizetés csekélységéről, rossz termésről, kései fagyról, árvizekről, ezután önkezüleg vezetett naplójában mindig megemlíti azon elemi csapásokat, melyek különösen gyermekire vonatkozó nevelési terveit megzavarták. Mindamellett ép oly hálással megemlékezik a gondviselés kegyadományairól mindannyiszor, a hányszor életterhein kedvező körülmények könnyítének. Nagy reményekkel fogadja s üd-

vözli azon új tisztársakat, kik a tanuló ifjuság számára növekvésével szükségessé vált új iskolákba hívtak s családi szellemű jól nevelt leányainak is ezek körében jelölt ki az Isten hű férjeket. — Kristoffy leány-gyermekeit hálás lélekkel látván biztosítva, gondját s áldozatkészségét életben maradt egyetlen fiának nevelésére fordította, s apai gyöngéd szeretetéről tanuskodik naplójának minden lapja, melyen a fiára vonatkozó legaprólékosabb adatok is nagy pontossággal vannak följegyezve. S mily büszke önérzettel írhatta le theológiát végzett fiának bizonyítványait, bécsi egyetemi tanulmányait, később 1823-ban a mezőberényi gymnásiumban tanárrá történt alkalmazását, nagylaki evangélikus pappá választatását, azt abból következtethetni, hogy mindezekben reményeinek, fohászáinak és egykori jóslatainak teljeseését szemléli.

Azonban már 1824-től gyakrabban emlegeti betegeskedését, panaszkodik, hogy habár a lélek kész, de a test hivatalos kötelességek teljesítésében már-már erőtlen. Mindamellett a hanyatló testi erőkkel ellentétben annál tisztultabb a szellem, annál fenszárnyalóbb Kristóffynál a lélek, mely az élettapasztalatok gazdag tárházából meritve bölcseséget, az emberi életnek, a köznevelésnek, a hazafias öntudatban mindinkább erősödő nemzeti fejlődésnek minden nevezetesebb mozzanatát, minden említésre méltóbb érdekét odaadó figyelemmel kíséri. Tanuskodnak erről azon sokoldalú tanítási tervezetek, melyeket széles ismerettsége alapján hirneves tanférfiaktól magának Kristóffy György megszerezgetett, naplójába önkezüleg bejegyeztetett; tanuskodnak erről azon a politikai életfejlődéstérdeklő iratok, melyeket minden olvasmányaiból a szorgalmas tanító kivonatoztatott; tanuskodnak főleg a helyi érdekekkel bíró statistikai s közművelődési adatok, melye-



ket hangya-szorgalommal gyűtögetett a betegesember akkor, midőn már mind gyakrabban panaszkodik naplójában azon lassan emésztő betegségről, mely végre a tevékeny életet 1831-ben kioltotta. — Hogy Kristoffy Györgyöt tanítói szorgalmas működése, kedélyes egyénisége, verselési ügyessége, melylyel temetéseknél, kereszteléseknél, lakodalmaknál s különböző mulatságoknál gyakran költői hatást ébresztteni birt, társas miveltsége s vallásos jelleme mennyire közkedvességű emberré tették Szarvason és ennek vidékén, sőt összes ismerősei körében, mutatja azon körülmény, hogy halála általános megdöbbenést keltett és egész napjainkig hálásan emlegetik számtalan tanítványai, kik nyelvekbeni ügyességét, klasszikai miveltségét, emberséges szelid bánásmódját s keresztény szellemét felejtetni nem tudják.

Ezen életrajzi adatokban azonban Kristoffy Györgyöt még mindig inkább mint gazdag fejlődésű tevékeny egyéniséget, de nem mint hivatalnokot s főleg nem mint lelkes protestans tanítót volt alkalmam bemutatni. Pedig hűtelen lennék jelesünk emlékéhez, ha életének épen ezen határozottan kiemelkedő jellemvonását terjedelmesebben ismertetni elmulasztanám.

Már azon körülmény, hogy Kristoffy önállólólag, nagyobb részt szülői támogatása nélkül volt kénytelen átküzködni az iskolákon s tanulmányait Gömörpanyiton, Rozsnyón, Aszódon, Dobsinán s végül Pozsonyban leginkább szorgalmára s jellemességére, mint legértékesebb ajánló-levelekre, támaszkodva végezte, sőt ez idő alatt is nyilvános iskolákban Rozsnyón s magán házaknál is nevelősködött, nagyban nevelte a tanítás és köznevelés iránti komoly érdeklődését. Nem is mulasztá el soha az alkalmat, hogy utazásai közben a felvidék jelesebb lelkészeit, hirnevesebb tanítóit meg

látogatta s velők eszmecserét ne váltott volna, s naplótöredékeiben az akkori protestans népiskolák, algymnasiumok, sőt magánintézetek beléletére s tanítási tervrajzára nézve érdekes s főleg a prot. köznevelést jellemző adatokat találhatni.

Leírja azon nevelő-intézetnek berendezését, tervrajzát, mely Kézsmárkon az ottani evang. lyceummal kapcsolatban létesítettett a mult század végén a gymnasiumi tanárok által. Ezen magán vállalatnak alapítója volt a kézsmárki lyceum akkori igazgatója Podkoniczky Ádám, ki Franke paedagogiumát Halléban tanulmányozván, középmódú szülők gyermekeinek érdekében alkalmas berendésű bérházban nyitott egy érdekesen szervezett iskolát. A belépő tanítványok kor, egyéni jellem, fejlettség, véralkat s anyanyelv szerint csoportosítottak úgy, hogy a németek a magyarokkal, a magyarok a tótokkal, a könnyelműek a komolyakkal, a szelidek a szilajakkal vegyesen laktak ötönként egy-egy szobában megbízható nagyobb tanuló vezetése s felügyelete alatt. A nagyobb növendékek kitünőbb s már-már végzett tanulók támogatása mellett, a kisebbek alsóbb osztálybeli, de szinte kitünő vezér példája és segítsége mellett végezték otthoni tanulmányaikat. A vezérkedő felügyelők számára részletesen kidolgozott utasítások adattak, melyek folytán tartoztak hatni a békés, testvéries szellem ébresztésére, a munkássági kedv fokozására, a tanulmányozás érdekének ápolására; ezért az egy-egy szobában lakók együtt éltek, együtt tanultak, jól megválogatott műveket együtt olvastak s megállapított napokon különböző hazai nyelveken együtt társalogtak. A felügyelők ügyeltek az együttlakók erkölcsi fejlődésére, ellenőrizték s irányozták a társas multságokat, gondot fordítottak a rendre, tisztaságra, közegészségre s együttes étkezésre.



Hogy pedig az intézet mennyire nem volt kizárólagosan csak a klasszikai műveltség ápolója, mutatja azon körülmény, hogy a rajzolás, zenélés, gazdaszat, tornaszat s kivált ennek válfajai, a tánc és vivás szinte alkalmilag előadattak mindazoknak, kik magukat ez irányban is képezni óhajtották. Mi a kézsmárki pædagogium nevelési irányát és alapelvét illeti az intézet tervrajzában Kristoffy főleg kiemeli, hogy az — igen helyesen — kirekeszti egyfelől a katonai nevelést, melyben az állami fensőség nyomása alatt elfojtatik az ember egyénisége s önállósága; de kirekeszti másfelől a zárdai nevelést is, melyben az istenség eszméjének hatása alatt a fejlődő ember megsemmisül, s lesz az egyház sokszor rosszúl felfogott s még rosszabbúl magyarázott érdekeinek vak eszközévé. Épen ezen ellentétes irányok kikerülése végett a kézsmárki pædagogium a családi nevelés továbbfejlesztését tűzte ki célul, melyben testvéri szeretet, barátság, egy célra törekvők nemes versenye, kedélyes, bizalmas, szeretetteljes kölcsönhatás a nevelő és növendék között legyen azon fejlesztő légkör, mely alatt az emberben a tudományok és művészetek szabályzó hatása folytán a megneemesült emberi jellem, a hazafias szellem, az erkölcsi öntudatosság és önállóság kifejlődjék s megerősödjék. A nevelői vezetés irányára s módjára nézve szabályozó elv gyanánt felállított, hogy az ifjak fejlődésükben akként irányoztassanak: mikép gyűlöljék és kerüljék a rosszat, inkább az erénynek szerete, mint a büntetéstől félelem miatt. A mi pedig a tanítás módját illeti, fő súly volt fektetve a szorosan iskolai feladatok végzése mellett az olvasmányokra s azok kivonatozására, miben az önálló kutatásnak s tanulmányok alapját megvetetni remélték az intézet tervezői s vezetői. A na-

gyobb tanulók, kik az együtt lakó csapatok felett, mint a családban az idősb testvérek az ifjabbakra, a felügyeletet gyakorolták, a bentlakás, ingyenellátás és szerény díjaztatás jótéteményében részesülvén, egy-szersmind a tanítói s nevelői foglalkozásban — lyceumi tanárok vezetése mellett — annyira ügyesítették magukat, hogy mint keresett tanítók léptek ki az intézetből; — sőt a külföldi egyetemek látogatása is meg volt könnyítve részükre az által, hogy az élő nyelvekbe begyakorolván jókor magukat, szegényes keresményökből kitelt az utazási s tanittatási költség. Hogy mennyire változtak a kényelmes és jutányos iskolázhatás föltételei félszázad óta, azt az érdeklett szülők — kivált ha fővárosban kívánják gyermekeiket taníttatni — mai nap panaszosan ismerik. Tán épen az ellentétnél fogva méltó lesz megemliteni, hogy eme kézsmárki paedagiumban egy benlakó ifjuért szeptembertől juliushó 24-ikéig, — tehát tizenegy óra teljes ellátásért s tanittatásért fejenként fizettek a szülők 63 váltó forintot félévi részletekben. Ugyancsak ez intézetben a bennlakó ifjuság életrendje is érdekelhet bennünket. Nyári reggeleken 5, téli reggeleken 6 órakor felköltettek az együttlakók, mosdás, öltözködés s közös reggelizés után előkészültek a tanórákra. Délig szakadatlanul — habár a tantárgyak változatos besosztása mellett eléggé érdekfeszítőleg — folyt a tanulás. Ezután következett a közös étkezés, melynél a húsételek kellő aránya mellett, kivált a hüvelyes vetemények kerültek elő gyakorta. Az étkezést fűszerezte az igazgató nejének szellemdús társalgása az ifjakkal. Délután aránylag csekély tanóra, s leginkább a művészetekkel foglalkozás került elő. Az intézetből az ifjaknak kimenniök engedelem kérése nélkül lehetett ugyan, de felügyelőik által ellenőriztetek.



Kristoffy György közelebbről vágyott ez intézetet megismerhetni s tanuló korában óhajtott volna fölvetetni azok közé, kik a házi felügyelettel ez intézetben megbizattak; azonban szegény sorsa miatt utazást nem tehetett s írásbeli ajánlkozása nem tekintetett elegendőnek s így kimaradt azon intézetből, melyben magát hasznavehető tanítóvá képezni reménylette.

Mindamellett Franke nevelési elveinek ismerete, az azok feletti elmélkedés s a kézsmárki kísérlet élénken foglalkoztatták az ifju lelkét s hogy Szarvasra átköltözzék, arra egyéni indító okul főleg azon kedvező körülmény is szolgált, hogy itt a hirneves Tessedik Sámuel személyével s köznevelési terveivel és kísérleteivel szemléletileg is megismerkedjék és így magát tanítói szakjában még inkább tökéletesíthesse. Igaz ugyan, hogy Kristoffy Szarvasra jövetelét válságos események előzték meg, melyek a szarvasi iskolák sorsán sokat változtattak, sőt megingatták azt a bizalmas és kedélyes viszonyt, mely a tanító kar s a lelkészek közt előbb fenállott s magát az iskolai életet hathatósan előmozdította. Az országos érdekű nevelési tervekkel elfoglalt lánnglelkű Tessedik, mint az egyház igazabb lelkésze már 1779-től buzgólkodott azon, hogy a gazdálkodásban s iparban is hátramaradt alföld ezerféle bajain az által segítsen, mikép Szarvason oly gyakorlati, gazdasági s ipariskola létesíttessék, melyben a népiskolák fejlettebb növendékei, mint gazdasági tanoncok, gyakorlatilag beleokuljanak az észszerű gazdálkodásba egyrészt, másrészt leendő néptanítók is oly irányban nyerjenek képeztetést, hogy a később netán vezetésükre bizott iskolákban a gazdaszáttant életre kihatólag előadni képesíttessenek. — Roppant önfeláldozással, családi vagyonának tetemes kockáztatásával fáradozott azon, hogy ezen országosan dicsért, meg-

bámult vállalat virágzásra birassék s áldásos gyümölcseivel boldogítsa majdan ne csak e vidéket, de az egész hazát. De rendesen szomorú sorsa a genialis ujitóknak, hogy őket épen kortársaik legkevésbbé értik, s míg Tessediket is magasztalta a mivelt külföld, kegyeivel s kitüntetéseivel halmozta el az uralkodóház: addig irigységből, félreértésből épen azok körében talált legnagyobb ellenállásra, kiket leginkább kívánt boldogítani mintaszerű tanintézetével. Igaz ugyan, hogy egyrészt Tessedik parancsoló fellépése idézte elő a bajt, midőn ő mint igazgató-lelkész felhasználva a meglevő népiskolákat, sőt az egyház által 1791-ben nagy fényüzéssel fölépitett új iskolai helyiséget is gazdasági és iparintézetté alakította át, s maga lelkesen vett részt a tanításban, a gyakorlati kísérletekben, néha — ha ugyan a Kristoffynál följegyzett panaszlevél vádjai hitelesek, — papi teendőinek rovására. Azonban a lassú fejlődésű nép, mely természeténél fogva minden ujtás ellen gyanút táplál, — kívált midőn tapasztalta, hogy Tessedik lelkésztársa, Boczko, épen nem helyesli ezen iskolai ujtásokat, sőt kifogásokat emel azon eljárás ellen, melynélfogva tisztvársa kizárólag gyakorolja az iskolák felletti felügyeletet, — erős, — mondhatni durva — visszahatásra ingereltetett. Ezért sürgetőleg követelte, hogy általa fentartott népiskolái, ne legyenek további kísérlettevés tárgyai, de helyettesessenek vissza az előbbi állapotba; sürgetőleg követelte, hogy az ifju nemzedék, mielőtt az olvasás, irás, számolás elemeiben s a hazai élőnyelvek gyakorlatában megerősödhetnék, ne kényszeritessék az ipariskolában a fonásra, szövésre, gyapjútisztítására, szóval oly foglalkozásra, mely ha magábanvéve még oly üdvös és országos érdekű lenne is, — de a fejletlen gyermekre idő előtti, sőt az akkori kereskedelmi és gazdasági



viszonyok mellett hálátlan erőfecsérlés. Midőn Tessedik a nép hangosan nyilvánuló ellenszenvére nem sokat adott, s támaszkodva az országos iskolai tanács helyeslésére, a fejedelmi kitüntetésekre s a többször ígért, de rendetlenül küldözgetett állami segítségre, továbbra is ragaszkodott kedvenc terveihez: akkor az elégedetlen nép panaszaival, később fenyegetéseivel ostromolta az esperességet, a kerületet s mindazon küldöttségeket, melyek a fenforgó bajok megvizsgálása végett a hely színére jöttek. A mikor pedig Tessedik az ujonnan választott tanítókat is saját kedvenc terveinek megnyerni kívánta — mint azt Kristoffyval történt s előbb már közlött értekezése is tanusítja, — a magára maradt adózó nép az esperességet sürgette: állapitassék meg és esperességileg szentesitessék egy oly tanítási-tervezet s részletes utasítás a hivatalban levő tanítók számára, melynek alapján, ha előírt hivatalos kötelességeinek eleget tesz a tanító, senkinek beléje avatkozni szabad ne légyen. A papi befolyására féltékeny Boczko, ki a növekvő közéletlenségnek s dísztelen viszálykodásoknak egyik okozója volt, s ki látszólag a népiskolák keresztény szellemének s vallásos irányának érdekében folytatta Tessedik ellenében a keserű harcot, az egyháziakkal ép úgy, mint kivált körlelkészi gyöngédtelen avatkozásai folytán a tanítói karral is éles meghasonlásba jutván, végre is 1802-ben hivataláról önkényt lelépett; de másrészről Tessedik is a félreértések, megtámadások s főleg az anyagi támogatás hiánya és a közönyösség által lehangolva 1806-ban felhagyott áldásos intézetével, melybe 27 évi irodalmi sokoldalú munkásságát, tanítói fáradozását s családi vagyonának legnagyobb részét áldozatul betemette.

Ezen sajnálatra méltó visszás körülmények között

az iskolákat fentartó választó-közönség tanítóitól feltétlenül követelte, hogy a népiskolákat — eltérve Tessedik realis irányától — az előbbi tanítási rendszer alapjára visszahelyezve vezessék; ne legyenek azok továbbra is gazdasági s ipariskolák, de a protestantismus szolgálatában álló elemi iskolák, melyekben a fősúly fektetessék a vallásos nevelésre, a hazai élő-nyelvekre, a számolási ügyesség fejlesztésére s csak ezen előzmények alapján a fejlettebb növendékekkel vétessenek elő azon hasznos ismeretek — korlátoltabb terjedelemben melyek terjesztése körül Tessedik annyit buzgólkodott. Kristoffy felfogván a helyzet kényszerűségét, sem Tessedik, sem Boczkó pártjára nem állott, sőt tanító társaival szövetkezve a helyi viszályok ideje alatt a protestans iskolák tanítási tervezetét tanulmányozták. Erre mutat azon szorgalmas gyűjtögetése a tanítási tervezeteknek, mely Kristoffy naplójában egy kis könyvtár terjedelmével bir.

Ott találhatni érdekes egyéni megjegyzésekkel kísérvé az 1791-dik évi zsinat tanügyi küldöttségének terjedelmes munkálatát, melyet a prot. iskolák egyöntetű szervezése czéljából nagy szorgalommal kidolgoztak jeles tanférfiak, — csak az a sajnálatos, hogy szigorú kötelezettséggel a protestans iskolákon az országszerte keresztülvive soha sem volt.

Ott találhatni egész terjedelemben s érdekes önálló megjegyzésekkel kísérvé azon 1799-ről kelt tanítási tervezetet, melyet a népiskolák és latin iskolák egyöntetű szabályozása végett kidolgozott Klaniczay János, mint a békés-bánáti esperesség akkori felügyelője. — Ha tán a tantárgyak beosztását ezuttal mellőzük is, mint a mely a mai népiskolák s algymnasiunok tanítási tervezetétől csak annyiban eltérő, hogy benne fősúly fektettetett a vallásra s a nyelvekre s



a reáliák kisebb terjedelemben s kevesebb tanórában tárgyaltattak; de már az iskolai élet szabályozására vonatkozó felügyeleti jog gyakorlásáról méltó megemlékeznünk már csak azon oknál fogva is, hogy ezen tervezetből kiláthatni, mikép — legalább az ágost. hitv. protestansok vidékünkön — nem bízták iskolákat a véletlenre, sem feltétlenül meg nem bíztak még azon tanáraikban sem, kiknek megválasztatásánál terjedelmes próba alapján meggyőződtek a tanításra s nevelésre való képességről. Klanicay tervezetében, melyet az esperesség elfogadott, az egyházak világi felügyelője s az igazgató lelkész képezik a népiskolák természetes felsőségét, kiknek kötelessége gondosan ügyelni arra, hogy a tanterv alapján a tantárgyak kellő terjedelemben, meghatározott óraszámban s előírt módon úgy dolgoztassanak fel, hogy ne a tanítványok kitünőbbjeivel üzessék a szemfényvesztés a vizsgákon, de az ifjuság egész tömege kielégítő jártasságot mutasson mindazon ismeretekben, melyeknek módszeres földolgozása a népiskolákra bízott. Ezek mellett az iskolai élet közvetlen ellenőrzésével, — hol több iskola létezett egymás mellett, — mindenkor a főtanító bízott meg, kinek kötelességévé tétetett tisztársait hivatalos működéseikben figyelemmel kísérni tanácsal s példával támogatni, s kivált ha a fegyelem gyakorlásában, a vallásos nevelésben, vagy a tanítás módszerében megjegyzésre méltó hibát észlelt volna, rögtön barátilag figyelmeztetni a hanyagokat, vagy ügyetlenkedőket. Ugyancsak a főtanítóra bízott a tanuló pontos megtartására ügyelni, nehogy a tanítványok óra közökben tétlenül magukra hagyassanak, vagy ellenkezőleg a közegészség rovására túlbuzgóságból kelleténél tovább együtt tartassanak. Ugyancsak ezen szabályzat feljogosítá az iskolákra való felgye-

lettel megbízott ügyelőt (inspector) s igazgató lelkészt, hogy haladék nélkül büntethetik azon megintett s nem javuló tanítókat, kik hanyagságuk s kihágásaik által az iskolának s a tanítói állás méltóságának ártanának; még pedig úgy, hogy negyed évi, makacsság esetén félévi fizetésüket iskolai célokra lefoglalhatják, elűtven őket minden további fellebbezés lehetőségétől. Igaz ugyan, hogy ezek eléggé szigorú, — mondhatni zsarnoki, — rendszabályok; az egyházak s esperességek jegyzőkönyvei azonban arról tanuskodnak, hogy e tanítási rendszabályokban kifejezett szigor alkalmazására vajmi ritkán kerülhetett a sor, s a protestans tanítók inkább saját éber lelkiismeretük által szabályoztatták önmagukat, hogy sem öntudatlanul bevérták volna az iskolai felügyelőség megalázó beavatkozását.

Kristoffy naplójában a tanítás ügyére vonatkozólag ott találhatni továbbá egész terjedelmében a körlelkészeknek (dekánusoknak) népiskolákra irányult időnkénti határozatait. Ilyen Boczko Dánielnek, mint körlelkésznek 1801- és 1802-ről szóló iskolai szabályzata, melyben az 1799-ről kelt esperességi tanítási tervet van helyi szükségekhez mérten módosítva, — tán egyes tanítók hanyagságára célozgatván, — kiélesítve, a nélkül, hogy e mű önálló tervet értékével bírna. Ezen tanítási szabályzat az akkori orosházi lelkész és esperes, Szimonidesz János által, az esperességben tán néhol fenforgó rendetlenségekre vonatkozólag, dorgáló szavak kíséretében köröztetvén, a tanítói karnál általában nagy visszatetszést szült. Ezért a nyiltabb lelki tanítók értekezletet tartván, fogalmaztak is egy érelyes hangon írott panaszlevelet a Superintendenshez, melyben rámutatnak azon önkénykedésekre s keserű összeütközésekre, melyeknek néhány türelmetlen igaz-



gató lelkész s körlelkész által az esperesség jobb tanítói is kitétetnek, a nélkül, hogy lenne a prot. néptanítók hivatalos hatáskörére vonatkozó jogszabályzat, melyen belül menedéket és kárpótlást találhatna, az, ki kötelességeit mértéket ütőleg végezte. Minthogy azonban e mozgalomról az esperesnek is tudomása volt a nyugtalankodókat, — mint később kitünt, üres — ígéretekkel elcsendesítette. Ellenben a hatalmas szuperintendensnek, Hamaliarnak, közelében élő szarvasi tanítók, abban kerestek e viszálykodás alatt is nemes elégtételt, hogy annál több gondot fordítottak az önképzésre s 1804 május havában — az esperesség beleegyezésével — esperességi tanító-egyletet alkottak, melynek legközelebbi célja volt az összes tanítókban egészséges társulati szellemet ápolni s ennek segítségével az iskolák ügyén s érdekein — a mennyiben az részben az egyetértő tanítóktól is telnék javítani. — Eme tanító-egylet fenállott 1804—1811-ig Skolka előbb szarvasi, később mező-berényi tanár s igazgató elnöklete s Kristoffy György jegyzősége alatt, s habár a tartott értekezletek jegyzőkönyvei eltűntek, de azok kivonatban Kristoffy naplójában találhatók. Ezen kivonatokból örömmel megállapíthatni, hogy igen élénk tevékenységet fejtettek ki az egylet derék munkásai; nevezetesen fölkerítették a gazdag nevelészetű könyvtárral bíró Tessediket, hogy tanulmányozásra érdemes műveit használatul az egylet tagjaival közölni sziveskedjék, ki a kérelemnek nagy szolgálati készséggel engedett. Később a tanító-egylet az egy téren működő tanítók összes érdekeit felkarolván, összejöveteleinél megvitatá az új tankönyvek értékét, a szokásos tan módszerek s egyéb taneszközök helyességét, tájékozás végett statisztikai adatokat gyűjtött a tartott vizsgákról, azok lefolyásáról, a tanítók híványairól, anyagi javadalmaztatásuk

minden módosításáról s mind ezen a köztanítás és nevelés ügyének érdekeiben közös megállapodásra törekedett. Azonban eme tisztességes szándékkal megindított s nemes buzgósággal folytatott törekvések, később az esperesség egyes igazgató lelkészeinél visszavetést szültek, s midőn a hatalmas Hamaliar elhalt, — mint sirirata jellemzőleg mondja: „occidit, ut luceat,“ — a ki indítványozta s szorgalmazta eme vírágzásnak indult tanítóegyletet s bölcseségével szabályozta annak hasznos életfejlődését, — Szimonidesz János esperes hatalmánál fogva önkényileg megszüntette eme önképző társulatot, sőt a felmerülő kárhoztatás ellenére Lovich bánya-kerületi superintendens tiltó parancsát is kieszközölte. Sajnálkozással panasz-kodik ezek felett a szorgalmas Kristoffy, hivatkozik Németország tanügyi állapotaira, hol a philanthropisták Basedow és Salzmann vezetése alatt már a múlt században hasonló egyleti élet által emelték a tanítói kar önérzetét, összhangzó munkásságát s ezek közvetítésével a köznevelés ügyét. — Annyi történt is, hogy több keserű összeütközés s ezekből keletkező panaszlevelek s kérelmezések után az esperesség a prot. lelkészek és tanítók jogviszonyait szabályzandó, egy bizottmányt nevezett ki, melynek tagjai voltak a lelkészi kar részéről: Sexty György, Machula Gábor, Keblovsky és Kuczian; a tanítói kar részéről pedig: Kristoffy György, Skolka és Poszpis. Összeült e bizottság 1814. augusztus 16-dikán Tót-Komlóson; de a javaslat készítésénél elvkülönbségek merülvén föl, a többségben levő papi rend Machula Gábor, szarvasi lelkészt bizta meg a javaslat kidolgozásával. Eme javaslat egész terjedelmében föl van jegyezve Kristoffy napló-töredékeiben s azon gondolatot ébreszti az olvasóban, hogy 1814-ben igen szomorú állása lehetett



a vidék protestans tanítóinak, midőn az esperességi bizottság oly kiskorú embereknek tekintette őket, kiknek minden hivatalos mozdulatát, sőt magán életét is merev és tulszigorú szabályok által kellett korlátozni s irányozni. — Ezen irányánál fogva egyrészt, másrészt azért, mert mielőtt a javaslat esperességre megvizsgáltatott s megbiráltatott volna, már is, mint kötelező, köröztetett az esperességben, kivált a szarvasi tanítók felszólaltak az ellen, azonban Szimonidesz esperes által szigorúan rendre utasítottak. Ezen izgalmas időszak volt Kristoffy életében a legfájdalmasabb, s habár személye s működése ellen soha kifogások nem tétettek; mégis, minthogy koránál fogva jogosítva, szeretetteljes kedélyénél fogva kötelezve érezte magát tanítótársainak érdekeit a növekvő papi uralom ellen védeni, kegyvesztett emberré lett az esperességben. Azonban az előhaladó kor kényszerítő befolyása alatt csak hamar enyhébb nézetek s törekvések váltak irányadókká, s belátta a mivelt lelkészi kar ép úgy, mint a tanítóság komolyabban gondolkodó része, hogy a protestans egyházi és iskolai élet szerencsés irányban csak úgy fejleszthető tovább, ha az egy hajóban evezők, nem egymás ellen, de egymással szövetségbe, egy célra tudatosan törekszenek; ha nem paragraphusokba erőszakolt merev rendszabályok, de éppen a protestans egyházi és iskolai embereket hajdanta annyira jellemző egyszerűség s áldozatra folytonosan kész tevékeny lelkismeret vezérlik minden hivatalos működéseikben. — Őszinte hálaadással emlékezik meg a lelkes Kristoffy ezen jobb fordulatról s vigasztalódik naplójában azon reményben, hogy jön egy jobb kor, melyben a lelkes, tevékeny tanítót, mint az egyháznak s nemzetnek szerény, de hasznos napszámosát minden gondolkodó ember nemcsak becsülni fogja,

de tehetsége szerint támogatni is kötelességének tekintendi.

Hogy azonban jelesünk emlékét teljes képpé egészítsük, követnünk kell őt társadalmi szerepléseiben, hol nem mint hivatalának élő tanító, de mint szeretet-teljes családfő, mint a protestans egyháznak egyik őszintén buzgó hive s mint hazafias szellemű honpolgár jellemzi önmagát tetteiben.

Mint családfő, Kristoffy György a kedélyes, gyöngéd, szeretet-teljes apák közé tartozik, ki példás, erkölcsileg fedhetetlen, takarékos, mérsékletes életével az iskolán kívül legalább is annyi nevelői hatással volt környezetére, a népre, mint tanításaival, fegyelmezésével az iskolai ifjuságra. Nejének minden bajaiban hű társa, ki beteg gyermekeinek ápolása körül is annyi tapintatot, éberséget fejtett ki, hogy az orvos nem egyszer tréfásan orvos társává avatta. Gyermekeinek s unokáinak gyöngéd atyja, nagyatyja, ki együtt tanul, együtt mulat, együtt dolgozik, talán csak azért, hogy ezen együtt-működés által a munkássági kedvet fejlessze s élvezetekben is ellenőrizve, önmérsékletre szoktassa. Fejlődő fiában apai büszkeséggel gyönyörködik s mégis annyi tisztos komolysággal és eréllyel vezérli, a mennyi szükséges arra, hogy a fiu-gyermekek a szülők feltétlen szeretetére támaszkodva, el ne bízassa magát. Ujra él és újra élvez romlatlan ember módjára, midőn Sámuel fia Pozsonyból, Bécsből leveleivel fölkeresi, tanulmányairól értesíti, jó bizonyítványaiával, — melyeket az öreg hűségesen naplójába jegyezgetett, — megörvendeztet. Fiában megdicsőítve érzi magát, midőn az a mező-berényi gymnasiumhoz segédtanárrá, később nagylaki lelkészszé választatik, lányaiban, vőibben, unokáiban mindenütt a lelkes nevelő reménykedései között látja Isten áldását, ki őt fedhetetlen



életéért kedves családi körében jutalmazni kívánja. Távolabb lakó rokonainak látogatására a szünnepok alatt rendszeren évenként családotul kirándul, utazási élményeit játszi kedélyességgel leírván naplójában. S ha isten kedves gyermekeit, unokáit szólítja magához, itt is annyi lemondással nyugszik meg, midőn változatos életösvényén egy-egy kedves sirhoz téved, hogy a romlatlan ember önkénytelenül a rokonszeny melegét érzi lelkén eláradni s óhajtozik azon derült, ártatlan családi élet eszméje után, melyet Kristoffy hozzá tartozóinak körében — isten segítségével — létesített. Igazi nemes jellemvonása ez is a jobb lelkű tanítónak, hogy midőn hivatalos teendőiben kifárad, elernyed; midőn társadalmi küzdelmeiben kimerül elkeseredik: akkor otthon, családjá körében keres és talál gazdag kárpótlást összes fáradalmaiért s másrészt a legtisztább szeretet tüzeiben megújulva s megtisztulva merit erőt az emberszeretet azon nehéz munkájának gyakorlására, melyet népnevelésnek s néptanításnak nevezünk.

Mint protestans egyházának hive szinte említésre méltó alak gyanánt tűnik fel előttünk Kristoffy György. Fentebb terjedelmesebben ismertetve azon éber figyelmet, mellyel kivált hivatalos állásánál fogva is kísért a protestans egyház felügyelete alatt álló iskolák fejlődését, ezuttal röviden csak azt tartom említésre méltónak, hogy alig volt békési esperességi, vagy bányakerületi közgyűlés, melynek jegyzőkönyveit, vagy legalább azok kivonatát ne jegyezte volna be naplójába a szorgalmas ember. Szülőhelyének, Gömörmegyének egyházi ügyeivel az aprólékossáig ismerős volt, sőt ipjának, Major Tamás panyiti lelkésznek, midőn az a beretki református pappal mellék jövedelmek miatt perlekedett, ügy-iratait rendezte, s részben levelezéseit

végezte. Nagy szorgalommal gyűjtögette a protestánsok vallássérelmeire vonatkozó hivatalos okiratokat; ilyen a tiszai superintendentia panaszlevele, melyben különösen a vegyes házasságoknál gyakran előforduló botrányos visszaélések vannak föltárva; ilyen a protestánsok egyetemes gyűlése által az akkori országgyűlések elé terjesztett többrendbeli panaszok és sérelmek gyűjteménye. Ezek mellett történeti pontossággal följegyezgeté Kristoffy mindazon változásokat és újításokat, melyek a szarvasi egyháznál itteni tanítóskodásának ideje alatt, sőt előzőleg is fölmerültek. Leírja az egyházkormányzatra vonatkozólag a szarvasi egyház első szervezőjének, a hatalmas Markovicz Mátnak erőteljes és a kiskorúságban élő nép fenforgó életszükségeihez mért rendszabályait 1750-ből, melyekben az elterjedt babonás szokások, csintalan és erkölcstelen pajkoskodások, botrányos népszokások az egyházi előjáróság fegyelmezése által elnyomatnak; leírja az egyházkormányzatban szinte határozott szervező tehetséggel bíró Hamaliárnak egyházi rendtartását 1803-ról, mely a szarvasi egyházban majdnem napjainkig szabályozónak tekintetett. Leírja az isteni tisztelet szokásos sorrendjét s a szertartások időnkinti módosulátát, leírja az egyház által megindított építkezéseket, nevezetesen a templomépítést 1788-ról, az orgona építését s felavatását, ezen iskola felépítését 1791-ről, az ujiskolai építkezéseket; leírja s jellemzi mindazon vallásos ünnepélyeket, szertartásokat, melyek templom, iskola, temető felavatásakor tartattak, sőt összes tanítványairól, még pedig tapasztalatok alapján említést tévén ezek egyéni jelleméről, véralkatáról, szorgalmáról s tehetségéről, az olykor változó egyházi és évenként választott községi előjáróságról, termésről, pénzforgalomról piaci-árakról, úgy hogy naplója



e tekintetben méltán helyiérdekű statisztikai adatok forrásául tekinthető az 1800—1830-ig terjedő időszakra nézve. Futólag megemlítem, hogy a Kristoffy által vezetett osztály népessége 1795—1830-ig évről-évre nagyobbrészt táblás kimutatás alakjában be van jegyezve s tanuskodik a köznevelés ügyének emelkedéséről. A tanidő szeptember elsejétől július elsejéig tartott; míg Markovicz idejében 1750-ben Mihálynap körül vétettek föl a növendékek az iskolába s a fiuk József napkor, a lányok György napkor vizsgát adtak, hogy aztán késő ősziig szülőiknek segíthessenek a mezei munkánál. Markovicz Máté nagy erélylyel szorgalmazta az egyházhíveket, hogy gyermekeiket kivétel nélkül iskoláztassák s a rendes tanidő alatt senki tan-köteles gyermekét az iskolából ki ne vigye s ezen alapon vitte később Tessedik keresztül, hogy a tanidő teljes tíz hónapra kiterjesztessék s a gyermekek iskoláztatása iránti kötelességérzet a szülőkből folyton ébren tartassék. Legtöbb tanítványa volt Kristoffynak 1824-ben, midőn egy osztályban 333-mal küzdött s legkevesebb 1796-ban, midőn csak 172 tanítványt vezetett. Évi fizetése 1798-ban, mint főtanítónak tett 478 váltó forintot, ha terményekben s földhaszonvételeben kapott összes javadalmaztatását pénzre átszámította; a vele együtt működő három altanító egészben fejeként 327 forinttal lett díjazva. Még ha oly pontosan beleképzeljük is magunkat az olcsóbb időviszonyokba, alig tudjuk megérteni s kimagyarázni, mikép élhetett meg családos tanító 150—200 o. é. forintot alig tevő évi fizetésből, kivált ha hozzá gondoljuk, hogy — amint Kristoffy panaszosan többször említi, — tanítóskodása idejében mostoha termés s az egyházi előjáróság hanyagsága miatt több oly év fordult elő, melyben a tanítónak fizetése felével kellett megeléged-

nie s a hátralék után évekig várnia. Igaz ugyan, hogy a kislelkű protestans tanítók nagy részét ezen mostoha sors lehangolta s fejlődéseikben eltörpítette; de Kristoffy annál több egyéni szorgalomra érezte magát kötelezve, s meg nem feledkezve hivatalos tartozásairól, kertészkedés, méhészet s gazdálkodás által kívánta magát anyagilag kárpótolni akkor, midőn tisztes hivatala után megélni egy családos embernek a lehetetlenséggel volt határos. Csodás tüneménye ez a titokszerű emberi léleknek, hogy míg sokan az ujabbkori tanítók közül kényelmesebb anyagi helyzetök mellett sívár élvezetek homokpusztáján, — mint a lapályon szétterülő kiöntés, — semmivé elpárolognak: addig a mostohább kor jelesei, például Kristoffy is, mint a szűk mederbe szorított hegyi-patak, nagy akadályokat leküzdve még is képesek voltak egyéniségüknek megfelelő választott életirányukban mindinkább előretörni, anélkül, hogy ezen bámulatra méltó küzdelmeiknél akár a nevelés ügye iránt, akár a szegénységénél fogva nem sokra képesített prot. egyház iránt elkeseredés támadt volna lelkeikben. Ennek magyarázata helyesen nem az időviszonyok óriás különbségében, de a szereplő egyének erkölcsi, vallásos humanus fejlettségében keresendő; — mert habár igaz is az, hogy az élet-körülmények alakító befolyással vannak az ember egyéniségére, míg a lelki kiskorúság időszakában él; de másrészt nemkevésbé igaz az is, hogy amint az ember öntudatossá lett s jellemerőre emelkedett, úgy a vizás körülmények dacára is hasznavehető, sőt pótolhatatlan emberré alkothatja magát azon a téren, melyre felismert hivatása által vezéreltetett.

Végre hogy a jelesünk felől alkotott jellemképet befejezzük, tartozunk őt bemutatni, mint hazafias szellemű polgárt, ki a demokratikus irányban fejlődő pol-



gári társadalomnak s a hazának öntudatos tevékeny tagja volt az eszmélés korától a késő vénység idejéig. Kristoffy nagy előszeretettel tanulta az összes hazai nyelveket, s habár gyermek és ifju éveiben a latin miveltség teljesen fölöslegessé tette a magyar nyelv ismeretét, ő amint szülői rosszalásával a tanulói pályára lép s Gömörpanyitra megy, ezt egyrészt a magyar nyelv megtanulásának érdekében teszi. Tanító-sága korában, habár tót egyházakban működött, oly szükségesnek találta a latin mellett a magyar nyelvet, hogy azt nem csak nagy szorgalommal, de szép eredménnyel is tanítá, — mit különben a szarvasi egyház követelt is tanítóitól, — sőt hogy kedves fiára is ilyen irányban hatott, mutatja azon körülmény, melynélfogva az ifju Kristoffy a mező-berényi gymnasiumban alkalmaztatván, kikérte magának a magyar irodalom, a statisztika és hazai történelem tanszékét a felső osztályokban, miről az apa nagy örömmel tesz említést.

Hogy a francia forradalommal Európa szerte szétáradó szabadelvű politikai nézeteknek s törekvéseknek a még ifju Kristoffy György ellen nem állhatott sem koránál, sem miveltségénél fogva, azt mutatják naplótöredékeinek egyes részei, hol félve ugyan, de érintőleg említi, mikép a Martinovics-féle összeesküvést nagy figyelemmel kísérte, sőt azon lázas izgalmat keltő iratok közül egyet-mást olvasott sőt leirogatott, melyekért sokan politikai vértanuk gyanánt üldöztettek. Korlátolt hatáskörében érezve azonban, hogy ő mint egyszerű néptanító politikai szereplésre sem hivatva, sem állásánál fogva azon korban jogositva nem lehet, ezen olvasmányaiból gyűjtött kivonatait önmaga megsemmisítette, mert azon lapszámok, melyekre naplójában utal, nyom nélkül elvesztek. — Hogy azonban a demokratikus fejlődésnek nagy barátja volt, bizo-

nyitja azon körülmény, mikép tót versekben írott költeményben — a nép polgári önbecsérzetére hatni akarván, — megénekelte Kovács János és Hlivár szarvasi lakosok szolgálai alázkodását, kik 1760 körül Bécsben járván a földesuraságnál, hogy alattvalói tiszteletüket illőleg kifejezzék, a grófi kastély hosszú folyosóján görnyedezve, sőt térdencsúszva mentek végig a lakaszobákhoz, mit maga a méltóságos ur észrevevén, indulatosan kifakadt s megdorgálta a szegényeket, kik földesurokat legalább is félistennek tekintették. Úgy sejtetni, hogy Kristoffy e satyrikus költeményt nagyobb tanítványaival a vizsgákon szavaltatta is s ez által tanítványaira s a nagy közönségre oly irányban kívánt hatni, hogy a nép gyermeke jókor emberi méltóságának tudatára ébresztessék. — A francia forradalom rendítő habverései hazánkig elhatva, az ifjabb nemzedék lelkesedéssel szemlélte nálunk azon lázas eseményeket, melyek közéről a szereplőkben az iszonyat hatását, távolról a szemlélőkben a történeti eseményekben kifejezést találó isteni igazságszolgáltatás látszatát tüntették föl. Kristoffy, habár őszintén fájlalta azon veszteségeket, melyek Ausztriát s vele együtt hazánkat sujtották; mégis vigasztalódott azon reményben, hogy eme forradalom egy jobb kor hajnala, melynek nyomában az egyenlőség, testvériség és szabadság lépdelnek s védangyalaivá lesznek az emberi nem boldogulásának. Ezért a végkifejlés előtt Napoleont, mint politikai lángészt hódolattal bámulta, proclamatiót napló-töredékeibe pontosan bejegyeztette s későbbi szerencsétlen sorsa felett a világtörténet eszmei fejlődése érdekében búsongott; habár egyszersmind emberbaráti szeretettel örült azon, hogy a véráldozatok időszaka megszűnt s nem karddal, de tollal s szóval kellend majdan tovább küzdeni azon társadalmi refor-



mok és eszmékért, melyeknek diadalában Kristoffy erősen hit. Ezen politikai hite folytán újra fellángolt benne az öröm sugára, midőn a megyéknél, az országgyűléseken szabadelvű mozgalmak inditattak meg Nagy Pál, Beöthy Ödön, Szechenyi és Kossúth Lajos által s gyermekei számára jósló lélekkel leírja, hogy a borúra derűnek kell bekövetkeznie, s ha ő már nem is, de gyermekei s unokái megfogják élni azon nagyszerű átalakulást, midőn az embert nem születése, rangja, címe, vagyona után fogják mérlegelni; de társas miveltsége, jelleme, tudománya, közhasznú ügyessége s áldozatkész hazafisága lesznek azon nemesi ajánlólevelek, melyek után mindenki tisztelettel kérdezősköndik. Kristoffy ugyanezen epedve várt jobb kort meg nem élte; de munkás életében még is azon önérzet kísérte s lelkesítette őt, hogy korlátozott hatáskörében, mint szegény és szerény protestans tanító, azon munkások közé küzdötte föl magát, kik a társadalom, a haza szerencsés fejlődését s boldogulását, — ha csak porszemekkel járulhattak is a haladás templomának építéséhez, — tetteleg előmozdították.

Nem is távozhatni el Kristoffy György emlékétől azon meggyőződés nélkül, hogy a feladataikat lelkesen fölkaroló tevékeny néptanítók leghathatósabb tényezői a társadalom fejlesztésének s eszmei átalakításának, hacsak félre nem ismerik a helyes módokat s eszközöket, melyek feladataik megoldásában kisszerűnek látszó, de végeredményeikben áldásos céljaikhoz vezérelhetik. Kristoffy élet- és jellemrajza az emberbarát s kivált a tanító előtt annyiban is érdekesnek tűnik föl, mert életfejlődésében határozottan kifejezi, hogy éppen ezen helyes módok és eszközök kellő ismeretével birt egész életében. Egyéniségében szerény, minden tulzó követelés nélkül, hivatalában lel-

kiesmeretes, munkás, a dicsőség minden hajhászata nélkül; családi környezetében szeretetteljes, kedélyes, tapintatos minden szenvedése nélkül annak, mintha mintaszerű családi életével másokra irányadólag hatni akarna; egyházi életében őszintén vallásos, ki midőn eszméknek szolgál, tudja, hogy legszentebb kötelességeknek tesz eleget; polgári életében hazafias szellemű, ki áldozatkész lélekkel tevékenyen szolgál a jelennek, tudva azt, hogy a jobb jövőt is csak az érdemli, ki a jelent bölcsen felhasználni el nem mulasztja. A szerénység, lemondás, egyszerűség, kegyesség s hazafiság emez erényei előtt hódolattal meghajolva, azon kegyes óhajtással fejezem be Kristoffy György élet- és jellemrajzát: vajha a gondviselés sok hasonló tevékeny, munkás, nemies lelkű, fedhetlen jellemű tanítót adna meggyénknek, hazánknek, hol éppen a közművelődés előmozdítása körül, ha jelesek nagy számban csoportosulnak s válvetve munkálnak is, a nehéz feladatok halmazában bizonyosan nem egyhamar fogjuk hangoztathatni azon politikai életfejlődésünkre sokak által már most hangsúlyozott kegyes óhajtást, hogy: „a mit csak kívántunk, mind azt megnyertük!”

**Benka Gyula.**



## II.

### A békésmegyei muzeumban lévő némely kő és bronzkori tárgyak ismertetése.

(Felolvastatott az 1875. okt. 5. Szarvason tart. vándorgyűlésen.)

A történetnyomozás a mi korunkban már azon stadiumon áll, hogy aki az emberi nem őskori mivelődéstörténelmét kívánja megírni, az ma már nem a levéltárak poros actai közt kutat, hanem a földben áskál, a barlangokat járja be, a folyóvizek leszakadó partjait vizsgálja és aknázza ki. Az itt talált csontmaradványok, konyhahulladékok, emberi kéz által készített kezdetleges védeszközök és házi szerszámok szolgáltatják ma már a legbiztosabb adatokat arra nézve, hogy milyen volt régi lakója e földnek az ember, mint fejlődött, mivelődött, tökéletesedett lassan lassan, évezredről évezredre, szóval ezek vezetnek el minket azon legtávolabb eső őskorba, midőn az embernek az akkor létezett mamutok, mastodonok, barlangi medvék által környeztetve még léteért, faja fentartásaért kellett küzdenie, vagyis azon korba, melyet közönségesen történelem előtti kornak nevezünk.

A régészet, amint tudva van, ezen történelem előtti kort két szakaszra osztja, ugymint: a kőkorszakra és a bronzkorszakra. Az első ismét kettőre t. i. a paletit és a neolit vagyis az ősi és az újabb kőkorszakra. A kőkorszak alatt értjük azon kort, midőn az ember még fémeket, aranyat, ezüstöt, rezet nem ismert, vagy legalább azokat nem használta, ha-

nem kőből készített magának szekercéket, ékeket, vésőket, nyíl és láncahegyeket, szarvasagancsból kalapácsokat, halszállakából szűrő eszközöket, szóval, midőn a műveltségnek legalsó, legkezdetlegesebb fokán állott. Bronzkornak pedig nevezzük azon kort, melyben az ember már ismerte a rezet s rájött arra, hogy azt a tűzbe felolvasztani, formákba önteni s ily módon abból különféle házi és védeszközöket készíteni lehet.

Természetes, hogy ezen korszakok nem minden országban és nem minden nemzetnél fejlődtek ki ugyanazon egy időben. Sőt ellenkezőleg, midőn némely, némi műveltségre vergődött népeknél már bronz divott, ugyanakkor a fejletlenebbek, miveletlenebbek még a kőkort éltek. Így például Ázsiában a trójai háború, Európában pedig Róma alapíttatása a bronzkorba esik; holott ugyanakkor Skandináviának, Britanniának, éjszaki Németországnak és hazánknak lakói még a kőkorszakot éltek és a fémek használata módját még nem ismerték.

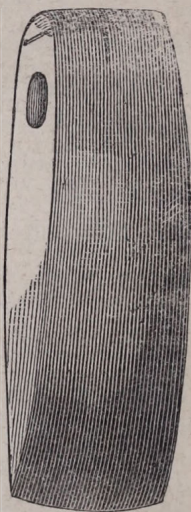
Hogy itt is, ahol mi lakozunk, Békésvármegye területén, nemcsak a bronz, de a kőkorszakban is laktak emberek, azt bizonyítják a muzeumunkban levő s megyénk területén talált kő és bronzkori eszközök. Tudomásomra eddig kőkoriak találtattak Gyomán, Gyulán, Szeghalmon és Gerlán\*) és így mindenütt a Körös vize mentén; bronzkoriak pedig Szabadkán Gyula mellett, Csabán, Dobozon, Halászteleken, Csorváson, Gyulán, Szenttornyán, Kigyóson és Gerlán, ahonnan azon tanúságot lehet levonni, hogy megyénkben is épen úgy, mint másutt, az emberek először a folyóvizek mentén kezdtek letelepedni, s csak mikor elszaporodtak, akkor vonultak beljebb a vizektől távolabb eső helyekre.

\*) Midőn ezen értekezés tartatott, akkor még a szarvasi kovácshalmi lelet ismerve nem volt.



Engedje meg a t. közönség, hogy becses figyelmét néhány percre igénybe vegyem s muzeumunkban levő néhány kő- és bronzkori tárgyat bemutassak s egypár szóval ismertessék.

Kezdem a kőkorszakon. Ezen korszakból muzeumunk néhány igen csinos s figyelemreméltó tárgyat bir felmutatni. Ilyen nevezetesen ezen két egészen ép kőszekerce. Hogy mennyi időt és mily rendkívüli fáradságot vett igénybe, míg az ember azon korban, midőn még a vasat nem ismerte, a követ így kicsiszolta, kiélesítette, átlyukasztotta, azt könnyű elképzelni. Eszerint aki akkor ily kikészített eszközt birt, az valóban nagy kincsnek volt birtokában. Egyike e szekercéknek oly éles, hogy még most is lehetne hasznát venni. Találtatott pedig mindkettő Ágyán, Aradvármegyében. Ezen harmadik, félig eltört szekerce, gyulai és így békésmegyei lelet.\*)

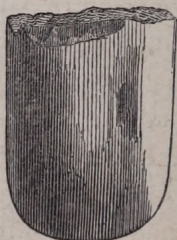


1)



3)

jobban megtartott példány gyulai, a másik pedig gerlai lelet. Ezen utolsón, minthogy puhább anyagból való, mindkét oldalon egyes darabkák lepattogtak amint az, ki valaha használta, kőbaltájával reáütögetett.



2)

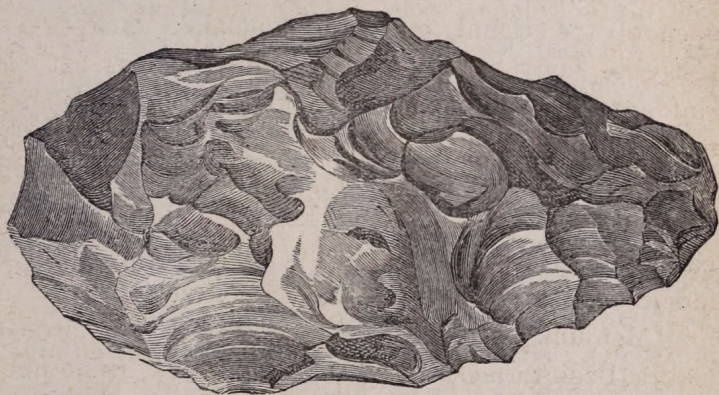
\*) Nem lévén minden egyes felmutatott tárgyhoz fametszeteink, azokat ábrákban nem közölhetjük.

Ugyanezen korból való ezen átlukasztott s kalapácsul használt szarvasagancs, valamint ezen őskori lábszárcsont, melynek tulajdonképeni rendeltetését bizonyossággal meghatározni nem lehet, mindazonáltal a rajta levő törések azt mutatják, hogy kézív volt. Az első az orosházi, a másik a gyulai határban találtatott.



4)

Bemutatom továbbá ezen obsidián vagy kovakő szilánkokat, melyek egy nagyobb darab kőből, úgynevezett nucleusból vannak lepattog-



6)



6)



8)



7)

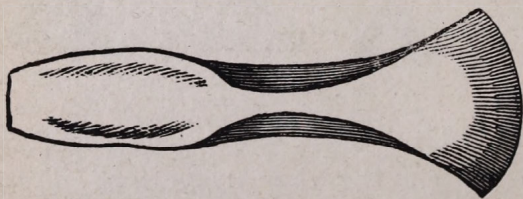
tatva. Ezek közül a hegyesebbek láncsába vagy nyilveszőbe illesztettek. Ami népünk az ilyeneket ugarkovának nevezi. Mindezek Beregmegyei leletek s tárlatunknak Lehoczky Tivadar ismert nevű régész ajándékozta azokat. Békésmegyében ilyenek mindeddig nem találtattak. Volt ugyan ezelőtt Gyomán egy bizonyos terület, hol sűrűn



fordultak elő, de a nép már mind felszedte és kova helyett felhasználta. Tagtársunknak, Garzó Gyula lelkesnek, legbuzgóbb utánjárás dacára sem sikerült megszerezni csak egyet is.

Mindezen eddig bemutatott tárgyak készitési és használati kora ezelőtt mintegy négyezer évre tehető. Mily kezdetleges eszközök voltak ezek! Mily keservesen lehetett ezen tökéletlen eszközökkel csak a háztartáshoz legszükségesebbeket is elkészíteni, van-e, a ki azt be nem látná? Képzeltetjük eszerint, mily roppant haladás volt az, midőn az ember megismerte a fémeket, nevezetesen a rezet s rá jött arra, — bizonyosan épen oly véletlenül, mint a phöníciaiak az üveggészítésre, — hogy a réz a tűzben felolvad, hogy azt e szerint agyagból készített formákba önteni s abból ily módon különféle házi és védeszközöket, baltákat, árákat, kalapácsokat, fűrészeket, reszelőket, vésőket, karikákat sat. készíteni lehet. Ezen felfedezés azon korban bizonyára nem csekélyebb haladás volt, mint ami időnkben a gőz használatának felfedezése.

Menjünk át most már ezekre, t. i. a bronzkoriakra. Ezek természetesen sokkal szebbek, csinosabbak, hasznavehetőbbek, mert hiszen az eddig bemutatott kőkorszaknál pár ezer évvel későbbiek. Ilyen először

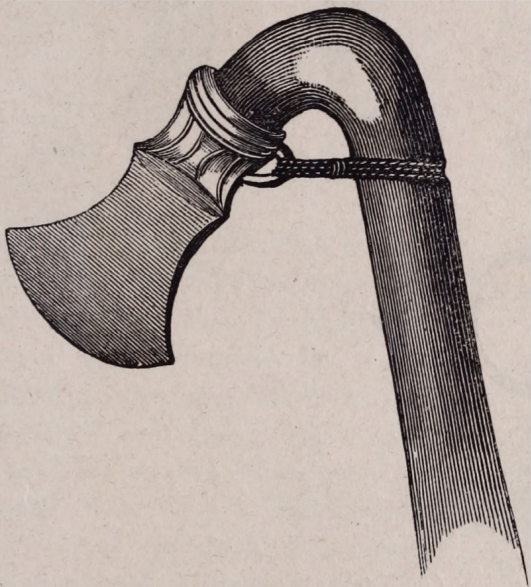


9)

is ezen fülesvéső vagy palstab. Ritka szép példány, mely bármely tárlatnak díszére

szolgálna. Magának jeles régészünknek, főt. Rómer urnak is feltűnt. Midőn Csabán hozzá szerencsém volt, egy darabkát levágotott róla, azon czélból, hogy az anyagot Pesten vegyelmektetendi. Ezen eszköz azon

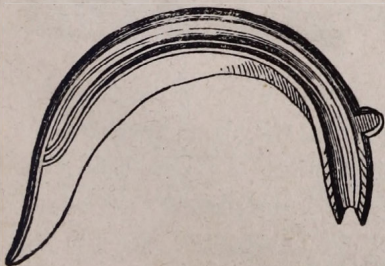
korban volt használatban, midőn az ember a nyersbőrt használta öltözetül, sátora fedezeteül. Ez eszközzel hámozta le a bőrről a faggyut, hártyát, zsiradékot. Ezen lerakodás, mely a két fül közt látszik, azon emberek ujjainak izzadási lerakódása kik azt valaha, ezredévek előtt használták. E szép tárlati példány csorvásilelet. Ugyanazon korból való ez a tokos véső vagy celt,



10)

mely szekercéül használtatott. Azért tettem e fanyélre mert a régiek is ilyen nyélre szokták volt azt fülénél fogva szíjjal odakötni. Szenttornyai lelet Orosháza mellett.

Bemutatom még ezen bronz-sarlót, mely Gyula városa határában találtatott; valamint e két bronzkarikát. Egyik csabai, másik gerlai lelet. A csabai valami edénynek füle lehetett.

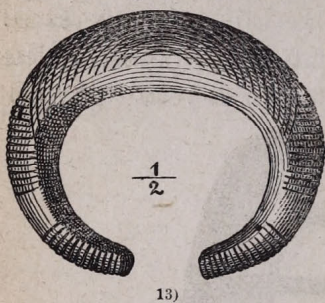


11)

1868-ik évben egy csa-



bai lakos a vasuthoz vezető utcán házat építvén, pinceásás alkalmával ott négy celtkori sirt találtunk egymásmellett. A csontok mellett ott leltük ezen csinos bronz-karpereceket és e bronz-fülbevalót s néhány



13)



12)

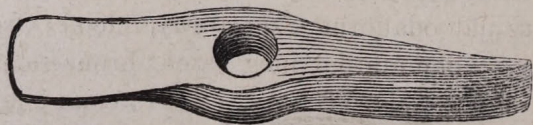


14)

bronz-gyűrűt. A hely, hol ezen sirok voltak, úgynevezett hát, mely valaha két oldalról vízzel volt körülvéve. Tudva van az a történelemből, hogy a celták ily vizek melletti hátakon szerettek temetkezni s aligha csalódom, ha azt mondom, hogy ha azon helyen, melyen e sirok felfedeztetek s mely most Csaba városa legnépesebb utcáinak egyikét képezi, az ásatást folytathatnók, bizonyára még több

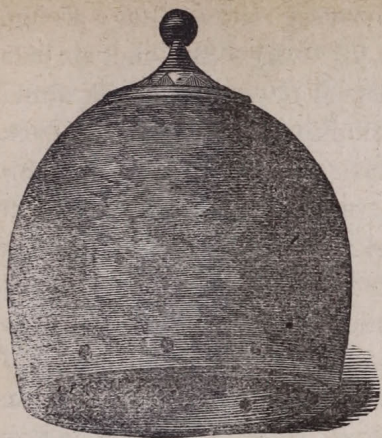
celtakori sirt is sikerülne felfedeznünk.

Igen szép példány továbbá ezen két vörösréz-csákány. A kisebb dobozi, a nagyobb pedig hálszszelki lelet.



15)

Későbbi, t. i. avarkori készítmény e két csinos ezüst fülbevaló, mely Gyulán id. Mogyoróssy János ur, tárlati örünk szülőjében találtatott s az ő ajándéka. Hasonlóképen avarkori ezen jól megőrzött érczsisak, mely Endrőd mellett a Körös medréből került fel-



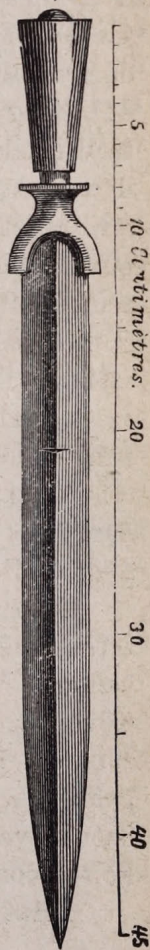
16)

színre s Kovás János endrői bíró ur szivességéből birja azt muzeumunk. E sisak eddig tudtommal, egyetlen a maga nemében.\*)

Utoljára hagytam tárlatunk egyik disztét, ezen kétélű bronzkardot, melynek lelhelye Kigyós. Hogy a régiek, midőn

még a vasat nem ismerték, nemcsak ércpaisokat, sisakokat, mellvédeket, de érc kardokat is használtak, azt a történetírók és a költők nem egy helyen említik. Már Horác említ „aes triplex circa pectus” vagyis háromszoros ércet a mellen. „Micat aereus ensis” azaz: „fénylik az érczkard” mondja a költő, midőn egyőskori csatát leír. Én e példányt egy csabai kovácsnál találtam, kihez azt egy csabai földmives vitte volt, hogy belőle lószerszámra való karikákat csináltasson. A famarkolat, mely szegekkel volt odaerősítve, a földben elmállott.

De nem fárasztom tovább a t. közönség figyelmét. Legyen elég egyelőre ennyi. Jövőre, ha isten éltet, néhány, tárlatunkban lévő, szintén figyelemre méltó agyag-neműeket leszek bátor bemutatni. Jónak látom az ily ismertetéseket különösen vidéki vándorgyűléseinken két oknál fogva,



17)

\*) Ezen a lapokban avarsisaknak elnevezett műdarab azóta a pesti nemzetközi kiállításon is méltán feltűnést okozott.



először azért, hogy a t. közönség látván, hogy zsenge tárlatunk már eddig is bir oly tárgyakkal, melyek bármely vidéki muzeumnak diszél szolgálhatnának, annál inkább érdeklődjék muzeumunk iránt; másodszor azért, hogy a t. közönséget ily tárgyak műrégészeti becsére figyelmeztessem. Ha tehát valaki önök közül ezután ilyes valamit vagy talál, vagy másoknál lát, ne hagyja azt elveszni, ne hánnya el azt, mint értéktelen lomot, de gazdagítsa vele tárlatunkat. Az ilyen kő és bronzkori tárgyak világot vetnek azon vidék multjára, ahol találtattak. Hol az irott okmányok hallgatnak, ott az ilyen őskori tárgyak beszélnek. Hazánk multja akkor lesz teljesen felderítve, ha egyrészt a levéltárakat átbuvároljuk, másrészt az ily ősrégészeti tárgyakat muzeumainkba csoportosítjuk. S vajjon nem kötelességünk-e mindnyájunknak egyrészt az, hogy hazánknak szebb és boldogabb jövőt előkészítsünk, de másrészt az is, hogy hazánknak multját felderíteni igyekezzünk? „Patriam, cum possis, illustrare nolle, scellus est” azaz: bünt követ el, ki nem igyekszik felderíteni hazájának multját, midőn az tehetségében áll, mondja a nagy Bel Mátyás.

Megelőztek már ebben minket a miveltebb nemzetek, németek, angolok, franciák, kiknél alig van valamire való városka, melynek muzeuma ne volna. Kövessük őket ebben mi is, igyekezvén felderíteni hazánknak multját, egyik irással, másik ily régészeti tárgyak gyűjtésével s muzeumunkban való elhelyezésével. Szóval vegyük sziveinkre e tekintetben is azt, mit a költő mond:

„Hass, alkoss, gyarapíts, s a haza fényre derül!”

**Haan Lajos.**

### III.

## A csabai nép életmódja, s szokásai a közel multban.

— Olvastatott B.-Csabán martius 5. 1876. —

A közel multban mondom; — mert ha e község 160 éves egész történetét, kezdve Libent Máté bíró korszakától, Zelenyánszki György jelenben bírósága idejéig egybefoglalnám, az örökké valósággal szemközt, nem lenne az hosszabb egy villanyütenynél. De lejjebb szállok. — Hogyan is hasonlithatnám egy 160 éves község történetét az örökké valósághoz? — Róma, az egykori világváros, azon időtől fogva, a mint annak alapítója Romulus, Remus testvérével versenyt futva, a város területét a homokon kicápázta, azon ideig, a mint lehanyatlott, 2000 évet élt. Páris, még mindég adja a fiatal, szenvedélyes, tetszeni vágyó kacér aszszonyt; ő szolgál divat mintákkal az egész hiu világnak, — csillogó ékszereivel hódítani akar, — pedig hogy már előhaladott korú lehet, onnan gyanítható, mert a haja kiment, másként nem rakna fejére chignon alakban álhajakat, mit a mi kedves hölgyecskéink is oly ügyesen tudnak utánózni. Öreg biz ő, mert már 1370 éve, hogy fejlődik; — és kitudja még meddig tart fejlődése? De tán ez is nagy bátorság Csabát Rómához, vagy Párishoz hasonlítani? — Engedek az ambítióból, nem megyek tehát tovább a szomszéd községnél Gyulánál, a mely a magyarok első korszakáról származtatja eredetét, és fejlődésében csak annyira ju-



tott még, hogy egy egyszerű székhely kérdésének felvetésénél, egész erejének összeszedésére volt szüksége, veszélyeztetett érdekének megóvhatása végett. Meddig kell még Gyula városának léteznie, hogy a fejlődés legfőbb fokát elérje, honnan tul aztán, a természet törvénye szerint a hanyatlás következik?

A midőn is tehát, Csaba egykori szokásai, s életmódja ecsetelésére vállalkoztam, adataimat csak a közelmultból merithetem. Épen azért, nem is lehetnek azok nagyon érdekesek, mert ha érdekek emelése céljából némi költői színben tüntetném elő, — rajta vesztenék, létezvén még most is élő tanuk, kik az igazság elferdítésének személyesen utját állhatnák.

Előadásomat az életmód különbféle ágai szerint osztom fel, s kezdem:

1-ször a gazdálkodáson. A jobbágy a telket melyet mivelt, nem tarthatván tulajdonának, azt nem is nagy szorgalommal mivelte. De arra vagyon gyarapodási vágyból se nagyon ösztönöztetett. Telkének rendszerént  $\frac{2}{3}$  részét kalászos növényvel vetette el; kukuricát kerített tanyai udvarokban, nagyon kicsinyben termesztett; —  $\frac{1}{3}$  része földjének, széna-termelés végett parlagon hagyatott. A házi szükségét meghaladó búza készletét vermekbe temette el, honnan azt egykét év múlva, azaz, míg szüksége lett reá, kivette: a hozzáért nedvesség miatt összeragadván, nem ritkán olajpogácsa alakjában, ásókkal kellett, mint haszonvehetetlent, a gyepre kihányni. Majd szalmabogják belsejébe szóratott a buza készlet, mely rendesen nem a tolvajoknak, — mert olyan nem akadt, — hanem az egereknek és más rágcsló állatkáknak esett martalékául. Türelemmel kellett tehát várni egymostoha évet, a midőn Erdélyből és Bánságból érkeztek vevők, kik

a 2 forintos búzát, sokszoros árán kénytelenítettek megvásárolni.

A krumpli, repce, lóhere, dohány, ösmeretlen termelési cikk volt.

Ezen kezdetleges gazdálkodási rendszer másik fő okának alig szükséges a nyomasztó urbért mondanom, a midőn egy telkes gazda 102 szekeres napszámot, egy házas zsellér 18 gyalog, egy házatlan zsellér 12 gyalog napszámot, évenként a földesur szolgálatában tölteni, ezenkívül összes terméséből 9-det adni köteleztetett. — Így állván a dolog, kisértse meg bárki, számtalanig arányba hozni az egykori közterheket, a jelenlegi közterhekkal, s meggyőződik, hogy az akkori, különösen az urbéri földre nehezült terhek, aránytalanul nagyobbak voltak, a mostan, oly nehezűnkre eső, és annyi panasszal viselt közterheinknél. De hát mi tagadás benne? Elődeink teherviselő szolgálak voltak jogok nélkül, mi pedig szabad polgárok vagyunk, kik a teherviselést nem sziveljük.

És a milyen volt a jobbágy anyagi állása, nem kevésbé volt nyomott erkölcsi élete is.

A jobbágy nemcsak vagyonával, de személyével is a földesur tulajdona volt. Több földesur lévén Csabán, minden földesur saját színével jegyeztette meg jobbágyait. E szín, a jobbágy háza külsején, például az ablakok vagy ajtók körül húzott egy szalagban volt kifejezve, melyet a hajdu odafestett. A kinek a hajdu az ablakára kopogtatott, az tudhatta, hogy urbáriumra kellett mennie. A hajdu a megrendelt szolgálatot, olykor olykor, egy-egy jó emberének, a kéz kezét mos elvé-  
nél fogva, saját hatáskörében — képes volt későbbre halasztani, de végkép elengedni soha sem. A ki az urbéri szolgálattal hátralékban maradt, az ellen, különösen a szigorubb földesurak részéről — végrehajtás



intéztetett. A végrehajtás módja volt, téli időben az ablakok és ajtók leszedése, s a kemence bezúzása. Így ejtetett meg, a zálogolás, becslés, és árverés kikerülésével — a végrehajtás, honnan fellebbezés nem volt. A makacs és ellenszegülő jobbágyon, — egy mogyoró-pálcával, még olcsóbban és gyorsabban fogatosított az igazságszolgáltatás.

Tapasztalt dolog, hogy a nép, mindig a végrehajtó közegekben látja személyesítve a rendszert, — így itt is, az ellenszenv, közvetlenül a rettegett hatalom, az urasági hajdu ellen nyilvánult, melyet a zaklatott jobbágyoknak, egy izben aként sikerült megtorolni, hogy az urasági hajdu fejére, kint a mezőn, munka közben, hátul egy ponyvát borítottak, és őt így tehetetlenné téve, jól eldöngették. — Ujongva fogadták a jobbágyok ez elégtételt, a miből mi, a következő tanúságot meritjük:

a) Az elfojtott emberi érzet lappangó tűz, mely lángot vet, a mint arra legkisebb alkalom nyílik.

b) A nagyság, ha elbukik, nem mindig tragicum, hanem comicum is lehet.

c) A tót jobbágy természete hasonlított a tigris természetéhez. Ez is orozva tör áldozatára.

Egy másik heroicus tett is emlegetnek a még most is élő öreg emberek. Az alvégi temető, és a jaminai szőlők között elterült legelő, melynek használatát természetesen nagyon kezére esett a jobbágyoknak, az urasági tiszt által, kit a nép egyszerűen Zöld Marcinak nevezett, minden előintézkedés nélkül körül árkoltatott, s felszántatván, kölessel bevettetett. Ez nagy szálka volt a jobbágyok szemében. Jártak is körülette, mint a macska a forró kása körül, míg végre egyesült erővel, mikor már a köles kihányta fejét, — a falu csordáját ráhajtották, és azt nagy dia-

dallal megsemmisítették. A diadal annál nagyobb volt, mert ez erőszakos cselekmény semmi veszélyes következményt nem vont maga után, — sőt az a tény, hogy Zöld Marci innen azután csak hamar eltűnt, a jobbagyságban azon hitet támasztotta, hogy a köles ára soha se került volna az uradalmi pénztárba.

De azért a jobbagy, csak erkölcsi erő, akarat nélküli türelmes, engedelmes teherhordó tárgy volt. Így például, a kinek a házában a hatóság salétromos földet vélt találni, ennek minőségét pedig a család földöncsúszó gyermekeinek száma határozta, annak szobája földét, minden kérés, alku, vagy engedély nélkül, két három lábnyi mélységre kiásták, elhordták, a házi gazdának pedig a szobaüregét szabad volt új földdel betemetni.

Azért is a mozgékonyabb gazdák, a közterhek viselésével nem járó haszonbéres földeken kerestek szerencsét. De azt ott sem találták fel mindig.

Egy öreg becsületes tanító, kivel én jó viszonyban voltam, mondá, hogy ő, többek társaságában Apácán 15 hold földet bérelt, holdját 30 garasával, mit akkoriban tallérnak neveztek, de oly szerencsétlenül, hogy fizetés képtelenség miatt perbe fogatott a társaság. Ügyes prókátorra volt szükség, a ki került is. Ez észre vette, hogy a társaság egy oly tagja is perbe volt fogva, a ki elhalt volt. A felperes részéről elkövetett ezen figyelmetlenség elég okot szolgáltatott a furfangos prókátornak, hogy az akkori perrendtartás szerint a keresetet leszállítani sikerült; s a haszonbérelő társaság, a további kereset, sőt a haszonbéri kötelezettség alól fel is oldoztatott. Az öröm, melyet a kétségbe esett tanító a nyert diadal felett érzett, s a bámulat, melyre a prókátor ügyessége által ragadtatott, egész sirjáig kísérte.



Legnagyobb súly a marhatenyésztésre fektettetett.

A végtelen legelő puszták, melyek Gerendáson és felső nyomáson elterültek, képét adták az emberiség egykori bölcső korának. A siri csendet, mely e puszták felett uralkodott, csak a marhák melancolicus bögése, a ménék sangvinicus nyerítése, a megszámlálhatlan juhnyájak bánatos mekegése zavarta. Az állatok e birodalmának ünnepies csendjével következetesen gondoskodott a természet, hogy az éjjel őrt állott, és kifordított ruhájában a gyepre terült pásztor hajnali álmát, a csendes harmat meg ne zavarja, mert azt a felkelő nap melege nyomban felszáritotta, s az álmat sokszorosan fokozta. A puszták toillettt tükre a délibáb, a minatur élőképeket Cabinet képekké varázsolta, gyakran a levegőbe emelte közelébb hozta; valóságos tündéri játékot produkál. S mind ezt a legnagyobb csendben. — Majd egy néma állatféle, nagy gyorsasággal végig futott a pusztán. Mit kergetett? vagy mi által üzetett? Mintegy cigánykerekeket hányva, nagy szenvedéllyel rohant a legelő egyik széléről a másikra. Ez volt a ballangó, mely elszakadva tövétől, mintha a nyert szabadsága feletti örömét akarta volna — a tánc e nemével kifejezni. — Voltak a pusztának vendég látogatói is: az élesszemű kárpáti sasok. — Ezek az állati hullákra jöttek lakmározni, — a lakoma elköltése után, a mily némán jöttek, úgy szó nélkül el is távoztak. A kedélyes természet, egy-egy szép őszi napon, mulatságból, ökörnýátat eresztett, melyet a csendes szél, mint legszebb fehér selyem szalagokat, idestova repített, míg azok némelyike, mintegy incselkedve, egy-egy ökör hatalmas szarvait ékességül körül fonta.

Egészen más színe volt a Körös-csatorna mindkét partja mentében elterülő rétnak, mely évről-évre vízzel borítottatott el. Ez volt a szárnyasok gazdag vadas-

kertje; hol a sirályok, gémek és szalonkák különféle fajai, vadlibák, rucák ezrei, éktelen concertje élénkíté az áthatolhatlan nádasokat.

És ismét más alakja volt Vandháttnak, a mostani tehénlegelőnek, hol ősi vad körte fák, cserjék, bokrok sűrű árnyai alatt, a lakosok sertvés nyájai, fél vad állapotban csattogtatták agyaraikat. Csak a vezérkanok kolompjai jelölték az irányt, hol a falkák legelésztek.

A kanászkürt szavára azonban mind rohanva, röfögve összefutottak, hódolatukat legfőbb uruknak, a kanásznak, saját módjuk szerint kifejezendők.

A tanyai heverő lovak, az élet letakarása után, a szomszédokéival együtt, naponként a tarlóra hajtattak. Sem árok, sem fa, nem jelölte a tulajdon határát. A lovak magokra hagyatva mentek, merre ösztönük hajtotta. Nem volt ember, kinek a lovak kárt tehettek volna, nem volt, kinek eszébe jutott volna a lovakat eltulajdonítani, nem volt a lovakat kitől félteni. — A gazda végre, kinek eszébe jutott a lovaksorsa, hallgatódzott, melyik irányban hallatszik a vezér-ló kolompja. Ha ez sem vezetett útba, felmászott az őrfára, egy függőlegesen leásott fatörzsré, ez őrtoronyra, s onnan nézett szét, míg szemei a távolban, a lófalkára akadtak. Nyergesére pattant, a falkának utána ment, és azt a tanyára terelte.

A marhatömeg, mely kint a pusztákon, kora tavasztól késő őszig tenyészett, az akkori nép szükségéit még ki nem elégíté. A község belseje is tele volt ezenfelül juhnyájakkal, értve a fejés végett itthon tartott juhokat. Csaknem minden lakosnak volt juha, a minimum 20 darab volt, melyet egy napravalónak neveztek; mi onnan vette értelmét, mert a juhas gazdák, a juh legeltetés és fejés céljából, kisebb társulatokba alakultak. A kinek 20 darab fejős juha volt, annak udva-



rába a csoport egész falkája egy napi fejésre tereltetett; kinek 40 drbja volt, annál két napig tartott a falka fejési használat. Léteztek tehát már akkor is közössügek, melyek intézésére, ime mily helyes kulcs találtatott, a nélkül, hogy a lakosság jobb- és balpártra szakadt volna. De mikor e nyájak, reggelenként a mezőre, esténként pedig haza hajtattak, azt a port, melyet ezek száraz időben felverték, csak a Sahara homok sivatagjain lehet képzelni. A bárányok tenor, az anyajuhok bariton, a kosok basszus hangjai a kísértő kuvaszok ugatása, a karvezető fülesek accordjai, a pásztorok éles füttye, melylyel a nyájakat vezényelték, a bojtárok ostorcsattogásainak vegyülete, oly disharmonicus hangversenyt képezett, melynél csak a Vágner jövő zenéje lehet, a nem teljesen műértőre nézve érthetlenebb.

Ha azonban az ábrándos költők, a kelet virányaian ámbra illatot éreznek, úgy itt, ez anyagi világ-részben mindenütt csak sajt szagot lehetett érezni. Ha a mostani számító világ jelszava a pénz, pénz, és ismét csak pénz; úgy az akkori világ jelszava a sajt, sajt és csak halálig sajt volt. — Sajttal kedveskedtek, sajttal vesztegettek az emberek. És a mily sajátságos volt e sajt ize és alakja, úgy arra most sem lehetne alkalmasabb nevet találni, mintha azt a nép saját nevével nevezzük „szira.“

A gyapju fedezte az adót, mely az előljárók által egy-két kereskedőnek egészben eladatott, miben a lakosok teljesen megnyugodtak. Nyírás után a gyapjut, bizonyos kijelölt helyre összehordták a lakosok, mely ott egyenként megmázsálva számbavétetett. Az adófedezetén felüli összeg, utólag az illetőnek kifizettetett.

Ily gazdálkodási rendszer mellett mi természetesebb, mint hogy a pásztorok, a lakosság egy neveze-

tes osztályát képezték. Ezek, foglalkozásukhoz képest különböző alosztályokra osztattak. A juhász, gulyás, csikós és kanász osztályra. Jellem és külalakra nézve, amennyiben azt az életmód és foglalkozás sajáttságosan átídomítani képes, lényegesen különböztek egymástól, sőt még a cultusban is annyiban különböztek, hogy míg például a csikósok és gulyások inkább Bachusnak addig a juhászok, a Vénus-istenasszonynak hódoltak.

És a mily egyszerű volt a nép életmódjában, oly egyszerű, gyermekies volt annak kedélye, mely időtöltéseiben fejeztetik ki.

A fiatalság, mely alatt 30, 40 éves férfiak is értettek, kint a mezőn, szabad idejében, *teke játékkal* mulatott. A teke ökölnyi nagyságu falabda volt, melyet a belső csapat ügyesen kiverni, a külső csapat pedig megkapni törekedett.

Egy másik neme a pusztai mulatságnak az ugynevezett *bakancsur* volt. Tizenöten huszan a gyepre mentek. Az első hátat fordítva a közönségnek, két kezét a térdére illesztve, tehát kissé görnyedt állapotban megállott. Ekkor az egyik, hátul neki szaladva és két kezével az álló vállait érintve, azt keresztül ugrotta, és néhány lépésnyire ugyanoly helyzetben mint az első megállott. A harmadiknak az előbbi mód szerint már kettőt, a negyediknek már harmat, és úgy tovább, végig kellett átugorni. Ha e testgyakorlat kellő ügyességgel folytatott, úgy a kiindulási ponttól gyakran 2000 lépéssel haladt előre a Titánoknak látszó eme sereg, míg onnan ismét hasonló gyakorlat mellett, a kiindulási pontra vissza került.

Itthon a községben, a marhának tavasszal a mezőre kihajtása után, s a mezei munkák beállta előtt, a javabeli férfiak, *karika csapással* üzték mulatságukat. Az alvégről egy valaki, élével, egy dézsafenék nagy-



ságu fakarikát hajított az utra; mely sebesen forgott előre. Ez volt az agie. A férfiak tornácok alatt bundákban állva, lesték e karikát, melyet egyenként egy bottal leütni igyekeztek. A kinek sikerült e karikát leütni, az azt diadal érzettel tovább hajította, míg e karika az egész utca hosszát befutotta, honnan aztán ismét visszafelé gurítottatott. A kerék leesése, futása, kiütése képezte e mulatság élénkségét.

A nép vénjei reggelenként a templomból hazajövet a piac közepén volt községi pincébe fordultak, melynek eleje, a körülrakott padokkal képezte az ivóhelyet. Itt egy nagy kancsó tele töltetvén a két garasos jó erős veres borral, kézről-kézre adatott. Mig végre az idő előhaladtával, az erősebb mást támogatva s a gyengébb más által támogatattva hazafelé oszlottak. Az iszákosság általában nem tartatott sarkalatos bűnnek; az ez uton tehetetlenné vált ember, nem annyira a megvetés, mint a szájalommal vegyült kegyelet tárgyát képezte. Különben mi lett volna a sok borból, mely itt, az akkor virágzott, nagy kiterjedésű szőlőkben, holdanként nem ritkán 60—70 akójával termett.

Legjobb lét azonban a községházánál volt feltalálható, hol délig a Themisnek, délután, a Bachusnak áldoztak. A birák rendesen a községházánál tabla d'haute szerint étkeztek. A kisbirák házsor szerint hordták össze a csirkéket, vaját, tojást. Sertést nagy mennyiségben a községházánál hizlaltak; a halász-birák, kik alatt a halászati jog bérlői értettek, halat szálítani köteleztettek, a pásztorok malacokkal és bárányokkal igyekeztek a birák kegyében maradni. A regalékat az uraságoktól a község bérelvén, bor és hus a községi pincékből és székekből rovásra hozatott. A keresztül utazó idegen, különösen tisztviselő, szívesen

látott vendége volt a községnek, a községi ház extrájában éjjeli szállással is elláttatván. Ezen törvényes gyakorlat a megye által, csak a harmincas években, a község nem kis resensussa mellett lett eltörölve.

2. A földmívelési rendszerrel és életmóddal teljes összhangban állott az ipar.

Képzett mesteremberről szó sem lehetett, mert az itt éhen halhatott volna. Kovácsra egyáltalában nem volt szükség, mert a gazdasági eszközökön, például, a gazdák saját készítményü szekereiken egy csepp vas sem volt. A ház minden része vasalatlan, zár, kilincs, kulcs, fából volt. — Az ablakokra sem kellett vasalás, mert azok, a soha nem nyitás okából befalaztattak. Egy-egy értékesebb házi butort, mint ruhaszekrényt, a felföldi tótok, mint saját gyártmányukat, megrendelésre szállították ide. Szigyártásra sem volt szükség, mert a hám kenderből, a gyeplő kötelekből készült. A tímárt pótolta a trágya, melybe az állatok nyers bőre, bizonyos időre betemettetett, addig t. i. míg annak szőre lehámlott, s a bőr megpuhult. Ez volt a csáva. Szűcs-mesterek, a nyugalomba helyezett öreg juhászokból kerültek. A nyers bőröket a gazda fia egy-két bérressel az e féle mesterhez vitte; — a nyers bőrök akként dolgoztattak ki, hogy egy lánc mindkét vége a szoba mestergerendájához csatoltatván, a lecsüngő lánc közepére akasztatott a bőr, mely mindkét végén a marokos legények által megragadtatván, a láncon ide-oda húzatott, és e műtét mindaddig tartott, míg a bőr kérge meg nem tört, meg nem puhult, s készen volt a kidolgozott bőr. Ekkor a mester kiszabta a bundát, és össze is varta. Egy sajt, és egy kulacs bor volt a munkadij. Ha azonban az e féle bunda megázott, oly kemény lett, hogy a hová tették, ott függőlegesen megállott, mint a tyuk borító, s úgy zörgött, mint a mos-



tani legjobban kikeményített báli szoknya. Kőművesek és ácsok, minden családban kerültek, mesterségüket a szomszédok és rokonok házai építésénél tanulták, hol segítséget szolgáltatni kötelességöknek ismerték. Épületfáért az erdőbe mentek, s ha az erdőcsőszét egy sajttal és egy zacskó köleskásával, vagy egy disznólábbal lekenyerezték, vihetek annyi épületfát, mennyit lovaik és szekereik elbirtak. Csak azt a fát ne vágjátok ki, melyet apám ültetett, mondá nagy jelentőséggel s bizonyos szemvágással az őserdők királya — a csősz!

3. *A kereskedés* azon egy boltra szoritkozott, melyben galandot, kohát, taplót, — a fűszerekből szentjános-kenyeret; — egyéb gyarmati cikkekből sárga- és fekete cukort; — gyári cikkekből tűt, drótkapcsot; — kézi művekből veres cserép pipákat árultak. Sőt nagyobb mennyiségben mindenki maga hozatott magának Aradról, mely alkalommal az uri osztály erdélyi fagygyu gyertyával is ellátta magát. Leggazdaságosabb volt otthon, a háznál készült mártott gyertyát használni; — a nagy közönség azonban azt is teljesen nélkülözte, mert a mécses olaj, ugy a szükségnek, mint izlésnek teljesen megfelelt.

4. Hátra lenne még valamit az *értelmi* osztályról szóllanom, de ennek száma oly csekély volt, mennyiben az mindössze egy néhány gazdatiszt, lelkész, jegyző és tanítóra szoritkozott, hogy feljegyzésre méltó saját-ságokkal alig birt.

Ez osztály háztartását illetőleg, Rébék már korán reggel, zsoltárok dudolása közben a taplóba szikrát csiholt, a meggyúlt taplót egy marok szalma közepébe rejtette, a szalmát mindkét kezébe fogva, s azzal a levegőben függőleges, vizirányos vonalakat, — hosszúkás és kerekded köröket rajzolva, végre egy napra való

tüzet élesztett. Ezt a konyha negyedrésztét elfoglalt tűzhelyre rakott tűzrevalóra illesztette. Miközben a ház asszonya az udvaron az aprómarhát, az istállóban a tehenet, a kertben a veteményt vette számba, az alatt Rébék, a két öregnek reggelire rántott levest készített. A gyermekek kaptak, mi az asszonynak keze ügyére esett, hol a mult napról felmaradt egy kis ételmara-déket, hol gyümölcsöt, hol tejet, egy-egy karéj kenye-ret. Rébék kiváló napokon a nyársra huzott kappan ütenyszerű forgatásában gyakorolta türelmét, mely sülve egészben az asztalra hozatván, azt, a házi ur előjogához tartozott, ügyességének megengedett büszke érzetével felaprózni. Ünne- és névnapokon a jó barátok közös lakomáját, cukorban égetett, krampampulinak nevezett pálinka-ital koronázta. Rébék legjobban sajnálta a po-csékot, mert a cukor fontjának értéke, nem lévén még akkor répa, csupán gyarmati nádcukor, meghaladta az egy köből árpa értékét. Nyári estéken, szó nélkül, egy serpenyőben parazsat vitt a szobába, melynek füstjével a szunyogok ezreit üzte a hálósobából, különben e kellemetlen, tolakodó vendégek éjjeli zenéje, s éles csi-péseitől lehetetlen lett volna aludni. Alig szükséges mondanom, hogy Rébék alatt azon Istenben megbol-dogult békési és dobozi szolgálóleány fajtát értem, mely-nek nem volt ritka példánya, zsörtölődve bár, de hi-ven osztozva a család örömeiben és bánatában, noha cseléd rendtartás és cselédkönyv hiányában, nem rit-kán öt-hat évet szolgált egy folytában — egy helyen, mig végre, a jó házi asszony örömkönnyei kíséretében, Istók hű karjainak adatott által.

Életmódja ez osztálynak is általában egyszerű volt; — mezei gazdálkodásra az urbér miatt nem ösztönöz-tetett; élt napról napra hivatásának, letűnt, név és vagyon hátrahagyása nélkül. A mult században itt sze-



repelt ez osztálybeli családok alig egy vagy két ivadéka létezik, a mostani értelmiség osztályában.

De e piros pozsgás, örökösen mosolygó arcu emberek kora általában letűnt. Sirjaik felett a civilizáció örködik; — azért-e, hogy békében nyughassanak, vagy hogy többé a földszinre ne kerülhessenek? — Ki tudna a civilizáció Jánus-arcán eligazodni? Annyi lehetséges, hogy ha elődeink, a láthatáron felütnék fejeiket, elbámulva a rövid idő alatt beállott változás felett, azt mondhatnák:

Nem értünk titeket; — mi a thea, kávé, muskatály borital élvezetét, a billiárd játékot, a váltóforgatás mesterségét nem ösmertük; a mi egykori működésünk terére nem találunk; — áldjon meg a magasztalt civilizációtok malasztja; — mi, mint a régi kor emberei, újra az egykori egyszerűségünk nyugalmas sirjába temetkezünk.

\*

\*

\*

Vajjon 100 év múlva, a jövő nemzedék mily bírálatot fog felettünk mondani?

**Szemián Sámuel.**

---

#### IV.

### Békésvármegye 3-ik Károly király uralkodása alatt 1715—1740.

— Felolvastatott 1876. március 5-én Békés-Csabán. —

A tekintetes megyei bizottmány engedelmeivel alkalmam lévén a megye legrégibb jegyzőkönyveit átbuvarolni, megengedi a t. közönség, hogy ezek nyomán Békésvármegye beléletét vázoljam 3-ik Károly király uralkodása alatt. Talán nem lesz tanuság-nélküli, ha visszapillantunk vármegyénk akkori patriarchalis és sok tekintetben igen-igen kezdetleges állapotjára.

Békésvármegye, ha kivesszük a három Marosontúli megyét, Torontált, Krassót és Temest, hazánk 52 vármegyéi közt a legfiatalabb. A török uralom alatt, a mint tudjuk, mint vármegye nem létezett, sőt miután 1695. esztendőben a török e vidékről eltakarodott, még azután is teljes 20 esztendeig tengődött rendezetlenül. Az egyedüli előljárárság volt, ha ugyan ez is annak nevezhető, az akkori nyomorult hét községben a falusi bíró; az egyedüli tekintélyesebb hatalom pedig, a gyulai várban székelte kir. kamarai számtartó. Ilyent is név szerint csak egyet ismerünk, valami Lindner nevűt, ki itt 1709. esztendőben élt és uralkodott, a többinek még nevét is a feledés fátyola fedi.

Az 1715. évi országgyűlés rendelte el végre a 92. törvénycikkben Békésvármegye visszakebelezését, s 3-ik Károly király nem is késett azonnal kinevezni az új



főispánt, egy német ember, Lövenburg János Jakab kamarai tanácsos személyében, ki azonban 16 évre terjedt főispánkodása alatt a kormányzására bizott vármegyét csak egyetlen egyszer látogatta meg 2 napra, máskor mindig sok elfoglaltságával, távoli lakásával, az utak járhatlanságával, betegeskedésével stb. tudta magát kimenteni. E szerint a megyét kizárólag az alispán és a nyolc személyből állott tisztikar kormányozta. Nagy nehezen lehetett ezeket is összeszerezni, minthogy itt akkor egyáltalában tanult ember nem volt. Az alispánságra, csak sok kérelem után szánta magát Csipkés-Komáromy György Debrecenből. Sokkal bajosabb volt kapni jegyzőnek való embert. 1723. esztendőben Biharból kellett hozatni Bakay Józsefet, 1722. esztendőben Szegedről Lantos Jánost, 1736-ban pedig a főispán sok kérésére ráadta magát erre Szent-György szab. kir. város aljegyzője Gaspardi Imre. — Ezek is azonban kevés ideig maradtak itt s visszaköltöztek elébbeni lakhelyeikre, kivéven Bakay Józsefet, ki később alispánná lett. Szokásban volt ekkor, hogy a tisztikar az év utolsó gyűlésén leköszönt, de természetesen mindannyiszor a hivatal további viselésére fölkérte, vagyis tulajdonképen maga-magát kérte föl, mert hiszen a tisztikaron kívül alig volt a megyében más, szavazattal bíró egyén. Egyébiránt Lövenburg távolról is szigoruan kezelte a felügyeletet. Az évi számadásokat felülvizsgálat végett, valamint a gyűlés jegyzőkönyveit is mindig fel kellett hozzá küldeni Bécsbe. A tisztviselőket kénye-kedve szerint vagy megerősítette, vagy ha nem jól viselték magukat, önhatármilag elmozdította. Így tette le pl. 1728-ban Bakay Józsefet az alispánságról, 1723-ban Lantos Jánost a főjegyzőségről. Az ilyen paszszusokkal pedig nem egyszer találkozunk leveleiben: „Quoniam domini officiales,

in quantum mihi constat, semet laudabiliter gesissent, proinde eos porro etiam confirmandos esse duxi.“ Jel-lemző, hogy midőn ez időben az alispán fizetése 200 frt volt, a jegyzőé 76, szolgabíróé 60, esküdté 50, megyei orvosé 30, ellenben a megyei hóhéré 54 és fél forint, s így csaknem még egyszerannyi, mint az orvosé. Bizonyosan több dolga lehetett mint amannak.

A mi a megyei gyűléseket illeti, ezek nem tartattak úgy mint most, mindig Gyulán, hanem felváltva a többi községekben is. Nevezetesen 1715—1740-ig tartatott megyei közgyűlés Tarcsán 1, Vésztőn 1, Ladányban 2, Váriban 3, F.-Gyarmaton 9, Csabán 10. Szeghalmon 23, Békésen 39, Gyulán 60. A gyűléseken csak a nemesnek volt ugyan joga szólani és szavazni, de azért kötelesek voltak azokon megjelenni, — természetesen mint néma hallgatók — a községek előljárói is jegyzőikkel együtt. S miután később a községek a gyűlésekről elmaradozni kezdtek, 1740. esztendőben a megye 6 frt büntetést szabott az oly községre, mely előljárói által képviselve nem lesz. Ezt azért tette a megye, minthogy akkor a tisztviselőkön kívül az egész megyében alig volt egy-két nemes ember. Ha tehát a gyűlésen ott nem lettek volna a községek előljárói, a gyűlés jóformán csak a magisztrátusból állott volna. Egyébiránt, ha valamely községben közgyűlés tartatott, az azon községre valóságos csapás volt, mert a községnek kellett a gyűlési tagokat ellátnia nemcsak szállással, hanem étellel és itallal is. Pedig a gyűlés néha 3—4 napig is tartott. Az akkori közgyűlési jegyzőkönyvekben sok oly dologgal találkozunk, melyet most már csak jóízűn megmosolygunk. Így pl. 1715-ben a közgyűlés a megyében elhelyezett katonatiszteknek különféle ajándékokat határoz adományoztatni, hogy a néppel szépen bánjanak, nevezetesen: a kapitánynak



2 akó bort és 3 köből buzát, a főhadnagynak 1 akó bort és 2 köből buzát, a zászlótartónak különféle konyhára valókat, a káplárok mindegyikének egy-egy pár csizmát. Ugyancsak 1715-ben a főispánnak 2 akó tokaji bort ajándékoz és néhány fácánt, melyeket két küldöttje által vitet fel Bécsbe. 1717-ben ismét a főispánnak 2 szép tehenet, kíséri Bécsbe a megyei főjegyző, 1731-ben a budai és debreceni kerületi biztosoknak két-két akó vaját; 1732-ben pedig Ferenc lothringi hercegnek és magyarországi helytartónak, Biharral és Szabolcsal együtt 50 pár ökröt.

Miután így megismerkedtünk a megyei tiszttal és a gyűlésekkel: lássuk, mint állott a megye 3-ik Károly uralkodása alatt ipar, közigazgatás és kereskedelem tekintetében? És itt különösen a legprimitívabb állapotokkal találkozunk. A mi a közigazgatást illeti, hogyan fejlődhetett volna az oly megyében, hol a vadvizeket semmi sem korlátozta, úgy, hogy nem egyszer megtörtént, hogy az egész szántás alá vett határt ellepte a víz, semmivé tette a szántóvető reményét s a község a tengernyi ár közepette csak úgy uszott, mint a ruca. Vagy hogyan lehetett volna itt csak szó is okszerű gazdászatról, hol a termesztő termesztményét értékesíteni nem tudta s ha el akarta adni, Váradra, Debreczenbe kellett azt heti vásárra elvinnie, miután a megyében sehol heti vásárok akkor még nem voltak. Hogy fogalmunk legyen az itteni állapotokról, csak egyet említek. 1767-ben, és így már Mária Terézia korában a helytartó tanács azon kérdésére, mi ára van a gabonának Békésen? a megye azt válaszolta, hogy azt nem lehet meghatározni, mert itt sehol heti vásárok nem tartatnak. Megközelítőleg azt lehet mondani, hogy a tiszta buza köble 2 firt 40 kr., árpáé 68 kr., zabé 52 kr., kölesé 94 kr. Nyomasztólag hatott a köz-

gazdászat kifejlődésére az is, hogy gyakran jöttek a helytartóságtól rendeletek, melyek eltiltották a gabonának a megyéből való kivitelét. Ezt természetesen a kormány azért tette, hogy szükség esetén, az akkori háborus időkben ő maga rátehesse a gabonára kezét s elvihesse vagy ingyen, vagy oly áron, a minőt ő maga szabott. Ily akadályok mellett nem csoda, ha a nép csak annyit igyekezett termesztetni, hogy abból élhessen és adóját leróhassa; a kereskedelemre nem is számolt. Nem fogjuk ennél fogva csodálni, hogy még Mária Terézia végső éveiben is az egész megyében csak 57,929 holdra rugott a mivélés alá vett föld, holott most csupán csak a csabai határban több mint 80 ezer hold van mivélés alatt. — Még rosszabb lábon állott 3-ik Károly uralkodása alatt megyénkben a kereskedelem. Ez kizárólag néhány boltos görög kezében volt. 1737-ben az egész megyében csak 6 ilyen boltos kereskedő volt, t. i. 2 Gyulán, azután Békésen, Csabán, Öcsödön, Kétegyházán egy-egy. Már 1747-ben számuk 16-ra nőtt. Képzelné lehet, minő boltok lehettek ezek. Hiszen még 1731-ben is, kifogyván a megyeházán a pecsétviasz, az alispán lovas embert volt kénytelen küldeni Váradra pecsétviaszért. De azért a megye ezen boltos görögöket, kik külön testületet képeztek s a megyei jegyzőkönyvekben mindig „consortium graecorum“ név alatt fordulnak elő, rendkívül kegyelte és protegálta azért, mert nemcsak tetemes adó alá voltak vetve, de ha valami rendhivüli adózás adta magát elő, pl. koronázási, mindig ők voltak első, kiket a nemes vármegye — még pedig busásan — megadóztatott. Zsidó, ki a kereskedelmet közvetítte volna, akkor e megyében nem volt. Egyetlen egy 6 tagból álló zsidó család lakott Váriban, de ez is nem kereskedéssel, hanem spiritusz-gyártással foglalkozott. Megkisértették



ugyan a szomszéd megyék zsidói, kivált a pestiek, néhányszor befurakodni a megyébe, de ezeket is a megye, — a görök boltosok kérelmére, — mindannyiszor kitiltotta s nem engedte, hogy itt letelepedheszenek s végre is Pestmegye és a helytartó tanács unszolására annyit engedett, hogy nyers bőrkötet vásárolhassanak, de egyebet semmit. — Ha a kereskedelem ily kezdetleges állapotban volt, nem kevésbé az ipar és kézművesség is. Erről fogalmunk lehet, ha elgondoljuk, hogy 1726-ban a helytartó tanács azon kérdésére: minő kézműveseket kellene telepíteni a megyébe? a megye azt feleli, hogy legfeljebb is szűrszabókat, másokra itt szükség nem lévén, mert a mindennemű famunkát maga a lakosság készíti, a kovácsmunkát pedig végzik a cigányok.

Általában 3. Károly kir. uralkodása alatt a megyében csak egyetlen egy céh volt, a gyulai csizmadiaé, kik privilegiumjokat Rákóczy Györgytől kapták. Más mesterember ha volt is, nem volt kitanult, vándorlott iparos. Előtte fekszik a megye 1773-ki, és így száz év előtti összeírása. Még ez is csak 589 kézművest tüntet elő az egész megyében, ezek közül Gyulán 185, Békésen 45, Csabán 76, Dobozon csak 5. Nagy hátrányára volt az ipar kifejlődésének különösen az, hogy az egyes iparcikkek árát a megye limitálta s ezen felül nagy büntetés terhe alatt semmit eladni szabad nem volt. Érdekes sok tekintetben ez a limitáció. Lássunk 1724-ből néhány pontot.

Asztalosok limitációja: Köz-karszék, ha a mesterember adja a fát 17 kr., ha cifra és festett 30 kr., ha deszka és festék a csináltatóé 7 kr., öreg festett lábas láda 1 frt 30 kr., valamennyivel kisebb 1 frt 20 kr., annál is kisebb 1 frt, kerek asztal 12 személyre 1 frt 42 kr.

Lakatosok limitációja: Öreg ajtó-kulcs 6, kisebb valamennyire 5, annál is kisebb 4 és fél kr., öreg sarkantyú 17, kisebb németes 12, lakat-kulcs 2, annál kisebb 1 és fél kr.

Kádárok és bognárok limitációja: Egy három akós hordó 30, régi hordó akója 10 kr., ócska abroncsot teli hordóra üt fel 3, üres ócska hordóra 2, kisebb oly hordóra 1 krért, öreg fenyőfa dézsát ad el 8 és fél krért.

És így megy az tovább. Limitálva van azután a gombkötők, fésűsök, csutorások, ötvösök, üvegesek, kötélverők minden kigondolható munkája. Következik utána a szolgálók, napszámosok stb. munkája, péld.: egy jó főző-sütő szolgálónak ruha nélkül, csak pénz egész esztendőre 15 forint, ruhát ha nem akar, alábbvaló és nem oly érdemes szolgáló egy esztendőre 10 frt, öreg béresnek egész ruha szokás szerint, u. m. süveg, szűr, dolmány, nadrág, salavári, két fehér öltözet egy pár csizma, elegendő bocskor és pénzben 8 frt, ugyancsak jó kocsisnak ruha nélkül csak pénz 25 frt, alábbvaló kocsisnak 21 frt, nyári nap kaszásnak étel mellé 12 kr. az midőn a nap kisebbedik aratás után 10 és fél kr., ha maga ételén kapál vagy kaszál, nyári nap 17 kr., asszony-embernek nyári munkáért 7 és fél krajcár.

De legyen ebből elég. Lássuk minő állapotban volt vármegyénkben e korszakban a közerkölcsösség? Annyi bizonyos, hogy jóllehet a fegyelem sokkal szigorubban kezeltetett, mind a mellett a nép magavi-selete sokkal miveletlenebb, nyersebb, durvább volt. 1715-ben a megye minden falu mellett akasztófát álltattott, annyi volt a rablás. És ez nem is csoda. — Egyrészt az iskolák, melyek a mivelődésre befolyással lehettek volna, igen kezdetleges állapotban voltak. —



Másrészt mindenféle csőcselék és dib-dáb ember, kit más megyéből elcsaptak, ide, mint valami assylumba menekült s itt szívesen befogadták, csak hogy ezen akkor igen-igen lakatlan vidéken szaporodjék az adózók száma. Azután magok a főbbek is rossz példát szolgáltatottak a köznépnek. Csak egy ilyen példát hozok elő. 1723-ban Lantos János, a megye akkori főjegyzője, nem tudni mi okból, a megyéből megszökött s magával vitte a megye hivatalos irományait is. Mert tudni kell, hogy akkor még a megyének levéltára nem volt s minden irományok a jegyzőnél voltak letéve. A jámbor Baranya-vármegyébe vette magát s ott lólopásba keveredett. Miután a megye Tolnay István pénztárnok számadásait meg nem vizsgálhatta, minthogy azoknak mellékletei Lantos uramnál voltak, Baranya-vármegye utján szép szerivel meginteté őt, hogy a megyei irományokat küldje vissza; erre azonban Lantos uram nem is hederített. — Nem sokára azután a szerencsétlen, itteni dolgait rendezendő, Gyulára vergődött, éppen mikor a vármegye közgyűlést tartott. A mint ez a közgyűlés értésére esett, azonnal hozzámenesztette a szolgabíró és az esküdtet, követelvén a megyei irományok kiadatását. Lantos azonban nemcsak hogy ezt kereken megtagadta, de még az egész vármegyét is össze gazemberezte. Ezt már csakugyan végre nem tűrhette a vármegye, s Lantos uramat a „partis primo titulus nonus“ ellenére is, dacára annak, hogy nemes ember volt: börtönbe vettette, még pedig először Gyulán, azután Békésen, minthogy ez utolsó helyen a börtön jobb állapotban volt. Mi lett azután a dolognak vége? arról hallgat a krónika. Elég az hozzá, a hol magok a megyei főtisztviselők az erkölcstelenségnek, miveletlenségnek, törvény és felsőség iránti tiszteletlenségnek

ilyen példáit mutatták, bizonyosan csak rossz hatással kellett annak lennie a köznépre. S a milyenek voltak az erkölcsök, durvák s nyersek, olyanok voltak a büntetések is: botozás, akasztás, lenyakasztatás, seprűzés, kerékben való törés, elevenen való megégetés stb.

Igy péld. 1729-ben Szilágyi Erzsébet békési lakosnő, ki elhagyva férjét, özvegynek hazudta magát, s újra férjhez ment, Gyulán ezért lenyakasztatott. 1740-ben Matócsi Zsigmond kétegyházi jegyző, minthogy hamis paszszust állított ki, deresen 25 botot kapott. Ugyanakkor Hegedűs István csak azért, hogy Szabó Judit-ról azt költötte, hogy parázna s bebizonyítani nem tudta, 50 bottal fenyítettetett. 1730-ban a megye hirdetteti, hogy a mely község a katonaságnak a szénát és zabot rendesen szállítani nem fogja, annak bírása 30 botot kap. 1740-ben pedig, minthogy a megyében sok széna termett, 100 bot-büntetés terhe alatt betiltatott a szomszéd megyékbe való szegődés szénakaszálás végett. Kiválólág szigoruan büntettetett — nem egyszer akasztással — a paráználkodás és istenkáromlás. — Boszorkánypörök előfordulnak még Mária Terézia uralkodása alatt is, de olyan, mely elevenen való megégetés által végre is hajtatott volna, csak egyetlen egy, 1724-ben.

A mi az egyházi és vallási ügyet illeti, vármegyénkben III. Károly király uralkodása alatt csak 2 rom. kath. parochia volt: a gyulai és az endródi; a többi községek mind vagy gör. keletiek, vagy protestansok voltak. Miután azonban III. Károly uralkodása alatt az evang. egyház csak túrt egyház volt, nem csoda, ha vármegyénkben is elnyomatásnak volt kitéve, míg ellenben a rom. kath. egyháznak a megye minden



módon kedvezett. Ha valaki áttért, azt a megye pénzzel is segélyezte. Így pl. 1740-ben Vida János elaggott, munkaképtelen ember, minthogy a lutheránus vallást elhagyva katholikussá lett s ebben magát igen buzgónak mutatta, a megye pénztárából 15 frttal jutalmaztatott. Ugyancsak 1740-ben a megye szigoruan meghagyja, hogy a rom. kath. ünnepeket a protestansok is tartsák meg s azokon ugy a községekben, valamint a községeken kívül semmiféle munkát végezni ne merészeljenek. Minthogy pedig némely ünnepek a legsürgősb nyári munkára esnek, ha még is a protestansok a községen kívül, a tanyákon kaszálást, aratást nyomtatást végezni óhajtanának, e részben Berény, Békés, Doboz, Gyula, Csaba, Vári és Kétegyháza lakosai folyamodjanak engedélyért a gyulai plebánoshoz, Gyarmat, Szeghalom, Ladány, Vésztő, Fás, Tarcsa, Szarvas, Szent-András és Öcsöd az endrődihez. Pedig ezen megtartatni rendelt ünnepek száma 45 volt s ha most ezekhez adjuk az 52 vasárnapot, a népnek évenként 97 napot, vagy is több mint egy negyed részét az évnek dologtalanul kellett töltenie. Különös szigorral ügyelt fel a megye az apostatákra, vagy is olyanokra, kik a kath. egyházból kitértek. Csak egy ilyen praegnans példát hozok elő. 1739-ben Rutheni János gyulai plebános bepanaszolta Almásy Márton volt alispán özvegyét (Almásy katolikus, neje protestans volt) hogy leányait, Juliannát és Czeceziliát a reform. templomba járattja. A megye azonnal hozzámenesztette a szolgabíró és az esküdtet, meghagyván az özvegynek, hogy leányait a kath. templomba járassa. Miután ezt az özvegy nem tette, minden elmulasztott vasárnapért bizonyos birságot, összesen pedig 67 frtot kellett lefizetnie, leányai pedig erőszakkal elvették tőle s Nagyváradra, vitetvén, egy kath. házhoz adattak ne-

velés végett. Onnan a leányok éjszakának idején visszaszöktek anyjukhoz Gyulára. Ezt a megye megtudván újra kiküldte a szolgabíró és az esküdtet a leányokért s jöllehet az özvegy, mint nemes asszony, opponált, ez mitsem ért, a leányok karhatalommal elvették anyjuktól s Almásy János rokonukhoz vittetek Hevesbe, hol csakugyan később katolikussá lettek. És ez egy volt alispán gyermekeivel történt: képzelhetjük, hogy ily esetben mint bánt a megye a szegény emberrel. S míg a kathol. egyház ily kedvezményekben részesült, addig a protestans igen-igen nyomott állapotban volt. Ha csak roskadozó imaházát meg akarta támasztani valamely prot. község, vagy düllőfélben lévő fa harang-lábat javítani, még az ily csekélységekért is a megye útján. a helyt. tanácshoz kellett folyamodnia. Most már ez, Istennek hála, változott; egymást egyenjogu testvéreknek tekintjük s katolikusok, protestansok, óhitűek, izraeliták szeretetben, békében megférünk egymás mellett, mint ugyanazon egy hazának édes gyermekei.

Következik hogy a megye alkotmányos és nemzetiségi érzeteiről 3-ik Károly király uralkodása alatt szóljak egy pár szót. De megvallom, erről alig van mit szólanom. A megye ezen korszakban nem volt egyéb, mint a helytartó tanácsnak gépe, rendeleteinek végrehajtója. Egyetlen egy eset sincs, hogy valamely rendelet ellen csak felterjesztést tett, annál kevésbbé, hogy annak végrehajtását ellenezte volna. Szóval hiányzott minden öntudat, minden alkotmányos érzelem. A mi a másodikat, t. i. a nemzetiséget illeti, e részben sem birt a megye semmi öntudattal. Latin nyelven tanácskozott, latin nyelven levelezett s vezette jegyzőkönyveit is. Bihar és Heves vármegyék, továbbá a nádor Pálffy János, gr. Ká-



rolyi Sándor és Eötvös kerületi biztos voltak az egyedüliek, kik a megyével magyarul leveleztek, de ezeknek leveleire is a megye mindig latin nyelven válaszolt.

Kellene még szólanom e korszak két nevezetes eseményéről t. i. az 1735-iki Pero-féle lázadásról, mely Békésmegyében zajlott le,<sup>1)</sup> és az 1738—1741-ig itt dühöngött pestisről. De mindkettőről bőven megemlékeztem „Békésvármegye hajdana“ című munkámban. Ennél fogva csupán csak az utolsóról emlitek meg annyit, hogy midőn 1739-ben újra kitört, a megyét oly rémület fogta el, hogy nemcsak a törvénykezés egy időre felfüggesztett, de a megye azon kegyetlen rendeletet adta ki, hogy az olyat, ki a vesztegházat engedély nélkül elhagyja, bárki szabadon főbe lőheti, sőt az ilyen a megyétől még egy aranyat kap jutalmul.

Végre még csak néhány szót az ugynevezett jobbágyság sorsáról ezen időben. A jobbágyság sorsa — azt tagadni nem lehet — 3. Károly király uralkodása alatt megyénkben igen sanyaru volt. Nem az uradalomhoz való viszony tette azt olyanná, mert Harruckern igen kegyes földesur volt, méltányos feltételeket szabott jobbágyságainak, a mint a berényi telepítvényesekkel kötött szerződése is tanúsítja, sőt nem egyszer megtörtént, hogy ha az országos adót jobbágyságai megfizetni nem bírták, ő előlegezett pénzt kamat nélkül; hanem sanyaruvá tették a jobbágyság sorsát a hazának és a megyének akkori politikai és közigazgatási nyomorult viszonyai. A jobbágyság adott katonát, még pedig élethossziglani katonát; a jobbágyság tartotta házában a katonát s azt élelemmel is ellátni köteles volt. Naponként köteles volt adni a katonának két font húst, egy itce főzeléket, havonként 10 darab gyer-

<sup>1)</sup> Éppen erről szól a következő V-ik dolgozat Zsilinszkytól.

tyát, s minden ló számára hat véka zabot. S ha a katonára őrizetre volt kirendelve, mindezeket a jobbágy köteles volt utána vinni az őrhelyre. Azonkívül a katonára ruhájának kimosása is a jobbágyot illette. Ez annál nagyobb teher volt a jobbágyságra, minthogy a megyében folytonosan legalább egy félezred katona volt elszállásolva. Azután tudni kell, hogy a Rákóczy-forradalom után épen oly katonai despotia uralkodott, mint a minőt a gyászos Bach-korszakban a világosi fegyverletétel után tapasztaltunk. A katona a legnagyobb mértékben rakoncátlan volt s a civilt, a jobbágyot, mint volt rebellist, amint csak lehetett, bosszantotta. Innen a gyakori katonák általi gyújtogatások, a katonák és parasztok közti sűrűn előforduló verekedések, melyek végre annyira mentek, hogy a megye azon szigorú rendeletet adta ki, hogy senki katonával játszani sőt oly korcsmába menni sem merészeljen, a hol katonát lát, s valami Herczberger Mihály és János nevű berényi lakosok csupán csak azért ötven-ötven botot kaptak, hogy rajta kapták őket, hogy katonákkal kugliztak. Még sanyarubbá tette a jobbágyság sorsát az, hogy sokszor igen távol eső vidékekre kellett fuvaroznia. Így például 1724-ben a n.-váradí vár erődítési munkálataihoz kirendeltetett a megyéből 100 szekeres és 30 gyalog ember; 1737-ben Nissához Bolgárországban 25 4—4 ökrös szekér; 1738-ban Futak alá 50 szekér; 1739-ben a bánsági táborba 25 szekér; ugyanakkor Belgrád alá 17 ember, természetesen mind a maga költségén. Ehez járult a nagy országos és házi adó, mely már 1732-ben 13,123 frtra rugott, s melyet ha valaki rendesen nem fizetett, azt ugyancsak eredeti módon hajtották be, t. i. közép télen leszedték a hajduk a hátralékosoknak ajtait, ablakait s elvitték a község házára s összedüttették kemencéit,



igy azután nolle-velle meg kellett magát andia s az adót — akár hol vette a pénzt — lerónia, ha családostól megfagyni nem akart. S ha már most ehhez hozzágondoljuk, hogy a vadvizek nem egyszer felvették a községet vagy a legszebb vetést, a földmivelőnek egyetlen reményét, hogy a farkasok annyira el voltak szaporodva, hogy télen nem volt tanácsos egyes szánkónak a tanyára mennie, tavasszal jöttek a darvak ezrei s a legszebb vetést leették, nyáron bögölyök miatt csak korán reggel és este lehetett utazni, különben a lovat agyoncsipdesték, — valóban nem csoda, ha más vidékekről ideköltözött telepítvényesek soká nem tudtak ideszokni s csapatosan visszaszökdöstek előbbeni lakhelyeikre. Így nevezetesen 1724-ben Gyarmatról megszökött 36 család, Szeghalomról, 37, Békésről 12, Csabáról 60 — ezek közt Sztraka, Zsilinszky, Havran, Zsibrita, Valastyan, Lepény; — összesen csak egy évben az egész megyéből 272 család. Utódjaik — úgy hiszem — nem szöknének többé ezen áldott vidékről, ha kergetnék is. A vármegye mindent megtett ezen szökések meggátolására, szigorú büntetést szabott a szökevényekre, a község jegyzői- és biráira, a honnan a lakosok szökdöstek, sőt pandurok- s katonákkal őrizeték a megye határait. Mindez nem használt. A szökevények ezt oly ügyesen tudták kicsinálni, hogy azon ürügy alatt, hogy a pusztára mennek szántani és aratni, kocsira szedték családjaikat, ingó-bingóságaikat s éjszakának idején kiszöktek a vármegyéből, itthagyták a vetéseiket s nyomorult viskóikat!

De talán már hosszabb ideig is fárasztottam becses figyelmüket, mint kellett volna. A tárgy olyan, hogy arról — a birtokomban levő adatok nyomán — egész könyvet lehetne írni. Én, mennyire lehetett, tekintve

e felolvasásokra szánt szűken kimért időt, csak vázlatban igyekeztem jelenleg szemeik elé állítani Békésm. állapotát 3. Károly uralkodása alatt. Azóta csak 136 év mult el s isten segítségével, mennyire előre ment e vármegye minden tekintetben! Isten segítse továbbra is ezen haladásában, ezen nemes előre való törekvésében s szolgáljon ebben — a többek közt — egyik hatalmas tényezőül ez a mi régész- és művelődéstörténelmi egyletünk is!

**Haan Lajos.**

---



V.

**A Pero-féle néplázadás Békésmegyében 1735.**

— Olvastatott Gyulán, május 10-én 1876. —

Aki a mostani Békésvármegyének sok nyelvű és különféle vallásu népét ösmeri; aki tudja, hogy e tarka vegyületű nép, minden különfélesége dacára, mennyire szereti a békeséget, a csendes, nyugodalmas foglalkozást: az bizonyára csodálkozni fog, ha a jelen sorokból azt olvassa, hogy itt e békeségszerető vármegyében ezelőtt 141 esztendővel, egy veszedelmes zendülés támadt, mely mozgásba hozta a nép ezreit és rettegésbe ejtette magát a legfőbb országos hatalmat is.

Igenis, t. olvasó, volt idő, mikor a mi vármegyénk népe elhagyta csendes napi foglalkozását; mikor a földmives elhagyta ekéjét, a mesterember műhelyét, hogy fegyvert ragadjon, és pedig nem idegen ellenségre, hanem — fájdalom — saját polgártársai ellen.

Bizonyára nagy ok idézhette elő ezt a rendkívüli mozgalmat; nagy sérelemnek kellett történnie, melynek megorvoslására nem találtak más módot — mint a durva fegyverhez való nyulást. Hazánk történelmének évlapjain is föl van jegyezve e lázadás, melyet közönségesen a főmozgató neve után Pero-féle lázadásnak neveznek; de természetesen csak vázlatosan, általános vonásokban; <sup>1)</sup> megyénk monographusai is

<sup>1)</sup> Horváth M. Magyarország tört. új dolg. V. K. 109—112.

megemlékeztek róla, egy önálló monographia bővebben tárgyalja, de kevés tekintettel megyénkre, <sup>2)</sup> amennyiben műveiknek érdekes epizódjaként szőtték elbeszélésökbe <sup>3)</sup> de nem tárgyalták azt elég kimerítően. Ennélfogva azt hiszem, nem lesz érdektelen ezen mozgalom okait és lefolyását, a rendelkezésemre álló kutatók alapján különös tekintettel Békésmegyére kissé részletesebben tárgyalni. Igyekezni fogok minél világosabban és forrásaimhoz képest <sup>4)</sup> minél kimerítőbben szólani: azonban mégis úgy, hogy a nagyérdemű közönség becses türelmével vissza ne éljek.

## I.

A szóban forgó lázadás tulajdonképeni okainak kutatásánál le kell mennünk a szerbeknek XVII-ik századbeli történelmére. — Tudnunk kell ugyanis, hogy a szerbek — Csernovics Arzén pátriarchájok alatt — magyar földre telepedvén le, még I. Leopoldnak 1691. aug. 20. kelt okmányában nagy kiváltságokat nyertek volt azon szolgálatokért, melyeket a török ellen folytatott háboruban tettek a királynak. Megnyerték azt, hogy mind az egyházi, mind a világi ügyekben saját pátriarchájoktól függhessenek, és hogy saját tisztviselőik által kormányoztathassanak; ki volt mondva továbbá az is, hogy vallásukat szabadon gyakorolhatják, hogy pátriarchájok saját egyházi rítusuk szerint papokat és püspököket szentelhet, templomokat és iskolákat állíthat.

<sup>2)</sup> Részletesebben K. Papp Miklós. Az 1735-iki zendülés története. Kolozsvárt 1865.

<sup>3)</sup> Mogyoróssy J. Gyula hajdan és most 240—242. l. Haan Lajos, Békésvárm. hajdana.

<sup>4)</sup> Megyei jegyzőkönyv. 1735-ben 523. l. — Balla Gergely: Nagy-Kőrösi Krónika 99. l. sz. — Palugyai Imre, Magyarország legújabb leírása IV. k. 5. l. sz. — Szilágyi Sándor, Uj Magyar. Muz. 1859-iki foly. V. és VI. füz. 184. l. — Sándor Ist. Sokféle 1791. I. 51. l. — Thaly Kálmán Századok, 1870-ki foly. 30. l.



Mindezen kiváltságokért a szerbek — kivált a II. Rákóczy Ferenc-féle forradalomban — hálások is voltak Leopoldnak és fiainak; de mihelyest a forradalom leveretésével a bécsi udvar biztonságban érezte magát, s a szerbekre különösebb szüksége nem volt, azonnal fölmentve érezte magát a Leopold diplomájában adott engedmények fentartásától; eltörlé a pátriáarchai hivatalt, betiltá az alvajda szabad választását, idegen, azaz német tábornokok alá helyezé a szerb katonákat, mint határőröket, vallásuk szabad gyakorlatát megháborítá, s őket a római egyházba való térésre csábítgatá. Az ekként folyton szaporodó sérelmek keserű pohara csordultig telt meg 1735-ben, midőn egy bánsági óhitű szerb püspök Bécsbe hivatván nándor-fehérvári érsekké tétetett azon feltétel alatt, hogy az egész szerb népet a római katolika vallás kebelébe térítse.

Ez volt az utolsó nagy sérelem, melyet a szerbek nem akartak és nem birtak többé elviselni.

Mikor az új érsek nemzeti gyűlésbe hívta össze hiveit, s azokat részint predikációkkal és misékkal, részint ígéretekkel és lakomákkal akarta volna megteríteni: a zúgolódás szemmel látható tettekben nyilvánkozott.

Ekkor tűnt fel Peró, vagy másképen Szegedinecz Péter, sokat tapasztalt szerb vitéz katona, rangjára nézve ezredes, aki a szerb nép kiváltságait nagyra becsülte, s akit annál inkább sértett a bécsi udvar vesztegető eljárása és a püspök magaviselete, mennél inkább emlékezett azon szolgálatokra, melyeket a szerbek a veszély idején tettek a bécsi kormánynak. Ő a marosvidéki gyalog és lovas határőri katonaságnak parancsnoka volt; részt vett az új patriarcha által egybehívott nemzeti gyűlésen. Jelen voltak ott a

legkitűnőbb egyházi, polgári és katonai szerb hatóságok, — ez utóbbiak közül: Szevics alezredes, aki Csanádban lakott; Sterba (Csorba) őrnagy Nagylakról; Tököly Rankó százados Aradról, Zákó ezredes Szegedről és több mások, kik fegyvereiket az érsek asztalára rakták, kijelentvén, hogy neki nem engedelmessékednek, és ha netán ennek dacára is kényszeríteni akarná e népet vallásváltoztatásra, ezen letett fegyvereikkel állanak érette boszut.

Az érsek látván az általános ingerültséget, titokban török földre menekült. Azonban Pero és társai tudták, hogy evvel még nincs befejezve a dolog; tudták, hogy a bécsi kormány nem fog oly könnyen lemondani kedvenc tervéről, s éppen azért szövetkeztek az elárult szerb nép régi szabadságainak kivívására. Biztató körülmény volt rájuk nézve az, hogy éppen akkor folyt az ugynevezett lengyel örökösödési háború (1733—1738) és hogy ennél fogva a magyar és német katonaság kivonatott az országból, hogy a Rajna vidékén és felső Olaszországban harcoljon a spanyol és francia bourbonok ellen. Az alföldi várak jobbára üresek, a városok pedig a szerb határőrök védelmére voltak bízva. Pero ezt felhasználta és a keze alatt lévő katonaságot táborba szállásra készítette elő — hogy a kellő pillanatban indulhasson.

Lehetetlen volt azonban be nem látnia, hogy a célba vett nagy vállalat keresztülvitelére nincs elegendő ereje és hogy még más tényezőket is mozgásba kell hoznia, hogy terve sikerét biztosítsa. Így jött azon szerencsétlen gondolatra, hogy a jó alföldi népet, kiváltképen pedig a békeszerető békésmegyei községeket is bevonja tervébe. Érintkezésbe bocsátkozott azokkal, akikről tudta, hogy a jelen viszonyokkal nincsenek megelégedve, akiknek keserű em-



lékeik voltak a multból, és a legnagyobb titokban tanácskozott velök — a teendők felől. Csakhamar fel találták a jelszót, mely a felkelésre legalkalmasabb volt. Ugyanis élt még akkor a nép emlékezetében egy név, mely a magyar szabadság eszméjével a legszorosabban volt összenőve; név, melynek hallatára a magyar ember bánatában is egyszerre föllelkesült; név, melynek hordozójáról hihetetlen mesék szálltak a nép között ajakról ajakra.

Ez a név II-ik Rákóczy Ferencé volt.

Azok a vén kurucok, kik egykor ennek zászlaja alatt harcoltak, oly dolgokat beszéltek az ifjabb nemzedéknek, melyek bámulatra ragadták őket; azok a szívszaggató kurucnóták, valahányszor megzendültek, mindannyiszor könnyeket fakasztottak a magyar ember szeméből. Hej, nagy napok voltak azok, mikor ilyen nóták keletkeztek! Egy szabadságáért rajongó népnek reményei és aggodalmai voltak azokban kifejezve.

Pero ismerte a magyar népnek ezen a mult nagy napok felett kesergő — mondhatnám: költői — hangulatát. Mi természetesebb annál, hogy ezt felhasználta, hogy azt a hurt penditette meg, mely leghamarább rezgésbe hozta a békésmegyei nép szívét.

Szándékosan mondom, hogy szívét; mert ha a rideg ész szigorával fontolgatta volna az ügyet, ha egy kis következtetéssel belátta volna, hogy az a Rákóczy Ferenc, aki 1735. ápr. 8-ika óta már a konstantinápolyi temetőben, anyja — a hőslelkű Zrinyi Ilona — porai mellett aludta örök álmát, ápr. végén nem jöhetett el „Magyarország szegény népének felszabadítására:“ akkor bizonyosan nem hajlott volna oly könnyen a szerbek szavára. De a felbuzdult érzelem kapva kapott a hireken, melyek Rákóczy F. óhajtott jövetelét

ről szállongtak; a nép suttogni és gyülekezni kezdett majd hangosan lelkesítette egymást, — és készen volt a fegyverfogásra.

A békésmegyei nép ezen fegyverfogása nem vezethető vissza oly fontos és feltűnő okra, mint a szerbeké. Itt nem hitbuzgó papok, vagy erős nemzeti érzelmű katonák szerepelnek vezérekül, hanem a nép azon része, melynél a szív becsületes érzelme pótolja az értelem hiányát; mely határozottan akarja a jót, de nem ítél, nem fontol, hanem jóhiszeműleg vérmes remények és csillogó ábrándok után indul.

Ezt bizonyítja azon körülmény, hogy a résztvevők magokat kurucoknak s Rákócy F. szolgálóinak nevezték; ezt mutatja az egész mozgalom együgyű szervezése és szánandó lefolyása.

Mielőtt tettekre került volna a dolog, Pero részint személyes találkozások által titkos összejöveteleken, részint levelezés által készítette elő embereit, kiket bátorságra és kitartásra lelkesített addig is, míg Rákócy — akit ezek komolyan vártak — megérkezik. Legrajongóbb volt ezek között Matula Pál vásárhelyi lakos, ki mint írástudó ember eleinte levelezés által mozditotta elő az ügyet, s ezért a gyalogok alkapitányává tétetett. Méltó társa volt Sebestyén János szent-andrási esküdt, aki egy Pásztor András nevű elégületlen társával még 1734-ben lázitotta a népet földesurai ellen és mihelyest Szilágyi István, szintén szent-andrási lakos által, aki a Peronál tartott titkos tanácskozásokban gyakran megfordult vala, bevattatott a tervbe, azonnal felcsapott és aztán a lovasság kapitányává neveztetett ki. Vértessy Mihály volt ekkor a szent-andrási bíró, s mint a nép embere, ő sem akart hátra maradni, mikor a nép felszabadításáról volt a szó. Kemény kuruc volt ez is, s



főstrázsamesternek nevezette magát. Hozzájuk csatlakozott egy sarkadi születésű, kistermetű, kerek ősz szakálu zömök ember, Nyulak Mihály, aki vakmerő bátorságával tünt ki a többiek közül. És amíg ezt bámulták, addig az öreg Barta Istvánt kiválóan tisztelték, mint nagy katonai tekintélyt, mivel fiatalabb korában a híres Bercsényi Miklósnak fegyverhordozója volt.

Ezekhez csatlakoztak utóbb sokan Szent-Andrásról, Sarkadról, M.-Turról, Békésről, Dobozról és vidékéről, kik aztán csendben toborozni kezdetek a maguk körében. Főfeladatuk volt az összetartást Rákócy nevével<sup>1)</sup> biztosítani s e célból, mint igaz kurucok, az Istennek szabad ege alatt esküvel<sup>2)</sup> fogadták, hogy ők kitűzött céljoktól utolsó csep vérüknek kiontásáig, sem könyörgéstől, sem fenyegetéstől nem tántoríttatják el ma-

<sup>1)</sup> Századok, 1870. évf. 32. l.

<sup>2)</sup> A régi kuruc eskü ez volt: „Mink itten a tiszta ég alatt, az hol Mindenütt azonnal az Istennek hatalma égdörgésben villámlásban, eső és hóban, szél és jégesőben uralkodik, Esküszünk a legszentebb, igazabb mindenható erős három személyű egy Istenben, Atya, Fiú, és Szt.-Lélek megoszthatlan Szt.-Háromság, Krisztus Anya, minden szentek és az egész áldott mennyei udvar által, hogy mi utolsó csöp vérünknek kiontásáig, sem könyörgés, sem szó, sem fenyegetéstől meg nem tántoríttatván, attól melyet magunk közt szólottunk és végeztünk, el nem állunk, senkit a kezdők közül ki nem nyilatkoztatunk, magunk között is senkit megkárosítani és legkisebben megbántani nem engedünk, sőt igyellő szemmel szemlélvén inkább mindnyájon egy akarattal, mint igaz Kurucok meghalni és romlani készek leszünk. Hogyha pedig ezen esküvésünket csak gondolattal is valaki megszegi, azon az Isten Fiának drága szt. vére örökösen elvesszen, mintha a Krisztus elő érette nem szenvedett volna. Poklosság, Kórság, Inaszakadás, Kő és más kigondolható nyavalyák és fájdalmak teljességgel megszálván, a Gyermekei és Gyermekeinek Gyermekei által örökkön örökké átkoztassék. Dombok, Hegyek és Kősziklák borítsák el, elméje és esze örökösen kábuljon meg, utálatos és káromlott és mindenektől átkozott légyen, soha a mennyei Jeruzsálemet ne lássa a Lelke, egész Pokoltól kintoztassék, kitöröllye, számkivesse és semmivé tegye őtet a Mennyeknek és Földnek Irgalmassága Amen! (Lásd Papp M. Az 1735-iki zendülés 209. lap.)

gokat, hogy vezéreiket el nem árulják s magok közül senkit megkárosítani és bántani nem engednek. A ki pedig ezen esküjét megszegi, az gyermekei és unokái által örökkön örökké átkoztassék.

## II.

Az ekként felkelt nép, minden határozottabban kijelölt cél nélkül — de hihetőleg Pero sürgetésére — legelőször Szent-Andráson tűzte ki a zendülés zászlaját ápril 27-én. A község birája adta ki a jelszót, hogy mindenki szerezzen magának lovat és kellő élelmet; amit az összecsoportosult nép akként értelmezett, hogy akinek nincs, az vegye el erővel attól, akinek van. És megrohanták Tolnay János, Szt.-András akkori bérlőjének lakát, elvették lovát és pénzét, aztán kimentek a túri határra és a ménesből alkalmas lovakat választván, utját állották a túri vásárra menő szarvasi polgároknak és kereskedőknek, s ezeket is kirabolván, Körös-Tarcsa felé a körösparti erdőkbe siettek. Mindössze két zászlóaljat képeztek, és a merre mentek, mindenütt erőszakkal szerezték be élelmi szereiket.

A dolognak csakhamar nagy hire lett.

Békésmegye akkori alispánja Klósz Mátyás a kitörés napján épen Szarvason lévén, azonnal tudomást szerzett magának a történetekről, és miután a szarvasiakat óva intette volna, hogy a lázadókhoz ne csatlakozzanak, sietett Békésre, honnét már ápril 29-én körleveleket bocsátott széjjel a megyebeli községekhez, hogy a zendülést még csirájában elfojtsák. Azonban ez intézkedés már késő volt. A kurucok Tarcsánál táboroztak és az ugynevezett „Ösvényhegyen“<sup>1)</sup> némi szerencsével ütköztek meg a Szolnokról kémszemlére küldött néhány katonával. Ugyanis gr. Battyányi Lajos

<sup>1)</sup> Voltaképen nem hegy, hanem lapályos emelkedés, melyhez az „Ösvény“ nevű két ér vége vagy hegye nyulik.



kancellár felszóllalása folytán a szolnoki várparancsnok Böz János, egy őrmester vezetése alatt néhány embert küldött ki megtudni a felkelők állását, számát és fegyvernemeit. Ezeknek egyike, midőn Tarcsa alá érkeztek, csupa hetykeségből rálőtt a felkelőkre, miből aztán nagy zaj keletkezett. A katonák Nyulak Mihály által megadásra szóllittatván fel, tagadó választ adtak, és mivel számuk csekély voltánál fogva sikerrel meg nem ütközhettek, futásnak eredtek; de Nyulak Mihály néhány bátor legényével lóra kapván, utánok vágatott, az őrmestert levágta, hármat megsebesített — s nagy diadallal jött vissza társaihoz. Ez volt az első vérontás e mozgalomban. Hivatalos jelentés szerint négy katonát vágtak le K.-Tarcsánál.<sup>2)</sup>

Ezen első siker hallatára a vidékről sokan csatlakoztak a felkelőkhöz: de Tarcsáról csak tizenhárman. Már mintegy öt zászlóaljra szaporodott fel a sereg, mikor Békés felé vette útját. Az alispán, ki egy kis hadcsapatot szervezett, de melyet az idő rövidsége miatt sem ruhával, sem fegyverrel nem birt kellőleg felszerelni, kénytelen volt Gyulára menekülni. A békésiek pedig magokra hagyatva minden ellentállás nélkül fogadták a kurucokat; 48-an hozzájuk csatlakoztak, sőt a községi bíró élelemszállítójukká lett.

Május elsején már Csabán volt a kuruc sereg s követelte a községi pénztár átadatását; és mivel az előljáróság megtagadta kérésöket, iszonyu dühvel támadták meg a községházát, az egyes termeket feldúlták, a közpénztárt elrabolták, azután a védtelen lakosság ellen fordultak, s ezt kor- és nemkülönbség nélkül fogdosták és kinozták: Burián Sámuel nevű evang. papot, ki előlük a templomba menekült, szakálánál

<sup>2)</sup> Lásd Klósz Mátyás jelentését gr. Battyányi Lajoshoz, Békésm. jegyzőkönyv. 523. l. 30. sz. a.

fogva előhurcolták és kegyetlenül összeverték. Mind-  
 ezt leginkább a rácok cselekedték, kik, miután a hoz-  
 zájak csatlakozott magyarokkal egy napon át kitom-  
 bolták magokat, sok prédával és tiz csabai emberrel  
 gyarapodva, elhagyták a várost, hogy egy más nagyobb  
 vitézi tett által szerezzenek magoknak hősi nevet —  
 Gyulán.

Ugyanekkor Hevesben, Biharban és Csongrádban  
 hasonló garázdaságok történtek; minek következtében  
 br. Orcy István Heves főispánja, Podhradszky Gy. a  
 kunok és jászok főkapitánya, továbbá Halász Péter és  
 Beleznay János parancsot kaptak a felkelők leveré-  
 sére. Amig ezek felkészültek, addig Békésben erősen  
 szaporodtak a kurucok, s úgy látszik, hogy fővezéreik  
 — ha ugyan volt valami haditervök, — azt tették fel-  
 adatukká, hogy Jenő, Arad és Gyula várait kézre ke-  
 rítsék. A Jenő körül történetekről nincs tudomásunk.  
 Arad bevétele Peróra volt bizva azon két század szerb  
 katona segítségével, kik a várőrségnek egy részét ké-  
 pezték; Gyulát pedig a Sebestyén János vezérlete alatt  
 Békésen és Csabán átvonult rendetlen seregnek kellett  
 volna bevennie. Azonban sem Gyula, sem Arad bevé-  
 tele nem sikerült, sőt a vezérek együgyűsége miatt az  
 egész lázadás sokkal hamarább fojtatott el, mint ahogy  
 azt előre remélni lehetett.

Sebestyén János ugyanis két oly hirnök által tudó-  
 sitotta Perót a Gyula alatt táborozó sereg mivoltáról  
 és céljáról, akik azt személyesen nem ismerték, és akik  
 még az aradi utat sem tudtak biztosan. Amint az aradi  
 uton haladtak volna, véletlenül találkoztak a várpa-  
 rancsnoka által kémszemlére kiküldött két magyar  
 katonával, akik nagy nyájassággal kérdezősködtek „hogy  
 honnan jönnek, hol laknának és micsoda járatban  
 volnának?” Sebestyén jámbor küldöttei azt gondol-



ván, hogy ezek az ő pártjukból való emberek, bámulatos naivsággal beszélték el, hogy ők voltaképen Perót keresik, tudtára adandók, miszerint már 1300-an vannak együtt a Körös vize mellett, a honnét Erdőhegy alá készülnek, bevándorlók Pero csatlakozását.

A két katona egyszerre felismervén a hirnökök ügyetlenségét, kapva-kaptak a jó alkalmon és folytatva a tettetés tréfáját, azt mondták, hogy őket meg éppen Pero küldötte hozzájuk; de mivel a szerencse ily különös kedvezése folytán találkoztak, hát csak visszatérnek velük együtt vezérükhöz. Utközben azt is megtudták, hogy a hirnökök soha sem látták Perót személyesen, s így egyenesen a várparancsnok elé vezették őket, aki a dologról értesítettvén, ügyesen játszotta Pero szerepét, és midőn az egész lázadási tervet megtudta, jól meg vendégelte őket, de egyszer-smind szigorú őrizet alá helyezte. Aztán bezáratta a vár kapuit és parancsot adott ki a semmi rosztat nem sejtő — Tököli Rankónál nyugodtan ebédelő — Pero elfogatására, aki éppen a következő éjjelre tervezte a vár elfoglalását.

Pero egy cselédje által megtudta a veszélyt. Felugrott az asztaltól, futott a készen álló négy-fogatu kocsijára, s mivel a kaput zárva találta, eszeveszetten neki hajtattott a sáncoknak. A lovak nem birtak kivergődni a meredek sáncból, miközben őt az utánna rohant örök elfogták s a várparancsnok elé hurcolták.

Ezzel füstbe ment Arad várának bevétele; sőt az egész lázadás terve megghiúsult; mert a többi szövetkezett szerb katonák egyszerre elvesztették bátorságukat, sőt — hogy magokat minden gyanu alól fölmentsék, — nagy sietséggel arra vállalkoztak, hogy maguk verjék szét az Erdőhegy alatt össze jött lázadókat.

Ez alatt Sebestyén János a gyulai vár elfoglalásában fáradozott.

E vár hadászati tekintetben kevés fontossággal bírt; nem is volt katonai őrsége, csupán a megyei tisztviselők, hajduk és a városi lakosság hűségére volt bízva. A főispán (Haruckern J. Gy.) távollétében a már említett lelkes alispán, Klósz Mátyás intézkedett a veszély elhárítása ügyében. A lakosság csekély védelmi eszközökkel rendelkezett, s egyáltalában nem volt biztos a győzelem felől, kivált midőn híre ment, hogy a kurucoknak Gyulán titkos barátaik vannak, akik csak a kint levők által adandó jelre várakoznak, hogy aztán bent zavart csináljanak, és a várat azok kezére játsszák. Klósz az által vélt segíteni e bajon, hogy kiadott egy rendeletet, mely szerint minden gyanus embert el kellett fogatni és őrizet alá helyezni. Az emberek kétkedve néztek egymásra. Gyanakodás és izgatottság vett erőt a polgárságon. Az alispánnál tartott gyakori tanácskozások sem voltak képesek a kedélyeket megnyugtadni. A védelmi munkálatokban kifejtett sürgős-forgás közepett a zavar tetőpontra hágott, midőn május 2-ikán a délutáni órákban megkondukt a vészharang, s az utcákon végig hangzott a kiáltás: tűz van, tűz van!

Mindenki azt hitte, hogy ez a titkos kurucok műve. Nagy erőfeszítéssel a tüzet eloltották, melynek valódi okozóját nem sikerült kitudni. Az egykori krónikás azt mondja, hogy „az hajduk megvették a tüzet, melyet álnok praktikából gerjesztettek embereikkel a kurucokkal tartók.” — De ez nem egyéb, mint gyanítás: mert ha csakugyan úgy lett volna, akkor a vár alatt táborozó kurucok bizonyára felhasználták volna a tűz kiütésekor tapasztalt zavart, — amit pedig nem tettek.

A támadás más napra következett. Klósz Mátyás



ezt tudtul adá a lakosságnak, hivatkozván ennek hazafias hűségére és bátor kitartására. Egyuttal kifejezte abbeli reményét, hogy a helytartó tanács, melyet a veszélyről eleve tudósított, pár nap múlva hadi erőt küld felmentésükre.

Egyszerre egy két tagból álló követséget jelentettek be nála. Klosz hiveivel tanácskozáván elfogadta azt. A követek régi kuruc fegyverzettel jelentek meg, s mint Rákócy fejedelem hivei, átadták az alispánnak Sebestyén János következő levelét, melyben az a vár feladását kéri:

„Ajánljuk kész szolgálatunkat Kegyelmednek Nemzetes Vice-Spány Uram!

Nemzetes Vice-Spány Uram!

Mélt. Kegyelmes Urunk eő Felségének igaz rendben levő Vitézej Urunk eő Felsége parancsolatja szerint (Rákócyt értik) a sok eözvegyeknek, árváknak és édes Nemzetünknek s Istenünknek dicsősségére, úgy Nemes Vallásunknak megmaradására készen vagyunk édes hazánk mellett vért ontani; melyre nézve Kegyelmednek adgyuk tuttára, hogy mi Felséges Urunknak hűséggel való vitézej, kíványuk a várnak fell adását, ha mi kérjük, azzal tartozunk úgy tuttára is adni: hogy minden veszedelem nélkül Kegyelmetek megszabadulhasson; ha peniglen nem adgyák fell, t. i. a Várat, jövendőben a mi rajtok essik, magoknak tulajdonítsák, hogy (ha) peniglen azt gondolnák, hogy valami kárt tennének, semminemő kárral nem illettetnek, mirül is tuttunknak igaz erejét megmutatni, úgy kezeinkel is megerősített levelünket adgyuk. Ein Sebestyén Istvány, eskeszem az élő Istenre, hogy semmi kárral, vagy veszedelemmel nem illettetnek, ha a várat kuruc számára tartják.

Kegyelmes Urunknak Vitézlő kapitánya Sebestyén

János Kegyelmednek dátált levelét fidelis szolgálattját is ajánlja.“<sup>1)</sup>

Ezen gyarló fogalmazásu levél vétele után az alispán tanácskozott hiveivel a teendők iránt. A tanácskozmány abban állapodott meg, hogy a várat fel nem kell adni, s ha a kurucok erőszakosan megtámadnák, a lakosság „Istennek nevében“ védelmezni fogja magát, annyival is inkább, mert alapos reménye lehetett arra, hogy a segítség megérkezend.

Most mind a két fél készülteket tett. A várbeliek éjjeli őrköt rendeltek a legmegbízhatóbb hajduk közül, hogy azok a netáni támadás esetében jelt adjanak. A kurucok pedig osztogatták egymás között a szerepeket, hogy a következő nap reggelén zászlójukat a vár falára kitűzhessék. Annyira bizonyosnak hitték a győzelmet, hogy a lehető visszavonulásra nem is gondoltak. Nagy lármával minden oldalról egyszerre kezdődött meg a rendetlen és kétségbeesett támadás. A várbeli hajduság hatalmasan viselte magát. A falra törekvő kurucokból sokat visszalöktek, sokat megsebesítettek, s nehányat meg is öltek. A sebesültek ott káromkodtak az árokban, a többiek pedig visszahúzódtak az első vér láttára. A várbeliek közül csak egy Kecskés nevezetű ember veszett el, akit a túri kurucok lerántottak a vár faláról, s nem igen sokan sebesültek meg. Délfelé a kurucok felhagytak az ostrommal és halottaikat eltakarították.

Ekkor általános öröm fogta el a várbeliek szívét. A gyávák megszégyenültek, a bátrak megerősödtek és a kétkedők remélni kezdtek.

Azonban a felkelők nem nyugodtak bele a vallott

<sup>1)</sup> Kivülről a cím: „Nemzetes Vice-Spány Uramnak illendő becsülettel adassék Gyulára.“ L. Békésvárm. levéltár 1735-iki jk. 53. sz. 561. l. Mogyoróssy J. Gyula hajdan és most 240. l.



kudarcba. Sebestyén tudta, hogy egy napi késedelem seregének végpusztulását okozhatja, mivel nem volt titok, hogy a szomszéd megyék nemessége siető léptekkel közeledik a várórség segedelmére. Azért durva ékesszólásának minden erejét felhasználta, hogy társait a következő éjjel új rohamra lelkesítse.

Éjjél után csakugyan megkezdődött az új ostrom. De a felháborodott gyulai várórség résen állott, és az elsőbbeni nap dicsőségéhez méltóan visszaverte újra a rendetlen vakmerő kuruc hadat.

Sebestyén és Vértessy új követséget akartak meneszteni a várba új feladási feltételekkel; de már ekkor Klósz szóba sem állott velök, a küldöttséget visszautasította, sőt egyik hajduja a követek egyikét a kapun kívül lelővé. Ez több volt, mint amennyit a kurucok eltűrhettek volna. Új általános rohamot intéztek a vár ellen, miközben a lelőtt követ hulláját bosszukiáltások mellett mutogatták. Maga Sebestyén példát akarván adni társainak, előre rohant; de csakhamar sebesülten kellett visszavonulnia, minek láttára társai rendetlen futásnak eredtek. Ekkor a várbeliek nyomukba rohantak, hetet elfogtak közülök, azon marhákkal együtt, melyeket azok a tábor élelmezésére a vidéken összeraboltak volt.

Mire a segélyhadak megérkeztek, akkorára a gyulai vár — mely tudtommal ekkor állotta ki az utolsó ostromot — tökéletesen fel volt mentve.

A kurucok Aradmegyébe vonultak Erdőhegy alá, hol Pero katonaságával kellett volna egyesülniök. — Azonban e terv Perónak fentebb említett elfogatása következtében nem sikerült. Ugyanis amíg a kurucok a Peróhoz küldött, de utközben elfogott követeiket várták, addig a Klósz alispán által segítségül hívott marosvidéki katonaság rácz vezérei, Sevincs és Sterba,

kik Perónak hűséget esküdtek volt, most — hogy a vele kötött szövetségek gyanuját és rossz következményeit magoktól elháríthassák — egyszerre az ártatlanság színét vevén fel, siettek Gyula felé, hogy szétverjék azokat, akiknek nem rég támogatásukat ígérték.

Megérkezvén Gyula alá, Klosz alispán kiküldé hozzájuk Tomcsányi Jánost, mint ki a szerb nyelvet beszélte, és általa felszólítá vezéroket „hogy siessen azon istentelen emberek csoportja üldözésére, kik Székudvaron és a szomszéd faluban Erdőhegyen vannak. Ki is még azon éjszaka cirkálóit előre küldvén, megindult ellenök“ . . . .<sup>1)</sup> és május 9-én kora reggel 6 óra tájban megtámadta a kurucokat, kik semmi rosszát nem gyanítva, bajtársak gyanánt örömmel várták a közelgő katonaságot. Mennyire meg voltak lepetve, midőn szíves fogadásukra a rác katonaság sortüzzel felelt! Egyszerre a legnagyobb zavar keletkezett. Nehány negyed óra alatt irtózatoss zaj és fegyver-ropogás közben futott szét a felkelők serege<sup>2)</sup> 500 vagy 600-at felkoncoltak, 50-et elfogtak közülök,<sup>3)</sup> összeharácsolt zsákmányukat pedig lefoglalták. Hogy minő lehetett a győztes rác katonaság, kitünik a krónikás szavaiból, aki ezt mondja rólok: hogy „minden megöletett testeket megfosztottak, úgy hogy minden holttestet meztelenül hagytanak.“

Az életben maradt szerencsétlenek belátván hely-

<sup>1)</sup> Klosz M. jelentése Ferenc lotharingeni herceghez. V. ö. Békésm. jk. 521. l.

<sup>2)</sup> Ha — ugymond Balla — előre megtudták volna, hogy a rácok nem segítségekre, hanem ellenségképen mennének rájuk, és ha tudhatlak volna félni és oltalmazkodni tőlük, sok rác asszonyok özvegyen és sok rác gyermekek árván maradtak volna, de rájuk sokasodván a rácok minden hírek és reménységek kívül meggyőzöttetvén, mind elszaladtanak, akik paripások voltak és ottan az harchelyen a sok lövések miatt nem maradtanak (Krónika 111—112 l.)

<sup>3)</sup> Századok, 1870. évf. 35. és Klosz jelentése Ferenc loth. herceghez.



zetük tarthatatlan voltát a közel fekvő erdőkbe menekültek, hol aztán valóságos hajtóvadászatot tartottak reájok. Az üldözésükre küldött katonaság garázdálkodása kimondhatatlan. Bűnöst és ártatlant kényük-kedvük szerint megkínóztak, — Békést és Csabát kirabolták<sup>1)</sup> különösen pedig a pusztán nyájaik mellett levő pásztorokkal bántak kegyetlenül, kiket megköztözve elhurcoltak, nyájaikat megtizedelvén.

Hasonló garázdálkodást követtek el a bihariak is. Nevezetesen, mikor Békésmegye rendelete következtében a szeghalmiak élelmi szereket szállítottak Gyulára, épen az Erdőhegynél vitézkedett katonák számára, s mikor az üres kocsik visszafelé Békés városán keresztül siettek volna, a biharmegyei sereg kirabolta őket, hét lovat és lótakarót vevén el tőlük.<sup>2)</sup>

A lázadók ellen kirendelt pestmegyei hevesi és kunsági csapatok egyrészt Bozóki pestm. borbély miatt késtek, másrészt a nagy vizek miatt csak lassan haladtak elő.<sup>3)</sup>

Május 12-én érkezett meg Halász Péter ezredes — a kuruc világban Károlyi Sándornak főtisztje, a

<sup>1)</sup> Békésm. panasz-levele az aradi várparancsnokhoz.

<sup>2)</sup> Békésm. panaszlevele, felolvasva Váradon 1735. október 12-én.

<sup>3)</sup> A Tisza igen nagy volt és kiöntött annyira, hogy a hidnak tulsó végén uszó víz volt, a míg a katonaság ebédelt, és a lovaikat megpihentették, apró hajókból hidakat köttettek . . . és deszkákat reájok rakván úgy költöztek estvére által a Szandás házhoz, az holott is elesteledvén megháltak; más napra viradóra mentenek Túr alá, az holott is már akkor M.-Báró Orczy István ur Hevesvármegyével és Podhradszky György a jászsággal és kunsággal táborban feküdtenek, itten is egy éjszaka megháltak, másnap idején reggel megindultanak és nagy sietséggel mentenek Gyula felé, de a Körös vize is igen nagy lévén, a midőn érkeztenek volna Szarvas falu alá, a lovaikról a nyergeket leszedték és az lovakat ménesben vevén általusztatták; amely hajókon a katonák magok általköltöztek, magukkal általvitték nyergeiket és fegyvereiket, már mindnyájan által költözvén lovaikat, a magáét mindenik felfogta, megnyergelték és úgy mentek hálásra Csaba nevű faluba stb. (L. Balla Krón. 107. l.)

kőrösi és kecskeméti katonákkal, a csata színhelyére, hol azonban már csak holttesteket talált. Erdőhegyen egy kuruc hadnagyot fogott el, kinek vallomása után indulva keresni kezdte a menekülőket; de csakhamar eredmény nélkül tért vissza Gyulára, hol már báró Orczy István hevesi főispán, Beleznay János ezredes, és Podhradszky György jászkun kapitány vezérlete alatti segélyhadakkal találkozott. Innét hazamentek május 19-én, csak Beleznay várta be 240 emberével Gvadányi váradi tábornokot. Orczy, mielőtt távozott volna, kemény rendeleteket küldött minden helység és város előjáróihoz, melyekben meghagyja nekik, hogy ha „a kóborló rácok és rejtőzködő pártosok“ közül valakit megsejtenének, azt azonnal fogják el és kísérik be ő hozzá. A helységek lakóinak különösen meghagyta, hogy határaikra éjjel-nappal „szorgalmatossággal vigyáztassanak, s ha valakiket gyülekezni látnának, hirt tegyenek.“ — A helytartótanács is elrendelte ő felsége a király nevében, hogy a békés lakosok „kemény fenytetés, sőt előforduló esetekben még halálos büntetés terhe alatt, élelmi és további magok fentartására alkalmas szerekkel őket nehogy ellásák vagy bármi módon hozzájuk juttassanak.“

Ily intézkedések mellett csakhamar kézre kerültek a lázadók menekült fejei. Sebestyén Jánosról ezeket irták a bihari rendek május 22-kéről: „Sebestyén János Telegdnél leveretvén, minek utánna egy innen két mértföldnyi távolságu Csinálos nevü faluban megmaradt embereink által elfogott társait elhagyta volna; maga onnan is megszökött, s nehogy a szomszéd Hagymádfalván a lakosok kezére kerüljön, azon fortélylyal, hogy lóra kapva, két társával a falun keresztül lovagolt, és az elbámult paraszt lakosokat lihegve kérdezé: „Nem láttak-e erre rablókat, kiknek



ő soha társuk nem volt, vagy nem vették-e észre? s magát ezeknek üldözésére általunk kiküldöttek adta ki, s az így rászedett falusiak között nem mulatott, mintha az üldözést gyorsítania kellene, hanem a faluból kiszáguldva, a köztünk és középszolnoki erdőkbe vette magát s azóta semmi hire sincsen.“<sup>4)</sup>

Azonban ugylátszik, hogy ez nem Sebestyén, hanem Vértessy M. volt, mint aki — amint lentebb látni fogjuk — csakugyan nyom nélkül elveszett. Sebestyén egy ideig Miskolc táján lappangott, mignem Szikszón Abaujmegyében elfogatott. Hasonló sors érte Matula Pált, kit a rác-böszörményiek fogtak el, Tóth Jánossal együtt. Szilassy Istvánt a ványaiai ejtették foglyul. Így a többiek is kénytelenek voltak magokat megadni, és részint Szolnokra és Aradra, részint Nagyváradra és Budára vitettek vizsgálatra, börtönben várván iszonyu büntetésüket.<sup>5)</sup>

---

<sup>4)</sup> Ferenc loth. herceghez, Biharm. levéltárában 1735. III. kötet 13. sz. Az okmányt közli Papp Miklós i. m. 67—75. l.

<sup>5)</sup> A míg a foglyok vizsgálat alatt voltak, a helytartótanács következő rendeletet menesztett az érdekelt törvényhatóságokhoz. „Mélt. stb.

Megsemmisítettén és szétszóratván már azon lázadók, kik kivált némely Tiszántuli részeiben az országnak a múlt április hó vége felé istentelenül felkeltek, midőn azoknak nemcsak házai és lakhelyei, kik Szt.-András, Békés, Gyoma, Csaba, Ecsed, Doboz és Sarkadról, azon lázongásoknak okozói, vagy azokban részt vettek, mint Matulai Pálnak vásárhelyi lakása szorgalmasan megvizsgálandók, a netalán ott találtató irományokra nézve is szoros kutatásnak kellend véghez vitetni, sőt még azok vagyonainak összegét, kik ezen lázadókka bármiféleképpen tartottak, és eddig vagy megöltek, befogattak, vagy jelenleg is meg volnának szökve jó felügyelet alatt kell tartani. — Ugyanazért fentcímzett Uraságtoknak ő felsége kegyelmes parancsából mind a két esetre nézve megrendeltetik ezennel: hogy . . . mind a megtalálándott és lefoglalt tárgyak pontos összeírását szintugy az említett házak megvizsgálása alkalmával ha leveleket vagy irományokat találának, azokat ezen kir. helytartótanácsához haladéktalanul előterjesszék, és ezt el ne mulasszák.“

## III.

Ha már most végig tekintünk a vázolt zendülés keletkezésén és lefolyásán, ha nézzük a vezérek ügyetlenségét, a népnek vak lelkesedését és gyámoltalan fegyverfogását: akkor az egész mozgalom úgy tűnik fel előttünk, mint a Rákócy-féle nagy nemzeti küzdelemnek halvány utójátéka. A régi nagy idők utáni sóvárgás, a szabadságnak rajongó szeretete volt az, mely a békésmegyei népet fegyverfogásra indította. A rácok felhasználták e lelkesedést, aztán pedig Pero fogságáról értesülvén egyszerre cserben hagyták őket, és hitszegőleg ellenök fordultak Erdőhegynél. Egy rútul rászedett, jóhiszemű népet látunk magunk előtt elvérzeni, mely nem annyira szigorú büntetést, mint inkább szálnalmat érdemelt volna.

Azonban Bécsben nem így gondolkoztak. A helytartótanács irtózatossá bosszút kívánt venni a szerencsétleneken. Az erdőhegyi mészárlásból megmenekülteket — mint fentebb láttuk — összefogdostatták és nagyobbára Budára vitették. A mi vármegyénkből 240-en kerültek kézre, mint lázadók, kik közül 91-en már eleve önkényt megtértek a király hűségére. A megyei jegyzőkönyvben névszerint és községenként vannak összeírva. Legtöbben voltak Békésről,<sup>1)</sup> szám-

<sup>1)</sup> Névszerint: Juhász Mihály, Konezy István, László János, Szücs Mihály, Seres János, Szabó Ferenc, Horváth István, Tóth Alb., Szalay János, Hajdu Márton, Kockás András, Rác Mihály, Pikó Demeter, Zsakay János, Turzó János, Rocsay István, Kiss Pál, Mozik Mihály, Erdődy István, Ábrahám János (ezek megtértek). — Hajdu István, Gyarsa György, Deső János, Csökmey János és István, Csurka István, Almási János, Szántó Gy. és István, Szabó Péter, Szücs István, Kiss Ferenc, Rác János, Kőkényessi János, Fény Mihály, Fazekas István, Kis Jakab, Szőcs Mihály, Takaró Pál, Sárváry István, Festető János, Kaszás András, Keti Demeter, Ábrahám György, Leszi Mihály és Nagy Mihály = 48.



szerint 48-an. Azután Szentandrásról 37-en,<sup>2)</sup> Csabáról 10-en,<sup>3)</sup> F.-Gyarmatról 20-an,<sup>4)</sup> Szeghalomról 15-en,<sup>5)</sup> K.-Ladányból 10-en,<sup>6)</sup> K.-Tarcsáról 13,<sup>7)</sup> Gyomárról 9-en,<sup>8)</sup> Mező-Berényből 9-en,<sup>9)</sup> Faásról 18-an,<sup>10)</sup> Vész-

<sup>2)</sup> Névszerint: Hegedüs János, Faragó András, Kőteles András, Kardos János, Eörvendi István, Fekete György, Hangyás András, Csala Mihály, Szalay István, Törő Gy., Gulyás János, Nagy János, Kényeres Mihály és György (ezek megtértek). — Sebestyén János, Vértessy Mihály, Szilassy István, Barta István, Bodnár Márton, Szél Ferenc, Nagy Mihály, Vénasszony János, Sigri János, Kovács Péter és János, Imre István, Szuhay Tamás, Török Ferenc, Kormos János, Székely István, Böndő András, N. Posor Vagabundus, Vass Gy., Simándi János, Szabó Péter, Nagy Tamás és Gál Tamás = 37.

<sup>3)</sup> Névszerint: Pszotka János, Franko Mátyás. Riman Gy. és Behan (ezek megtértek). — Begyó Pál, Lepény Pál, Sztrehovszky Lőrinc, Horváth János, Gulyás János és Szovay Fer. = 10.

<sup>4)</sup> Névszerint: Kiss János, Nagy János, ifj. Nagy János, Patay Gy., Szabó István, Szabó Gy., Zsiros Gy., Eördesy Gáspár (ezek megtértek) — Fekete János, Balogh Mihály, Földessy Gy., Litkey Péter, Katona Gy., Bartay András, Kerékjártó István, Szabó János, Pusztay János, Szakonyi András, Zsadányi Gy. és Takács And. = 20.

<sup>5)</sup> Névszerint: Zádori János, Szarka Mihály, Szentessy Gy. és Sipos János (ezek megtértek). — Nagy András, Király Mihály, Imádi István, Nyitrai Gáspár, Nagyandrás János, Horváth János, Nemes Mihály, Szijártó András, Bujdosó András, Szigethi István, Zaradnya György = 15.

<sup>6)</sup> Névszerint: Marossy István, Szekeres Ferenc, Finta András. Szabó Gy., Szabó István és Szabó János (ezek megtértek). — Baksa Gy, Szőke János, Oláh András és Vak Mihály = 10.

<sup>7)</sup> Névszerint: Koszoruss János és Böszörményi István (megtértek). Ladányi János, Nagy Gy., Juhos János, Bodó Miklós, Jeney István, Nagy István, Papp Sámuel, Nagy Miklós, Hajdu Mihály, Kiss Márton és Csavargó István = 13.

<sup>8)</sup> Névszerint: Miskey János, Apra Pál, Nagy István és Molnár Mihály (megtértek). Tóth János, Szilágyi István, Csikós István, Papp István és Nyalka János = 9.

<sup>9)</sup> Névszerint: Földessy N. és Tora János (megtértek). Kocsa János, Szekeres Ferenc, Varga András, Varga Mihály, Bihari András, Bujdosó Mihály és Görög Miklók = 9.

<sup>10)</sup> Névszerint: Guttig János, Nagy Mihály, Bényei Gy. Csekő István, Szuress István, Tunar István és Ladányi Sámuel (megtértek). — Sovány Gy, Ladányi János, Eördey Gy, Fekete Gy., Lakatos András Hidgyed István, Faragó András, Kondás János, Kállay János, Tóth Mihály és Csordás Mihály = 18.

tőről 16-an,<sup>11)</sup> Dobozról 16-an,<sup>12)</sup> Váriból 10-en<sup>13)</sup> és Öcsödről 9-en<sup>14)</sup>. — A lázadásban részt nem vettek a szarvasiak, gyulaiak, endrődiek és kétegyháziak, amiért a király elismerését nyerték. Annál irtózatossabb sors jutott a résztvevőknek, különösen pedig a vezéreknek.

Majdnem egy esztendeig tartott a vizsgálat és a kinvallatás, miglen az emberi érzést fölháborító kegyetlen ítélet 1736. ápr. 4-én hirdettetett ki.<sup>1)</sup> E szerint Pero és három társa, Sebestyén János, Pásztor András, és Szilassy István, mint legfőbb lázadók, olyképen voltak halálra kinzandók, hogy testük felülről kezdve kerékbe töressék, azután négyfelé vágva, Arad, Nagyvárad, Sarkad és Szentandrás mellett akasztófára függesztessék.

Matula Pál, Barta István, Szabó Péter (másként Benedek) és Szántó Mihály pallos által voltak kivégzendők, — azután pedig, „hogy halálos büntetéseknek nagyobb emlékezeté legyen,“ kerékbe törendők.

Az utánok következő 72 vádlott közül tizenkét főbb bűnös, u. m. Szabó István, Szuhay Tamás, Mádi

<sup>11)</sup> Névszerint: Dudás Ferenc, Turbuc István, Tóth István, Nagy Mihály, Varga Péter, Szabó Pál, Lovass István, Csülek Ferenc, Nagy Mihály és Kárász Mihály (megtértek). — Nagy Lovas András, Csídre Mihály, Szilágyi Mihály, Juhász István, Oláh Ferenc és Fazekas Pál = 16.

<sup>12)</sup> Névszerint: Hajdu Gy., Kovács Mihály, Varga Mihály, Nagy István és Papp Mátyás (megtértek). — Bornemisza István, Fekete Péter, Tóth Gy., Papp István, Tóth István, Asztalos András, Kiss Mihály, Posta Mihály, Szakmáry János és Mihály = 16.

<sup>13)</sup> Névszerint: Varga János, Hajdu István, Csókás Mátyás és Szolga N. (megtértek). — Búzás Péter, Nagy Imre, Hajdu Gy., Szőke Mihály, Oláh János és Gergely János = 10.

<sup>14)</sup> Névszerint: Czobor György (megtért). — Petes János, Horváth And., Lévy Gy., Mészáros Péter, Boldisár Mihály, Szabó Péter, Török János és Patay Tóth N. = 9.

<sup>1)</sup> Az ítélet szövege hivatalos latin nyelven, megküldetett Békésvármegye-nek is. Olvatható az 1736-iki jk. 101. sz. a. Megjelent német és magyar fordításban is.



Mihály, Kis István, Szappanos Gergely, Juhász István, Kóródi János, Sigri Mihály (Szentandrásról), Gunda János (Zsadányról), Rác János (Túrról), Bay János (Ugráról), és Nigro Gornik nevű oláh akként ítéltettek halálra, hogy királyi kegyelemből a vesztő helyen kockát vetniök megengedtetvén, csak a legkisebb számot vető négy<sup>2)</sup> fejeztessék le, az életben maradandó nyolc pedig, más 60 bűntársával együtt, a budai várban maradjon, míg a magyar gyalog ezredekhez közlegényekül be nem soroztatnak. — Hatan a vizsgálat folyama alatt elhaltak.

Tizenhárman három havi nehéz munkára ítéltettek.

Tizenöten, mint olyanok, akik lázadási szándékukat korán megváltoztatták, szabadon eresztettek.

Vésztői Kecskeméthy János, okányi Baloghy Gergely és n.-szeréni Szilay János ref. lelkészek, kiket a zendülők kényszerítve vittek táborukba istenitiszteleetet tartani, egy havi fogságra vettettek.

Fodor Lászlót, ki magát a lázadás leveretése után Bercsényi Lászlónak merészelte nevezni, s a korcsmákban lázitott, egy évi sanyaru fogságra, évnegyedenkénti nyilvános korbácsolással, s végül a birodalomtól való száműzetésre ítélték.

A rác vezérek közül Sterba, Sevic és Peronak fia, Mihály — a lázadók leveretésében tanusított magok viseletéért életben hagyattak, s a vizsgálati fogság után szabadon bocsáttattak. Tököliről és Zákóról az ítélet hallgat; de a krónikás ezekről is azt mondja, hogy Magyarországból száműzettek.

Az ítélet — kihirdettetése után, azonnal végrehajtott. Feltűnő, hogy a siralomházban az élet utolsó komoly pillanataiban mindazon foglyok, akik nem voltak

<sup>2)</sup> Ezek a ritkitott betűkkel szedett nevek voltak.

katholikusok, felszóllítottak, hogy lelkük üdvössége és netán életük megmentése céljából térjenek át az „egyedül idvezítő“ egyház kebelébe. A keleti vallásu Pero, és a ref. öreg Barta István határozottan visszatartották az ajánlatot; ellenben Matula P., Szántó M. és Szabó P., azon reményben, hogy kegyelmet nyernek, utolsó órában elhagyták ref. hitvallásukat.

De ez a hittagadásuk is hiába való volt. Megkellett halniok, mint a többinek, a kik halálra voltak ítélve.

A fővezérek közül egyedül Vértessy Mihály birta meg menteni életét, aki többed magával úgy elbujdosott, hogy senki sem tudott róla biztos hirt mondani. Klósz alispán ugyan azt jelentette róla, hogy a telegdiek agyonverték; de úgy látszik, hamis értesülés alapján; mert Vértessy neve még gyakran felmerült a későbbi mozgalmas időkben, — mint veszedelmes lázítóé.

Ugyanis 1753-ban ugyancsak itt az alföldön, jelesül M.-Turon és H.-M.-Vásárhelyen Törő Pál és Pető Ferenc által a Peróéhoz hasonló mozgalom támadt, mely kétségen kívül a Törökországba menekült magyarok által szittatott, — hasonlóképen Rákócy nevében. De ez is idejekorán elfojtatott. A résztvettek vallomásaiból kitűnt, hogy a Perólázadásból megmenekült Vértessy februárban Törökország felől a hazába jövéen, a túriakat bujtogatta, azt állítván, hogy Rákócy és Bercsényi 3000 fegyveressel a vaskapunál állanak; egyuttal felhivta arra is, hogy fegyvert fogjanak és siessenek Debrecen alá, hol igen sokan fognak hozzájuk csatlakozni. A fentebbi vallomásból továbbá az is kitűnt, hogy egy más sereg Halasi Zsigmond vezetése alatt Poroszország felé indult, hogy onnan törjön be Magyarországra. Ez annál veszedelmesebb hír volt, mi-



vel — amint tudjuk — II. Frigyes porosz király ellenséges lábon állott Mária Terézia királynőnkkel.\*

A helytartótanács ennek folytán nem is késett kemény rendelettel sürgetni Békésvármegye rendeit, hogy a fentebb említett két embert, akik állítólag itt bujdosnak és lázitottak, azonnal fogassák el. A megye azonban csak annyit válaszolhatott, hogy Halász nem régen csakugyan Békésvármegyén keresztül futott Erdélybe. Vértessy pedig még a Perólázadáskor eltűnt úgy, hogy a Nádudvaron lakó neje sem tud róla semmit.

De úgy látszik, hogy Vértessy csakugyan még életben volt, és hogy a Poroszországgal folytatott hét éves háboruban (1756—1763) részt vett mint ellenség. Erre nézve érdekes adatot jegyzett fel Kis Bálint, egykor szentesi ref. lelkész, egyik kéziratban maradt művében.<sup>1)</sup> „Csak Vértesi szökött ki — ugymond — Burkusországba, de ott is jeles vitéz lett. Emlékezetet érdemel, hogy midőn a hét esztendő háboruban a burkus és császári seregek egymás mellett táboroznának a burkusok közül egy éltes huszár többször kijött és hivta magyar nyelven a magyarokat egy szál kardra. Különösen személyesen hívott egy magát hánytató és legényétől kísért német kapitányt; de a kapitánynak ehez kedve nem volt, hanem a vele levő katonája kérte a kapitányt: hogy engedje meg neki a burkussal való megmérkőzést; a kapitány megengedte, de az ezzel való viadalra nem lévén kedve a vén burkusnak, így szólott hozzá: „Te fatyju, én tégedet nem hivtalak, gyermeki idődnék köszönd, mert különben megemlegettetem veled a szentandrásí bíró

<sup>1)</sup> A helv. hitv. Békés-Bánáti egyházi vidék földje, lakosai, vallás, tudomány és polgári történeteinek emléke. Szentesen 1836. I—IV. A debreczeni ref. főiskola könyvtárában őriztetik.

korbácsát,“ — melyre az ifju így felelt: „Én is a szentandrási bíró fia vagyok.“ Így az apa és fiu egymást felismervén, közelebb mentek egymáshoz és aztán a császári táborhoz, ahol így szól a vén burkus: „Szedtevétték, nincs köztetek katona; egy volt, az is az én fiam, ezt sem hagyom köztetek.“ Ezzel mind a ketten elnyargaltak a burkusok közzé s végképpen oda maradtak.“

Hogy mennyire hiteles e közlemény, s mennyire nem, azt ezuttal nem kutatom. Az általános történelmi tényekkel nem áll semmi ellentétben; azért jónak láttam legalább föleleveníteni.

Most azonban hosszas előadásom végére kell sietnem, mert valóban tartok tőle, hogy igen t. olvasóim becses figyelmét már is kelleténél erősebb próbára tettem. Csak egyet szabadjon még előadásomnak mintegy kiegészítéseül felhoznom, t. i. hogy a király, illetőleg a kir. helytartótanács, ki az egész lázadást tulzottan nagynak tekintette, a megbünhödtek mellett azoknak jutalmazásáról sem feledkezett meg, kik a mozgalom lecsendesítésében tevékeny részt vettek. B. Orczy István, Halász Péter, Beleznay János és Podhradszky György egy-egy értékes aranylánccal diszítették fel. Klósz Mátyás — (és más alispánok) — azért „hogy Gyula várába vonulván, ámbár e vár feladására Sebestyén által még fenyegetések által is felszólítva volt, az ellenállásnál és Gyula várának megtartására minden lehető intézkedést megtett“ ... aranyérmet nyert. És ő ezt valóban meg is érdemelte, mert az előadott érdemeken felül ő gondoskodott a békeséges lakosok védelméről, a segélyül jött katonaság élelmezéséről, a féligmeddig tábori életet élt nemesség garázdálkodásainak enyhítéséről, és az ártatlanul szenvedők kártalanításáról.



Az is figyelemreméltó körülmény, hogy Ferenc lotharingeni főherceg és kir. helytartó, értesülván, hogy a leirt zendülés egyik főoka a földesurak és bér-  
lők zsarolása és a népnek tulságos adókkal való ter-  
helése volt, felhivta a megyéket (1736. máj. 6.) hogy  
értesítsék őt: igaz-e a vád? s ha igaz, kik voltak a  
népszarolók?

Biharmegye ennek folytán jun. 1-én rendelte el  
a vizsgálatot; de — mint jelenté — nem talált semmi  
okot; Békésmegye részéről nem találtam semmi ha-  
sonló eljárást, pedig kétségen kívül érdekes lett volna  
tudnunk, voltak-e általában és kik, olyanok, akik a  
népet rossz bánásmódjukkal ingerelték?

Kisebb visszaélések orvoslása után a közrend és  
csend helyreállott; a nép békével végezte ismét napi  
teendőjét, csak népdalaiban emlékezett meg olykor-  
olykor a kurucvilág utóhőseinek azon szomorú tragé-  
diájáról, melyhez hasonló e megyében sem azelőtt,  
sem azóta nem fordult elő. Adja Isten, hogy ne is  
forduljon elő soha!

**Zsilinszky Mihály.**

---

## VI.

### Tomcsányi József emlékezete.

— Olvastatott Gyulán 1876 augusztus 7-én. —

A magyar közélet egy érdekes, szellemi tehetségei, hazafiúi érdemei s jellemtisztaságánál fogva kimagasló alakja dőlt ki ezelőtt néhány hóval az élők sorából. Halálának híre mély hatást gyakorolt a haza minden jóérzésű fiára; érezte mindenki, hogy a veszteség nem mindennapi; hogy ismét egyikét azon jeleseinknek veszítettük el, kiknek működését a nemzet saját érdekében nem nélkülözheti; kiknek üdvös hatása érezhető volt közéletünk mozgalmaiban.

A politikai élet történetei számos példáját mutatják fel a szereplés azon nemének, mely a mozgalmas idők élesebb ellentéteinek kölcsönös visszahatásából származik; a mikor a megfontolás nyugalma a küzdelem hevében elvész, s az érdem felismerése s méltatása mintegy megszűnik törvénynyé lenni. Az ilynemű szereplés nélkülözvén a reális alapot, értékében és sikerében mindig kétes, s mihelyest a viszonyok normalis alakot öltenek, nyomtalanul a feledés örvényében vész el. Ezzel ellentétben a szereplés, mely letelt a meggyőződés szentségétől, s a viszonyok változatai között hiven megőrzött következetesség hódító erejétől nyert; a szereplés, melyet az érdem s a közjóra törekvés nemes ösztöne teremt: hatásában üdvös és örök.

*Tomcsányi József* közéleti szereplését mindenki ez



utóbbi osztályzatba fogja sorozni. Hosszúra nyult pályája egészben s részleteiben ezen osztályzatban ad neki helyet: a meggyőződés erejével és a közjóra törekvés nemes elhatározásával lépett ki a térre, melyen oly széles körü elismerést vívott ki magának, s a meggyőződés ereje volt az, mely a közélet viszonyainak módosulatai s változatai között is biztosította neki azt a nehezen kiérdemelhető babért, melyet a politikai következetességnek az osztatlan elismerés szokott nyújtani; — hosszúra nyult pályáján mindig a férfiaság komoly elhatározása s a lelkesedés ama neme vezérelte, mely a túlozás szenvedélye nélkül, de a szívnek annál több intensív meleget kölcsönözve, fokozza a tetterőt.

Az antik szabásu alakok egyike volt ő, azon értelemben, mely jellemet tehetséggel, tetterőt akarat- és bölcseséggel egyesít. Typikus jelenség volt ő, a kiben a fájjelleg tösgyökeres ismervait az elégyűltség eltelésével szemlélte a fajszeretet melegétől áthatott hazafi; de a speciálisan nemzeties alak eredetiségére a haladó kor lehellte modern szelleme kinyomatát, s így a két tulajdon teljes öszhangban egyesülve, mintát alkotott benne a nemzeti erkölcsök s a kor igényei között egyensulyt tartani alig tudó újabb nemzedék számára. „A magyar alkotmányosság régi gárdájának egyik tagja volt ő — mondja róla életirója — kiben a hazafiság a férfiui jellem egyik alapköve, s a közügyek fáradhatatlan és önzetlen szolgálata életfeladat. A régi jó táblabírák azon osztályához tartozott ő, mely meg nem állapodva, meg nem csontosodva haladt a haladó korrallal, s fejlődött ugyszólván egész a halálig. A forradalom előtti kornak e növendékei napról-napra fogynak, s velők a régi erkölcs mintái is egymásután enyésznek.“

Valóban : a „régí gárda,“ a magyar alkotmányos élet e — mondhatjuk — históriai alakjai napról-napra fogynak. A haza sorsát szíven viselő hazafi aggodalommal eltelve látja, mint ritkulnak sorai azon férfiaknak, kik telve hazafisággal s önfeláldozó munkás-sággal a nyilvános életpálya gazdag tapasztalataival s bölcseségük egész erejével, a nemzet annyiszor kétségbevont igazai védelmének nemes, de nehéz munkájában fáradoztak ; kik, ha alkotásra került, a modern korszellem áramlatának tulcsapongásait korlátolva, a nemzeti génius előőrei gyanánt, igyekeztek annak az alkotásban érvényt szerezni. Napról-napra fogynak ők, s az életben maradottak, elfogódva, kétség s remény között megoszolva kérdezik : ki fogja őket pótolni ?

„Az az erő, mely társadalmi szeretetreméltósággal párosul ; az a folytonos haladás, mely a cél elérésének eszközeiben tökélyesül, de magát a célt nem engedi a mértékentüli magasságba röppenni : az a gyakorlatias felfogás, mely azonban soha sem veszti el eszményi tartalmát ; a szép, jó és igaz ügyeiért holtig tartó érdeklődés : főként a forradalom előtti jelesek állandó jelleme, mely ujabbán folyvást vész az ifjabb nemzedékben, ha egészen ki nem vész“ — mondja róluk a már említett életiró, szépen s igazán.

Tomcsányi József politikai pályáján kezdettől végig a szabadelvűség zászlaja alatt küzdött. 1830-ban megyénk tiszteletbeli aljegyzőjévé neveztetvén, közpályájának e kezdete ép azon időpontra esik, midőn Békésmegyében, különösen a juliusi francia forradalom sikereinek behatása alatt, a politikai irány azon emlékezetes fordulata állott be, miszerint a már ekkor erőre jutott szabadelvűek első diadalukat vívták ki a megyénkben hagyományossá vált tespedés politikája felett, s a szeptemberre egybehívott országgyűlésre



Novák Antal és b. Rudnyásky Mihály szabadelvűeket választották meg követekül. A szabadelvűség ezen első győzelmét Tomcsányi József, b. Wenckheim Béla, Szombathelyi Antal és Omaszta Zsigmond váltetett igyekezete tette lehetővé, s e ténnyel inaugurálva lett a liberális politikai irány megyénkben.

Ugyancsak az 1830. év augusztus havában *Tomcsányi* országgyűlési gyakornokul választatván meg, jelen volt azon országgyűlésen, mely az 1825<sup>5/7</sup>-ki előző országgyűlés által kirendelt küldöttség emlékezetes reformjavaslatai, az ugynevezett regnicolare operatumok tárgyalására lett volna hivatva, de a mely országgyűlés a külpolitikai viszonyok kedvezőtlen fordulata miatt néhány hónapi eredménytelen tanácskozás után berekesztetett. Itt, ez országgyűlésen, bármily rövidre terjedt is működése, a fiatal kor fogékonysága s tudványa elég tápot találhatott akkor, midőn a vezérszereplők között egy felsőbüki Nagy Pál, egy Weselényi Miklós, egy Ragályi Tamás, egy Bernáth Zsigmond, s egy Borsicky István hallatták ékesszólásukat. E férfiak hatása bizonyára az ifju Tomcsányi fogékony lelkében is maradandó nyomokat hagyott, s nem kis befolyással lehetett szabadelvű érzelmei fejlődésére.

A most említett országgyűlés befejezte, helyesebben elosztatása után, a megyei szolgálat terén találjuk őt, hol a nagytehetségű Novák Antal főjegyző mellett, az ekkor szintén tiszteletbeli aljegyző b. Wenckheim Bélával együtt, s a megye többi szabadelvű férfiával, működött közre a liberális törekvések állandósításán. Ide vonatkozólag, említést érdemelnek azon munkálkodásaik, melyeket a már említett regnicolare operatumnak megyei tárgyalásra való előkészítése körül kifejtettek. A javaslatok közül, melyek ugy szellemükre, mint kidolgozásukra nézve, mai nap is

feltétlen érdekekkel bírnak — Tomcsányi a honvédelem vagy mint akkor nevezték: a Banderiale ügyében kívánt dolgozatot készítette el, s valamint a többi, ugy ezen munkálat is, csaknem egész terjedelmében fogadtatott el a megye által s adatott utasításul a követeknek.

1832-ben esküdtté, 1840-ben szolgabíróvá, majd később főszolgabíróvá választatott meg, s midőn 1843-ban báró Wenckheim Béla és Horváth Antal a követségről leköszöntek — a jelessége által már ekkor nagy tekintélyt kivívott Tomcsányi József, s a szintén kiváló tehetségű Szombathelyi Antal választattak meg egyhangulag követekül.

Hazai történelmünk feljegyezte lapjaira az 1843<sup>3/4</sup>. évi országgyűlés epochalis alkotásait, melyek a nemzet ujjaalakulásának nagy művét egy hatalmas lépéssel vitték előbbre. Ezen országgyűlés volt az, melyen a nemzeti nyelvnek a megillető jog megadatott; a vallások egyenlőségének pusztá elve valósággá változott; ezen országgyűlés volt az, mely a nemkiváltságos osztálybelieknek teljes hivatalképességet adva, és — a mit talán legelől kellett volna emlitenem — a nememeseket birtok szerzésére képesítve, a demokratiai jogegyenlőség elvének e tekintetekben érvényt szerzett.

Mindezen nagyszabásu alkotásokban *Tomcsányi József* is résztvett; nyomdokait követve azon férfiaknak, kik ekkor az országos ellenzék élén állva, nevüket az utókor hálás elismerésére tették méltóvá. Ott voltak, ott működtek Szemere Bertalan, Klauzál Gábor, Szalay László, Ghycy Kálmán, Beöthy Ödön, Percel Móric, Vukovics Sebő, Szentkirályi Móric; itt e nagynevű férfiak körében, az ő befolyásuk alatt képződve lett Tomcsányi azzá, a mit benne siratunk.

1846-ban, mint megyénk másodalispánját találjuk



őt. E tisztet viselte ő 1847. október 11-ig, a mikor másodizben választatott meg a megye egyik követéül, és pedig ismét egyhangulag, úgy hogy a választás eredményét gróf Károlyi György főispán e szavakkal hirdette ki: „Nem a többséget, hanem az egybegyült karok és rendek osztatlan közbizalmát és egyező akaratát nyilvánítom.“

Az 1847/<sub>8</sub>-ik évi emlékezetes országgyűlésnek tehát szintén részese volt Tomcsányi; s itt nem egyszer hallatá szavát a tanácskozásokban. Az „Országgyűlési emlék“ című almanach ekkor írta róla, hogy „értelmes fő, határozott jellem, folyékony előadásu ügyes szónok“. 1848-ban Aradmegye főispánjává nevezte őt ki a Batthyány miniszterium, mely méltóságot azonban rövid ideig viselte, mert nem sokára a szerbek lázadása által elpusztult bánsági vidék megtelepítésével látjuk őt kormánybiztosi minőségben elfoglalva. A szabadságharc után ő is a többi hazafi sorsára jutott, befogták, s csak nehezen menekülhetett az elítéltetés veszélye elől.

A Bach-kormány alatti önkény idejét csorvási birtokán töltötte, a gazdálkodást nagy előszeretettel űzve. Szórakozása vadászat, agarászatból állott, ez utóbbi különös szenvedélye, s ezért a hirneves csákói agarász egyeslet egyik legbuzgóbb tagja volt. 1861-ben az alkotmányosság e rövidre nyult ideje alatt Csongrád-megye főispáni méltóságát viselte, majd ismét csorvási birtokára vonulva, 1867-ben látjuk őt ismét a közpályán föltűnni, a mikor is megyénk főispánjává nevezetvén, e minőségben folyó év május hava 4-én bekövetkezett haláláig megmaradt.

Ime egy küzdelem- és elismerésekben gazdag élet rövidre vont leírása. A politikai gyakorlatiasság iskolájában nevedve, maga is a józan s gyakorlati fel-

fogás példányaként ismertetett. Mint tisztviselő buzgó és erélyes, később, mint az országgyűlés tagja, nem egy kérdésben e gyakorlati felfogása érvényesült, s míg a felsőház üléseiben döntő győzelemmel forgatja tehetségeinek szellemi fegyverét, addig a törvényhozás szűkebb körü tanácskozásaiban benne látják az alkotás kipróbált mesterét, s míg ő maga folyton tanulva s észlelve halad, addig kormányférfiak s főispáni kartársai nem egyszer élnek a politikai küzdelmek veterán bajnokának tanácsaival. Az elnöki széken a szellemi erő s gyakorlatiasság ép így érvényesülnek nála. Figyelemmel hallgatja a tanácskozás menetét, a mint a szónokok érvet érvre halmoznak nézeteik támogatására; az érvek már a meggyőződés erejével látszanak hatni, ekkor megszólal, s éles felfogással vizsgálván a tények állását, ebből épp ellenkező következtetéseket von, s döntő fordulattal szerez érvényt saját nézetének; a tanácskozásnak a túl áradt beszédlabirintusában már-már veszendő fonalat ügyes kézzel kapja ki s adja át a céltalan viták örvényében vergődőknek, s a felizgatott szenvedélyek hevét saját mérséklete s tárgyilagosságának erejével lohasztja. Mint szónok, előadása világos, keresetlen, ment minden virágos túlterheltségtől; szorosan tárgyához alkalmazkodva, kerüli a kitéréseket, s a meggyőzés erejével hat. Olykor kedélyes, majd a gunyor fegyveréhez is nyul, de az ily nemű támadás csak pillanatnyi nála, s talán ép azért találó, mint ezt legjobban azon siker bizonyítja, melyet Deák Ferenc egyik törvényhozói alkotásának tárgyalása alkalmával a felsőházban tartott beszédével aratott, a melyben egyik ismert főrendű tag azon óhajta ellen polemisálva, hogy Deák e műve javíthatnék vagy módosíthatnék, — azon találó s emlékezetes megjegyzést tevő, hogy Deák mű-



vén valamit változtatni akarni annyi lenne, mint a Phydias készítette szobor-remeken, fehérvári bicskával javítani akarni. Mint meggyéjének feje s érdekeinek első sorban őre, a gondos atya töprengésével gyermeke sorsa felett, figyel, hogy a mulasztás hibája elkerültessék, s buzog, hogy a nyert előnyt másik kövesse. Tisztviselői irányában szigorú ott, hol a közszolgálat érdekei kívánják, védelmezője azoknak akkor, ha a tekintély s igazság rovására indokolatlan s alaptalan vádakat hall.

Tomcsányi József egyéni jelleme s tulajdonai is olyanok voltak, melyek feledhetlenné teszik őt előttünk. Azon férfiak sorába tartozott, kiknek kidőlte veszteség egyszersmind a magyar társadalmi életre is. A kedély őseje, a társadalmi miveltség magyar sajátossággal körül zománcolva, nyilatkozott e férfiaknál érintkezésükben; a lekötelező szívélyesség nyílt őszintesége, s a lovagias felfogás nyilvánulásai önkénytelen ragaszkodást keltettek irántuk. Elnézésük a gyengébbek iránt, bizalmuk a modorban, mely bátorságot kelt, de e mellett korlátok között tart, — végzetlen vonzóvá tették egyéniségüket. Adjuk mindezekhez a modor azon tulajdonát is, mely az egyenlően meleg kedély kisugárzásával az élettapasztalás megfizethetlen bölcsességét árasztja maga körül, s fogalmunk lehet ama hatásról, melyet érintkezésükkel a társadalomra gyakorolnak.

*Tomcsányi József*, — ismételjük — mint a társadalmi élet embere birt mindezen tulajdonokkal. Most is előttünk áll az erőteljes alak tisztelet-parancsoló megjelenésével, bölcs és szigorú a zöld asztal elnöki székén, s fesztelénül kedélyes s fesztelen kedélyességre hangoló a hivatali légkörön kívül. Zamatos társalgása, mely az egészséges humor, s tisztult bölcsелем har-

monikus egybeolvadása volt, — élvezetet s okulást nyújt a hallgatóknak. Az átélt események részleteit bámulatus emlékező tehetségével rajzolja elénk, s a magyarosság eredetisége minden szavából, minden mozdulatából kirí. Közlékeny a könnyüvérőség tulbízal-massága nélkül, viszont bizalomra gerjeszt, s míg a nemes egyszerűség hódító erejével lebilincsel, addig a gyakorlati bölcs világnézlete megnyugtatón hat a kedélyre.

Ime, ilyen volt ő, kit a végzet kiszóllított az élők sorából, hogy a súlyos veszteséget érezve, soha se feledjük nemes alakját. Magyar volt ő minden ízében, a jellem homálytalan kristályával kebelében; világító szövétneke volt ő a tapasztalásnak, ki nem fark szellemi tárháza kincseinek osztogatásában; mindnyájunknak kedves és nagyrabecsült volt ő, sokunknak mestere és gyámola, s mintaképe a szép és jóban, kit utolérnünk vajmi nehéz.

Őrizzük meg emlékét hiven s hálával!

**Hajóssy Ottó.**

---



## VII.

### Gyula várára vonatkozó magyar okmányok.

— Bemutatva 1876. évi augusztus 7-én Gyulán. —

Néhány régi magyar okmányt kívánok bemutatni a t. közönségnek azon korból, midőn e vidéken a török félhold uralkodott.

Érdekesek ez okmányok tartalmuknál fogva, de nem kevésbé fontosak nyelvezetük tekintetében is. Ezen kettős értéküknél fogva vagyok bátor őket itt nyilvánosan is felolvasni, azon meggyőződésben, hogy a t. közönség örömmel fogja hallani azt a magyarságot, melyet háromszáz esztendő előtt használtak, nemcsak a mi őseink, hanem az itt megfészelt török basák is.

Mert tudni való, hogy hazánkban a török hódoltság korában még a török hivatalnokok is többnyire magyarul leveleztek egymással, sőt maga a török császár is e nyelven adta ki rendeleteit az erdélyi fejedelmek számára.

Ami már Gyulavárát illeti, tudjuk, hogy az az ugynevezett végvidéki várak közé tartozott. Czibak Imre halála után (1534.) Pathóczy Ferenc birta, aki egyszersmind Békésmegye főispánja is volt. Ez 1552-ben Zaberdin Mátyás n.-várad püspök közbenjárására eladta Gyulát I. Ferdinándnak, s ettől fogva Henyey István lett a vár parancsnoka. Ugy látszik azonban, hogy e vár hadászati szempontból nem birt nagy jelentőséggel, mert a következő 1553-dik évben Henyey

István erősen sürgeti Castaldo tábornokot, hogy a várat kellőleg felszerelvén, védhető állapotba tegye, mivel — ugymond — „az ew felsége háza igen felethezerthelenul wagyon.“

Erről szól az első okmány, melyet egyesületünknek egyik derék tiszteletbeli tagja Dr. Fraknoi Vilmos a bécsi cs. k. titkos udvari és állami levéltárból volt szives számunkra lemásolni és beküldeni. Minden esetre nagy hálával tartozunk e becses figyelemért.

A többi okmány valamivel későbbi időről szól, vagyis akkoráról, midőn Gyula vára (1566 óta) a török kézen volt. Ezen boldogtalan időben a török basák és bégek, dacára annak, hogy az erdélyi fejedelem birtokai védőinek mondták magokat, mégis úgy bántak a hódolt részekben lakó néppel, mint ellenséggel szokás bánni. Raboltak, gyilkoltak és gyujtogattak — büntetlenül. E miatt természetesen sok keserű panasz ment a portára, de a panasz levelek csak úgy kerültek a császár kezeibe, ha az illető nagyvezir és basák megengedték, ezek pedig rendesen utját állották az ő társaik ellen emelt panaszoknak.

Csak egy biztos szer volt, mellyel utat lehetett törni a császári ajtóig, t. i. a vesztegetés, vagyis gyöngédebben szólva — az ajándék, mely nélkül senki sem merészelte kérést benyújtani. A hány forumon keresztül kellett mennie az illető folyamodásnak, annyi féle ajándékról kellett gondoskodni. Egynek drága ruhát, másnak lovat, harmadiknak pénzt stb.

1583. aug. 17-ikén Kendi Sándor, Kovacsócy Farkas és Zombory László erdélyi kormányzók arról tudósítják a lengyel királyt, Báthory Istvánt, hogy a porta rosz indulattal van Erdély iránt, és hogy az ugynevezett végvidéki várak török katonasága fölötté sok zaklatást követ el a szegény népen. Ezen



rosz indulatnak okait pedig abban keresik, hogy a fejedelem a basákat még semmiféle új ajándékkal nem kereste meg. „Az minémű parancsolatokat kívántunk — úgy mondanak — az basákra és az végbeli bégekre, azokrul is csak könnyű válaszung lett, és nem úgy irták őket, a mint köllött és szükséges lött volna... Emberünkkel is az basa nagy fél kedvvel beszéllett... mely portának hozzánk való kedvetlenségét látván az végbeliek, avagy talán értelmet is vévén az basától, nagy gonoszul tartják magokat hozzánk, kitül az odaki való szegénység annyira megrémült, hogy majd az egész föld futó-félben szekere hátán vagon.

Mindezekből azt itéljük, hogy minden kívánsága az a basának, hogy urunk ajándokkal meglátogassa, ki minálunk mostanában mely nehéz és súlyos dolog legyen, hiszszük hogy felséged jól érti...“

Végül ajánlják, hogy legalább 10 ezer tallért dobjanak oda. „Ha kevesebbet adnánk — ugymond — az annyi, mintha semmit se adnánk.“

A gyulai bégre különösen sok panasz volt, minek folytán erős parancsok érkeztek hozzá, hogy a vár környékén lakó szegény népet ne háborgassa. — „Az gyulai bégnek — írja a nagy vezér — ezt parancsolja az hatalmas császár, hogy az minémű rablást tett az felől megnevezett falukban, mind az szegénységet, mind peniglen marhájokat helyre álassa, mert fejével játszik, jószágával meg nem menekszik, semmi könyör-gésének azután helye nem leszen, ha még egyszer panasz megyen reá, hanem legyen bizonyos, hogy az hatalmas császár haragja rajta leszen stb.“ \*)

Megjegyzendő, hogy ily szigorú rendeleteket csak akkor bocsátottak ki, mikor a fent ajánlott 10 ezer

---

\*) A budai kamarai levéltárban látható eredetiből. — Zs. M.

tallér megérkezett a portára; s ez is csak addig tartott, míg az ajándékpénz el nem fogyott.

A gyulai bég mindezeket jól tudván, oda sem hederített a nagy vezér parancsára; kénye-kedve szerint folytatta rablásait. A Körösön hidat épített Tamáshidánál, hogy azon át minél távolabbi vidéken portyázhasson. 1584. őszén arról tettek panaszt a portánál, hogy a gyulai törökök a dézsmások szolgálait elvitték, az egyiket Szemő Benedeket nyársba huzzák, Ugray Györgynek egyik szolgáját elvitték, Cseh Bertalan fiát Gáspárt hasonlóképpen a szekértől elvitték és pénzen eladták. De mind ezen panaszoknak foganatja nem lett csak úgy menekült meg a szegény nép az efféle veszedelemtől, ha a bégnek ajándékkal kedvét kereste.

Ezt tüntetik fel az alább következő levelek, melyeket a budai kamarai levéltárban másoltam le egyesületünk számára.

Fraknoi tagtársunk által beküldött okmány, melyben Henyey István gyulai várparancsnok 1553-ban a vár felszereltetését sürgeti Castaldo tábornoknál, így hangzik:

„Hewróké valo zolgalatomath yrom Naghsyagodnak minth kegyelmes wramnak. Emlekezhettik Naghsyagodh erről, hogh mikor Nag. zembe woltam Monostoron, akor en the Nag. az ew felsege waranak Gywla waranak minden zwksyegeth Nag. megh mondotam wala es megh yelentetem wala, registrumba ys yrtam wala Nag. Im mastys the Nag. megh yelomtom az ew felsege hazanak minden zwksyegeth az en lewelemben, azert kenyorgok Nag. minth kegyelmes wramnak az elo Hystenerth hogh Nag. wiselyon gondoth az ew felsege hazarra, merth az ew felsege haza igen felethe zerthelenul wagyon. The Nag. engometh Monostorul yl walazal bochyatoth wala az ew felsege hazaba, hogh



Waskwch Thamaz az ew felsege warady thiztartoya  
 hogh Gywla waranak minemw zwksyegy volnanak  
 poor felol es egyeb zwcsyegy felol hogh ho anna  
 azerth keeth masa onnal egyebeth semith nem adoth.  
 Ha penigh Nag. az ew felsege hazanak aminemew zwg-  
 syegy vannak gongyath nem akarya wyselni, Nag.  
 koworgok, hogh Nag. en heyemben wesyon mōst az /á  
 ew felsege hazaban. Thwgya ezt Nag. hogh en ifywsa-  
 gomtwl fogwa tiztessegemre zolgaltam, yth zegient  
 nem akarok vallanom, mert az en nemzetim tizthesse-  
 gwkre holtak megh. Thowaba a meyel penzth ew fel-  
 sege Syarkan Farkas altal kwldeth vala yde enneköm  
 hewtwen lowon walo zolgamra egh penzt syem attak,  
 ha nem az ew felsege zolgay megh oztozanak wele.  
 Towaba en ew felsyegett nem ewtwen lowal hanem  
 zaz lowal zolgalom. Azerth kenyorgok Nag. mind ke-  
 gelmes huramnak hogh theriteneye megh azthes, mert  
 en wgen zegeyen legeyen wagyok. Nagh. kewnyerge-  
 nem wala egh falw felol. Nagh. nekem yo walazt  
 thethwala az meyel faluth birtam. Az falunak newe  
 Kesermes. Te Nag. Horwath Ferencztul kwldoth egy /v  
 leveleth kybbe Nag. yrya ennekem hogh az falwth  
 Horwath Ferencz kezebe bociassam. En Nag. paran-  
 chyolatianak mindonokben engodelmes wagyok. The  
 Nag. kenyorkogh minth edigh birtam. Thowaba ha  
 the Nag. wigian azt akaratya, hogh az falwth ky bo-  
 chyasam kezembol, the Nagh. kewnyorgok hogh te  
 Nag. ez keeth falw kewzawl egyketh agya ennekem,  
 kybol magamath syegetenem minden haznawal, ky nem  
 syokath thezon, merth kychyen falwk. Az faluknak  
 newe egyk Wary, az massik Keeteghaz. Meerth enne-  
 kem eg haz yobagyom synchyen most, merth minden  
 ewroksigometh es yozagomath az pogan birya. The  
 Nag. egyebh hyrth nem yrhatok ha nem hogh harom

felol Feyerwarol, Themeswarol es Zegedrol yoth megh emborom, kyk mind egh aranth azt mongyak hogh az Kazwl bassara akarna az chyazar ez yowo nyarra ygyekozny. The Nag. mint kegelmes wramtul ezzokrol kegyelmes walaszt warok. Jsten tarchya megh The Nagsya mindon yawawal. Ez lewel kolt Gywla waraba dominica letare Anno 1553.

Euisdem Illme D. V.

seruitor **Stephanus Henyey**  
 prefectus arcis Gywla.

Kivül: Ill-mo domino domino Ioanni Baptiste Castaldo Marchioni Cassanovii, Comiti Platino, Sacratme Regie Maiestatis Romanorum, Hungarie, Transilvanie Generali Capitaneo etc domino mihi sempergracissimo.

2.

**Melléklet külön cédulán, más írással.**

Az ew felseghe hazanak zwksege elsew ez hog eppitheni kellene; drabant kellene theb, merth zaz harmyncznal theb nyncs; pragay zakalos kellene zaz negy tharacz kellenek, kyknek kettei tyz tyz fonthoth vetne; negy reghy was tharacz wagion benne kykhez nem byzhathonk: por kellene hwz masa; on kellene tyz masa; saletum kellene harmynczket masa; kenkew kellene hat masa. Az Farkas new algy tyzen egy fonthoth vetne; hathwan goliobisnal thob nynch hoza; ezer sing was kellene; aczel kellene ewthwen haytha, fekethe wy az kellene tyz masa; was wezew kellene egy masa; negy ewregh kethel kellene algyw vony; pattanthyws ketten kellene.



Ezek nekewl az ew felseghe haza ighen zwkol-  
kodyk. Az Jstenerth kenerghek Nag. hog Nag. vi-  
sellen gondoth rea.

---

Eredetije a bécsi cs. és kir. titkos udvari és ál-  
lami levéltárban.

**Fraknói Vilmos.**

---

## 3.

**A török császár levele a gyulai béghez 1583. év végén.**

Gyulay Beghnek ezt adom tuttára: az Erdélyi Vajda Embere úgy adta tudtomra, hogy Temesváry, Jeney, Buday, Zolnoký és Gyulay s Pesty had, és egyéb helyekről valók nagy sokaságh egybegyülekezésén, kik előtt Zolnoký Begh és Te is, és az Jeney Begh voltatok és Gálos Petrit, Kis-Tartsyát, Nagy-Tartsyát, Madarászt, Szelindet, Wassadot, Pusztá-Apátit és Zalachot, ezeket a falukat megh dultátok, marhájokat elhajtottátok, sokat Robbá tettetek az szegény népbe, semmivé tettétek eőket, négyszáz negyven Embert Robbá tettetek és Gálos Petriből Nemes Ember Fölföldy István házából tizenkét embert vittetek, feleségét és eő magát is, kik mind nálad vannak, ezek pedig mindenkoron Adót adnak énnékem, mire való biztotokban miveltétek ezt, azért tenéked árul a dolghrul én előttem nagy számadásod vagyon. Hol az én parancsolatom hozzád megyen csak egy óráig, mi helyt az én parancsolatomat látod, ne késsél, hanem meny végére ki volt ennek az oka és azokból a falukból valami nálad vagyon, vagy Ember vagy Marha, ez ha másutt vagyon is, megh keressed, és a honnét vetétek, oda bocsássod, csak vött lehellésed sem várván, hanem mindgyárást. Így tudgyad.

---



## 4.

**Báthori Zsigmond erd. fejedelem levele a török császárhoz 1586. november 4-én.**

Hatalmas Gyűzhetetlen Császár!

Hatalmasságodat erről akarom panaszolkodásommal és könyörgésemmel is meghtalálni, hogy az mely földet én az Hatalmasságodnak kegyelmességéből bírok, abban a Véghbeliek az Hatalmasságodnak Vitézi minden ok nélkül gyakorta kapdosást és rablást tesznek, ki miatt az földnek nagy romlása és pusztulása következik, mint most is ilyen dolgok történének. Először az elmúlt napokban Durak Aga Szolnoki Zanchiákságból az Erdőhegyiekkal és Gyulay Zanchiákbeliekkal egy Belfemer nevő falumra Váradhoz tartozóra reá ütöttek és megrablották az falut eötveneöt embert vittnek el belölle és egyet vágtnak le, lovakat, barmokat és egyéb marhájokat az szegény népnek mind elvittek..... Azért Hatalmasságodnak alázatossan könyörgök, hogy nekünk atta földön, kitül mi is Hatalmasságodnak mindenkor hiven szolgálunk és adót adunk, ne engedjen ok nélkül senkinek tenni, parancsolja meg Hatalmasságod az Budai Bassának, hogy adatná meg Durak Agával Belfemiről elvitt rabokat és minden marhájokat és kik ezt cselekedték, azoknak lenne fenyítékek és büntetések, ne maradna pusztán az föld, az Gyulai Zanchákbégnek is hogy eö is adatná meg az Erdőhegyiekkal, melyek nálok maradtak, mind barmokat és marhákat, fenyitené és meg is büntetné, kik ezt cselekedték, hogy Belfemer is ne maradna pusztán, és az megijedett szeginy-

ség is, kik ott laktak, ne fusson el arról az földről Német Birodalomba magoknak való megmaradásáért. Ezután penigh lenne fenytékek az Véghbelieknek, hogy eféle méltatlan való háborgatástól és rablástól megszűnnének, tartanak mindenbe az jó szomszédsághoz magokat és az Hatalmasságod földét inkább oltalmazták ők is, hogy sem ilyen nagy romlására és pusztulására igyekeznének.

Második dolog Hatalmas Császár ilyen eset :

Egy Szentbenedeki László nevő Váradi szolgánkat egy faluba Kötégánba, a hova senkitől nem tudván semmit félni, ment volt, az Erdőhegyi Vajda az Gyulai Zinanbegh Vajdája reá menván azt a Szentbenedeki Lászlót másodmagával egy szolgájával ugyanott levágta, lovait, szerszámit mind elvitte.

Harmadszor ilyen dolgot is cseledezt az Gyulai Zanchákbégh Zinanbégh : Két jambor Bajomi szolgánkat, kik közül egyiknek Komor János volt neve, kiket egy faluba, Ladánba találtak, kik semmi gonosz járatban nem voltak, mind az kettőnek fejét vették, és megfosztván minden szerszámit lovait elvitték.

Illyen nagy és méltatlan dolgok esnek Hatalmas Császár, az mi hozzánk tartozókon az Véghbeliektől, ki miatt mind az föld népe naponkint fogy és pusztul, s mind penigh az szolgáló nép, kit az földnek oltalmára tartunk, fogyatkozik. Hatalmasságodnak aláztos fővel könyörgök, hogy Hatalmasságod ez féle ok nélkül való háborgatásoknak kegyelmessen vegye eleit. Hatalmasságod parancsolná meg az Gyulai Zanchákbégnak, hogy azt az Erdőhegyi Vajdát, ki ezt cselekedte váradi szolgálkon, megbüntetné és elvitt lovait, szerszámit megadná, eő magoknak is megparancsolná Hatalmasságod, amit cselekedett az Bajomi szolgálkon, hogy ne cselekedje ez féle dolgokat, és elvitt



marhák lovok adatnék vissza. Mert ha mind ebben mennek, fele Hatalmas Császár, hogy az mint az az oda ki való föld, mind az döghalál, s mind az nagy drágaság miatt kezdett pusztulni, hogy az ilyen rablás és pusztulás miatt annál is inkább el ne romollyon, és végre ugyan semmije ne legyen, azonképpen az szolgáló népnek is, kik utánunk az Hatalmasságod földit, országát éjjel nappal őrizik, oltalmazzák, ha ilyen öldözések és háborgatások leszen az Véghbeliektől, ez után ki sem fognak járhatni, hanem megfogyatkozván az eő vigyázásokban, az ellenségnek, az Németh fejedelemlhez tartozóknak és egyéb csavargó gonosztevőknek az kártételre és az földnek pusztítására nagyobb bátorságot adnak. De hisszük azt, hogy Hatalmasságod mind ezeket megtekintvén, mindenekre kegyelmes gondot viselt, hogy mint ekkedigh, ugy ezután is az Hatalmasságod nekünk atta föld, mind az szolgáló néppel együtt, békességgel maradhasson, kiért mi is Hatalmasságodnak egész életünkben minden hivséggel és engedelmességgel igyekezünk szolgálni. Hatalmasságodtul kegyelmes választ várunk. Tartsa meg Isten Hatalmasságodat jó egészségben. Datum in Oppido nostro Prasmar 4-a die Novembris Anno Domini 1586.

Sig. Batthory m. p.

A budai kamarai levéltárból :

**Zsilinszky Mihály.**

---

II.

**HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.**





## I.

### Elnöki megnyitó beszéd,

a békésmegyei régész-mívelődéstörténelmi egyletnek 1875. év  
október 10-én Szarvason tartott vándorgyűlésén.

Igen tisztelt közönség! Lelkes honleányok és hazafiak! A valódi öröm édes érzete tölti el keblemet, midőn a békésmegyei régész-művelődéstörténelmi egyletnek, nyilvános felolvasással egybekötött gyűlését, egyletünk e városban lakó derék tagjainak szíves meghívása folytán, ez alkalommal Szarvas városának előre törekvő lelkes közönsége körében — megnyitni szerencsés vagyok.

Egyletünk célja és működése — bizton hiszem — ép úgy ismeretes a tisztelt közönség előtt, mint a tárgy, mely ezuttal felolvasásunk anyagát képezi.

A békésmegyei közművelődési egylet működésének programjában első helyet foglalja el azon elv: hogy mindaz iránt a mi megyei, kiválóbb érdeklődést tanusítson, s működésének előszeretetével karolja fel; — hogy mindazt a mi a megyében mint nevezetesség tűnt fel, felkutassa, megismertesse, és megőrizze, — s mindazon jeleseink emlékéit, kik különösebben e megyének közjaváért éltek és működtek, elibe állítsa, és átadja a jelen nemzedék méltán kiérdemelt elismerése és hála érzetének; — buzdítás és követésre méltó példaként az utókornak.

A tisztelet és hála-adóját pedig jeleseink emléke iránt leróvni, csak úgy nyílik számunkra kedvező alkalom, ha életök, tetteik, és jellemöknek rajza előttünk ismeretes, — ha feltárul eléink a kor, melyben éltek, — a viszonyok, melyek elősegíték vagy gátolták törekvései-



ket, — s az eredmény, melyet kitartás és becsülettel megfutott pályájok végén, — hátrahagyni képesek valának.

S mindezek egy felolvasás bő keretébe tartozván, együletünk, — mely e megyében a közművelődés ügyének zászlóvivőjéül esküdött fel, — ily felolvasások rendezése által véli kitűzött célját leginkább elérhetni; — hármas nyereség tűnven ki ez által, jelesül: tagjainak munkássága, — a homályfedett és felkutatott tárgynak kimerítő ismertetése, — s a tanulékony közönség érdekeltségének, a közművelődés ügye iránti felköltése, és megnyerése.

Célja pedig együletünknek, nemcsak a megye szívében és székhelyünkön, hanem megyénk nevezetesebb helyein, a vidéken is, lehetőleg érvényre juttatni azon jó eredményt biztosító eszközöket, melyeknek birtokában és felhasználásával, a közművelődés ügyének előrehaladását reményli; — hogy ezáltal mennél több lelkes ügybarátokat és új erőket nyerjen, — kik az egylet többi tagjaival egyesülvén, annak szellemében iparkodjanak mennél többet megmenteni a történelmi múlt eseményei és tárgyaiból, tanulságára a jelen és a jövő nemzedéknek.

Különös örömünkre szolgál ez úttal, hogy valamint az, kinek élet- és jellemrajzával ez alkalommal megismerkedünk: e városnak a múltban egyik derék polgára volt, — úgy az is ki ennek nevét és tetteit a feledékenységtengeréből kivonva, érdemeit átadja a méltó elismerés, tisztelet és hála emlékének: jelenleg szintén e városnak egyik érdemes polgára, és e város tanügyének buzgó apostola.

A férfiú, kinek élet- és jellemrajzával mai felolvasásunk megismertetni fog, e megyének azon jelesei között foglal méltó helyet, kik a Gondviselés által nekik kimért utat, érdemekben gazdagon futják meg, — kik példát hagynak maguk után hátra, egy életnehéz és küzdelmes példáját, melynek verejtékei a közérdek szolgálatában hullottak, melynek működése e város első és legszentebb

érdekét. a népnevelést ölelte hő keblére, melyhez nem adott erőt sem dicsszomj, sem anyagi haszonlesés, mert egyedüli élesztője, biztatója és kísérője: az önzésnélküli jóakarat, és a közjó szolgálatára tehetségét önkényt felajánlani kész szívnemesség volt.

E derék férfit: Kristoffy György e városnak egykori polgára, s a népnevelés és közoktatás terén valódi jóltevője és lelkes apostola vala; — s aki annyi — e városnak most már talán özbeborult polgára, — de akkor még csak gyöngye csemetéibe oltotta be az élet tudományának első magvait, — aki annyiak zsenge keblébe rakta le a közművelődés első és nélkülözhetlen alapját; az bizonyára megérdemli, hogy e megye közművelődési egylete, midőn már porai a nemesül betöltött munkás élet után, a béke honában nyugszanak, — legalább emlékezte és nevéhez fűzze a polgári erény legszebb elismerését, a köztisztelet és hála érzetének soha el nem hervadó virágaiból font babér koszorút.

S midőn e mai ünnepélyes alkalommal, — amikor e derék városnak egykor szellemi jólétéért nemesen működött derék polgárának életét és emlékét, ugyancsak e város és közművelődési egyletünknek is egyik ügybuzgó tagjának jeles tollából folyt érdekes tanulmány-műve felolvasásával felelevenitenénk, — alkalmunk nyílik egyzersmind arra is, hogy megyei muzeumunk több kő- és bronzkori tárgyaival, azok lelhelyei, használatuk és leírásuk történetével is röviden megismerkedjünk.

Nagytiszteletű Haan Lajos ur, egyletünk kitűnő régész-történelmi buvára, és buzgó alelnöke vállalta magára jelen alkalommal, hogy ezen ismertetéseket, szokott érdekes elbeszélő modorával előadni és bemutatni szíves leendő; egyrésről azért, mivel muzeumunk régészeti osztálya csak úgy fog céljának valóban megfelelni, ha annak minden nevezetesebb tárgyáról, a közönségnek tiszta fogalma és ismerete leendő; — másrésről pedig kívánván és remélvén ezáltal odahatni, hogy a közönséggel a kisebb talált



tárgy iránt is érdeklődjék, és azzal muzeumunkat gazdagítani siessen, — mert gyakran a látszólag csekély tárgyak is, régiségek vagy ritkaságuknál fogva becsesek; — most tehát ezek után a tisztelt közönség figyelmét megnyerni remélve — van szerencsém a gyűlést megnyitni, — s a felolvasás megkezdésére az érdemes szerzõt, tekintetes Benka Gyula tanár urat, ezennel tisztelettel felkérem.

**Göndöcs Benedek,**

egyleti elnök.

---

## Elnöki megnyitó beszéd,

a békésmegyei régész-művelődéstörténelmi egyletnek B.-Csabán,  
1876. év márczius hó 5-én tartott vándorgyűlésén.

Igen tisztelt közönség! Megyénk lelkes fiai és leányai!

Midőn ez alkalommal e nagyra törekvő nemes város kebelében első, de a megyében már második vándorgyűlést tartja egyletünk, valódi örömünkre szolgál, hogy oly művet lehetünk szerencsések az igen tisztelt közönségnek bemutatni, melyben egyletünk egyik szellemdús tagja — s e város érdemes polgára, épen Csaba város másfél század előtti multjából, az akkori társadalmi viszonyokat, s a népelet és szokásokat igen érdekesen ismerteti meg velünk.

Csaba városa, melynek eredetét történetiróink egész a hunnok idejéig felviszik, előadván, hogy nevét is a nagy hun király — Etelének Csaba nevű fiától nyeri, — sokszerű viszontagságok között fenállva, a török uralom megszűnte után, mint újra alakult ősrégi helység, 150 évvel előbb még a fejletlenség korát érte; mint ezt felolvasandó ismertetésünk, vagy helyesebb nevén talán — rövid „korrajz“-unk előadja, — mely mű, Csaba város leendő történet irójának is becses adatokat fog szolgáltatni; és valóban nem közönségesnek mondhatjuk a fejlődést és haladást, mely másfél század után, e várost ma már egészen más képben tünteti fel.

Csabának élete a multban is ép úgy mint a jelenben, a földmivelés volt; — de azzal a különbséggel hogy míg a multban, főleg az úrbéri viszonyok miatt, gazdaszata elhanyagoltatott, s nagy terjedelmű földjei leginkább legelőkül használtattak, a kevés hasznót hajtó állattenyésztés céljaira: addig a jelenben — téres síkságain



mindenütt aranykalászos vetések rangenek a nyári napsugárban, s az okszerű gazdaszat minden talpalatnyi földet hasznára fordít és szorgalmáért bőven kamatozni kényszeríti az anyatermeszetet.

S ha már a gazdaszat így elhanyagoltatott, lehet képzelnünk mily silány volt ipara és kereskedése, melyeket egyébiránt ily néven alig is nevezhetünk. És mily másképen van ma már ez is! egyenes összeköttetésben állván nagy városaink piacaival, kereskedése által ennek folytán az első rangú honi városok közé emelteték, ipara kereskedésével párhuzamban haladni nem birt soha, s ennek ma is messze mögötte áll.

Csabának néperkölcsei élete sem mutat valami kedvező képet a multban, mert a nép körében a dologtalanság s iszákosság fölöttébb elhatalmasodott; bár másként egyszerűség s a családi életben bizonyos ős pátriarchalis viszony jellemző a népéletet; s hogy ily körülmények között hazafiság és magyaros szellem, itt alig ismert fogalmak voltak: az önként képzelhető. — És most mily szorgalmas, mily igyekező e város lakossága! józan munkálkodást, példás gazdaságvezetést, s ezek folytán anyagilag kedvező állapotot, vagyonosodást látunk nálok uralkodni; s a tót ajku nép oly jól ért és beszél már napjainkban magyarul, iskoláikban ép oly magyar szellemű nevelésben részesülnek gyermekeik, mint a mily hátra volt mind e tekintetben 150 év előtt.

A város intelligentiája sem volt a magakörében és állásában a népnél semmivel különb; egyszerűség, barátság, nyíltszivűség és vendégszeretet voltak ugyan jellemző tulajdonságai, de nem egyszersmind a közjó iránti élelkebb részvét és érdeklődés s annak előmozdításán való munkálkodás.

Nézzünk szét ma Csaba intelligentiáján, s azt fogjuk tapasztalni, hogy a közel multnak és jelennek minden vivmánya, Csabának fejlődése, haladása s szép jövője épen ezek munkásságának gyümölcsei, ezek jóakarata és áldozathozatalának eredményei.

Nem lehet ezuttal célom egyenként és mind felemliteni azon jeles hazafiakat, kik részint mint Csabavárosá-

nak szülöttei, részint mint akik itt éltek életök javát, e város és a megye közérdekeinek hű szolgálatában, akik műveik által feledhetlenné tették emléköket, s akiknek el nem muló érdemei tisztelet tárgyát képezik ugy előttünk, mint majdan az utódok előtt is. Ismeri azokat e nemes város közönsége.

Mindezen jeles hazafiak, s a mult és jelen korból fel-  
említett és a közélet terén kiválóbb szerepet vitt csabai  
polgárok érdemei épen nem szorulnak az én gyenge sza-  
vaim dicséretére, előttünk állnak életök és tetteik, melyek  
ékezzőlóan dicsérik önmagukat; mert csak is ily kitünő  
férfiak jóakarata és egyesült tevékenységének köszönheti  
Csaba városa folytonos emelkedését!

S akik most haladásának legszebb korában ismerjük  
Csabát, nem kevésbé csodálkozni fogunk, hallva 150 év  
előtti viszonyait és népeletét, melynek ismertetése annál  
érdekesebb leend előttünk, ha a multtal a jelent így egy-  
bevetjük.

Az igen tisztelt közönségnek tárgyunk iránt érdek-  
lődő becses figyelmét, ezek folytán megnyertnek remél-  
vén, bátor vagyok felkérni T. Szemián Sámuel urat,  
hogy felolvasását tehát megkezdeni méltóztassék.

**Göndöcs Benedek,**

elnök.

---



## Elnöki megnyitó beszéd,

a békésmegyei régész-művelődéstörténelmi egyletnek B.-Gyulán,  
1876. május 8-án tartott választmányi gyűlésen.

Igen tisztelt közönség! Megyénk lelkes fiai és leányai!

Pár nap múlva egy éve lesz, hogy megyei közművelődési egyletünk, legutóbbi nyilvános felolvasását, Gyulavárosának minden szép és nemes ügy iránt élénken érdeklődő diszes közönsége körében tartá.

De ezen év, törekvéseink és célunk elérésének megközelítésére nézve nem volt meddő, nem veszett el sikertelenül.

A magasztos eszmét pártolásával kezdettől fogva elősegíteni kész művelt megyei közönség, ez idő alatt gyakran láthatta jelét, nemcsak egyletünk folytonos tevékenységének, hanem az ennek folytán fokonyként kivivott siker, általánosabb pártolás és minden oldalról tanusított elismerés nyilvánulásainak is.

Egyletünk szép jövője, haladása, s ezzel szoros kapcsolatban megyénk közművelődési felvirágzásának, ezen időköz alatt tétetett le talpköve, melyen tovább építeni lesz ezentúl feladatunk; az elvetett jó mag ezen idő alatt kelt ki és vert erős gyökeret, mely továbbra is gondosan ápolva, bizonyára meghozandja óhajtott gyümölcsét: megyénk szellemi életének újjászületését, fejlődését és megerősülését.

Örömteljes megnyugvással adhatunk kifejezést ma már azon meggyőződésnek, hogy a közművelődés ügye, s az ennek felkarolása és terjesztésére hivatott megyei régész-művelődéstörténelmi egylet, nemcsak Gyulán, megyénk és egyletünk székhelyén, hanem a megye nagyobb testvér

városaiban is, a legszebb pártolás, a legmelegebb érdeklődés, a legszivesebb fogadtatásban részesült.

Igy a múlt év október 10-én Szarvason, a gymnasium disztermében tartott első vándorgyűlésünk és felolvasásunkra, Szarvas városa és környékének diszes hölgykoszorúja és nagy számmal megjelent értelmisége, fényesen bebizonyítá, hogy e város közönsége barátja a haladásnak, lelkes pártolója a közművelődésnek, s az egyletünk jelen volt képviselői irányában tanusított szíves barátság és vendégszeretet által, szép tanujelét szolgáltatá maga az egylet iránti tisztelete és vonzalmának.

Ugyszintén a folyó év március 5-én, Csabán, a városháza nagy termében tartott nyilvános felolvasásunk és második vándorgyűlésünk is, egy szép lappal gazdagítá megyénk közművelődésének történetét, mert a nevezett testvérváros hölgyei és nagyszámu tekintélyes közönsége, midőn a közművelődés terjesztése és egyletünk működése iránt nyilvánult általános érdeklődése és pártoló készségének oly kiváló jeleit szolgáltatá, ezáltal csak saját szellemi előhaladottságának legszebb dicséretét érdemelte ki.

Nemes versenyre keltnék tünhetnek fel előttünk Gyula mellett — e testvérvárosok, melyek mögött bizonyára nem fog elmaradni megyénk többi községe sem, hogy egyesített erővel buzogva mindnyájan a közművelődés ügyének felkarolásán, megteremtsék, kifejlesszék, erősítsék megyénk szellemi életét, általános társadalmi műveltségét.

Örvendetesen tanuskodnak e tények a felől, hogy Békésmegye közönsége megérté a kor intő szavát és követelményét, mely főirányul a közművelődés általánosítását tűzte ki; és hogy megyénk, szellemi haladását tekintve azon színvonalra emelkedett máris, amely a legszebb jövő ígéret földjére enged kilátást.

Azonban a megyei közönség ujabban is nagyobb mérvben megindult pártolásától eltekintve, egyletünk működését és rövid fenállása óta elért eredményeit, az elismerésnek kitűnő bizonyítékai is jutalmazák.

Hazánk nagy tudósa Pulszky Ferenc országos muzeumi főigazgató ur ömeltósága, midőn ez év március 4-én megyei muzeumunkat látogatásával szerencsétlété, s a másnap kö-



vetkezett csabai vándorgyűlésünket személyes megjelenése sőt nevezetesebb muzeumi tárgyaitknak, széleskörű tudományos ismertetésével is megtisztelē nagytekintélyű elismerésének adott kifejezést, midőn tárlatunk ritka szép és becses mügyűjteményeit megdicsérve, muzeumunkat — a hazai hasonló gyűjtemények között a harmadik helyre sorolta, szerencsét kívánva Békésmegyének, hogy keblében a közművelődésnek ez oltárt emelē, melyre valóban büszke lehet.

Hasonlóul elismerte a magas kormány is egyletünk működésének országos jelentőséget, midőn kegyes figyelmére méltatva, ez év február havában céljainak előmozdítására 150 frtnyi államsegélyben részesíti.

Mindezen siker, melyet egyletünk, rövid fenállása óta már is felmutatni képes, megyénk lelkes közönségének érdeme, hathatós támogatása, és pártolásának eredménye; mely ha működésünk iránt ezután is nyilvánulni, gyarapodni fog, megyénk közönségéé leend azon érdem is: hogy Békésmegyének neve, nemcsak áldott termő talaja, hanem műveltsége által is, hazánk legelsői közt fog tündökölni. — És adja Isten, hogy ugy legyen!

Egyletünk eddigi működésének tényezője és főeszközéül, a nyilvános felolvasásokat használta, melyek iránt — mint láttuk — a közönségnek minden alkalommal szép érdeklődése nyilvánult.

Alapszabályaink értelmében azonban, legközelebbbről már a szomorú kötelesség teljesítése vár reánk. — Hazánk közművelődésének, nemzetünk közéletének kiválóbb szereplői, egyenként tűnnek le nemzeti dicsőségünk egéről, melynek működésök áldásos sugarai, ragyogó fényt és életet kölcsönöztek.

Célunk lévén: egybegyűjteni, a feledékenységtől megóvni, s az utókorra hagyni azon jeles hazafiak emlékét életrajzát, arcképét és müveit, kik közelebbbről megyénk közéletének terén is kiválóbban szerepeltek és közművelődésére nagyobb befolyást gyakoroltak:

először is a legnagyobb hazafi — s a haza bölcse Deák Ferencnek elhunytát említem meg, kinek nagy érdemei iránt megyénk is leróvta tiszteletét, már három

évtizeddel előbb, midőn tiszteletbeli táblabírájává megválasztá, s akinek nagy érdemei iránt, egyletünk is, kegyelete és hálás tiszteletének kifejezéseül arcképének, a megye termében leendő leleplezésekor, dicső emlékének ünnepet szentelend;

és másodszor mélyen elszomorodva emlitem fel megyénk szeretett főispánja Tomcsányi Józsefnek elhunytát, kinek elvesztését egyletünk is mélyen érezi, mert a boldogult, megalakulásától kezdve egyletünknek tekintélyes pártolója és jóakarója volt; mit igazolva látunk abban is, hogy hosszantartó gyöngékedése alatt is, nyilvános gyűléseinken résztvenni s tiszteletbeli elnökségét vezetni több ízben kegyes volt, sőt utolsó napjaiban is gondos figyelmében részesíté, a midőn az országos műkincsek és iparművek kiállításán megyénk képviseltetésére muzeumi műtárgyaink felküldése által egyletünket szemelte ki és kérte fel az elnökséghez intézett átiratában; minthogy pedig a megye, szeretett főispánja arcképének megszerzése által, a boldogultnak emlékét és érdemeit elismerő hálástiszteletét szintén megörökítendi, a fájdalmas veszteség s elhunyt jeleseink nagyérdemeinek méltatását és felelevenítését, az emlékeiknek szentelendő ünnepélyre hagyva, s ezuttal bánatos szavakban csak röviden érintve, keblünk azon forró óhajának kívánok kifejezést adni, hogy legyen emlékek örökké áldott közöttünk, s éljen az ő szellemök a mi tetteinkben

Ezekután a gyűlést megnyitottnak kijelentvén, bátor vagyok tekintetes Zsilinszky Mihály egyleti titkár és országgyűlési képviselő urat, műve felolvasásának megkezdésére fölkérni.

**Göndöcs Benedek,**

elnök.



## Elnöki megnyitó beszéd,

a békésmegyei régész-művelődéstörténelmi egyletnek  
Békés-Gyulán, 1876. évi augusztus hó 7-én tartott II. évi  
közgyűlése alkalmával.

Igen tisztelt közgyűlés! Megyénk lelkes fiai és leányai!

A tizenkilencedik század világ-uraló nagy eszméi közt, bizonyára a legnemesebbek egyike: a tudományok népszerűsítése, ezek megkedveltetése, könnyen elsajátíthatóvá és nemzeti közkincscsé való tételének eszméje, — szóval a közművelődés fejlesztése és általános elterjedésére irányuló mindazon tudományos tárgyú és célú társadalmi mozgalmak, melyek amily mérvben észlelhetők valamely nemzet közéletében, ép oly mérvben szolgálnak a nemzetek szellemi fejlettsége és polgáriasult műveltségének minden egyébnél biztosabb mértékéül.

Hazánkban, az ilyenmő társadalmi mozgalmak keletkeztét, tulajdonképen csak az utolsó három évtized határolja.

A politikai önállóságát visszanyert, s a középkor elkopott hűbéres maradványaitól csak alig megtisztult nemzet, hatalmas léptekkel indult meg, — hogy utolérje Európának a szellemi téren bennünket évszázadokkal megelőzött, elhagyott, szerencsésebb viszonyok közt élt, művelt országait.

Mint nemzeti ébredésünk lánglelkő apostola, és a legtöbb téren első uttörő vezére — Széchényi, a század második negyedének éveiben kifejezé magát: a magyar nem volt hanem lesz és a nemzetét oly forrón szerető „legnagyobb magyar“-nak, hazánk jövője tekintében, e tudat nem elszomorító jelenségül, sőt inkább re-

ményei kiindulási pontjául szolgált, mert a magyart, mint nemesen becsvágyó, s előhaladásáért áldozni és küzdeni tudó, ifju erőben gazdag nemzetet tekinté, melynek épen mert nagyszerű multja nincs; annál szebben, reménydúsabban áll előtte a jövő.

A szellemi téren való haladás lelkesült törekvésének azonban, szárnyát szegé — az idő.

A forrongó század lázas eseményei, trónokat döntöttek le, és állítottak fel megint az előbbieik romjain, nemzeteket szabadítottak fel, és ígáltak le ismét; — s fájdalom! ez utóbbi sors érte hazánkat is.

A politikai visszahatás, bénítólag hatott a megindult szellemi mozgalmak, s az ujja született társadalmi életre is; — s nemzeti létünk félhomályu láthatárára, a tudomány szövétneke, a közművelődési eszmék világító fátyla is, csak halványan derengő fényt vetett

Két évtized viharos, küzdelmes, nehéz napjai vonultak el, a tűrni és szenvedni ugyan megtanult, de csüggedni és megtörni nem tudó nemzet fölött, — míg lassanként szétoszlottak a hazánk egét elfödött sötét fellegek, s a helyreállított alkotmányos élet az elzsibbadt tevékenység uj életre kelt, — az elfojtott, kialvásnak indult lelkesedés lángja fellobogott megint, s a magát újra ifjui erőben érező nemzet, ezer irányban kezdé ismét pótolni, a multnak kényszerült mulasztásait, s kiegészíteni a mindenfelől észlelt hiányokat.

A nemzeti irányban újra megindult tudományos és közművelődési mozgalom áldásos hatásai, nem is késtek aztán soká. A folytonos munkában megedződtek a régi erők, kik körül ujak is támadtak csakhamar, nemesbült az izlés, — finomult, gazdagodott a nyelv; — s lassanként kiterjeszkedett a központon, az ország szívéen tul is, az előretörekvő tevékenységnek öntudatos vágya: közös résztvenni e nemes munkában, a nemzeti önképzés és közművelődés terjesztésében.

Az ország különböző részein, az egymástól elkülönözve, saját körükben szerényen munkálkodó lelkes hazafiak, mintha az egy célra törekvés szükségességének érzete ébredt volna fel bennök; lassanként kezdenek csoportosulni, egymás köré gyűlni, s bizonyos elfogadott el-



évek szerint, közös irányban intézni, meghatározott irány működésöket.

Igy jöttek létre egymás után a vidéki tudományos és közművelődési egyletek, s az ezek által létesített közintézetek.

A megindult szellemi mozgalmak élénk lendületét, megérzé Békésmegye is, — egyesek ügybuzgó kezdeményezése megérlelé az eszmét, s elérkezett az idő, midőn a megye, kitűzve a szellemi haladás zászlóját, az eredmény iránti előre is biztos reménynyel hívta fel hű fiait, hogy sorakozzanak e zászló alá, — egyesítvén a megye legkiválóbb tehetségeit, nemesen munkálkodó jobbait, s a szent célt elősegíteni kész pártoló közönséget; — hogy a hazai közművelődés oltárán, Békésmegye áldozata is ott legyen az első között.

A megyénk történetében kiváló helyett foglaló ezen örvendetes, dicsteljes, és nagy horderejű egyesülési esemény, a békésmegyei régész-művelődéstörténelmi egylet megalakulása, két évvel ezelőtt ment végbe, — s ez alkalommal már, az egylet második évi működésére fogunk visszapillantást vetni.

Mint a vándor, ki a megtett utra visszatekint, nem azért hogy pihenjen utána, hanem hogy a megtett ut nagysága, buzdításul szolgáljon a még gyorsabb haladásra, — megközelíteni a kitűzött célt, melynek elérése előtt lép-teit lassítani nem szabad: úgy képzelhetjük magunkat, visszatekintve egyletünknek második évi működésére; végül azon megnyugtató öntudat által lelkesítve, hogy a megkezdett irány valóban a kitűzött célhoz vezet, — s az ut, melyet megtevének, nem volt hiában, és képes már is felmutatni szép sikert, örvendetes eredményeket.

A jelen gyűlésünkkel berekesztett egyleti év működésének teljes képét ugyan, a részletes titkári és a többi tisztviselői jelentések fogják feltárni élénk, — lehetetlen azonban, hogy elnöki tisztemnél fogva, röviden fel ne emlitsem én is azon főbb mozzanatokat, melyeket hiszem, hogy ismételve is örömmel hall mindenikönk, mert ezek

részint az egyletnek életrevalóságát és nagy fontosságu feladatának megfelelése körül kifejtett dicséretes buzgal-  
mát, részint azt bizonyítják, hogy megyénk közönsége,  
minden alkalommal kiváló rokonszenv, meleg érdeklődés,  
és lelkes pártolásban részesíté az egyletet; ez által saját  
érdekeinek helyes felfogását, s a megyei közművelődés  
felvirágzására célzó nemes törekvését tanusítván.

S a lefolyt egyleti évet, ily kellemes érzelmet keltő  
eseményekben elég gazdagnak lehet mondanunk.

Ilyen volt az 1875. év október 10-én Szarvas váro-  
sában tartott első vándorgyűlésünk, — melyen a derék  
város közönsége, oly lelkesült örömmel hallgatá Kris-  
toffy György egykori szarvasi néptanítónak  
érdemekben gazdag élet- és jellemrajzát, s mu-  
zeumunk tárgyainak ismertetését; — a vendég-  
szerető barátság és szives fogadtatás, s a tisztelet leg-  
őszintébb jeleivel elhalmozva, kitüntetve, egyletünknek  
ott megjelent tisztikarát és képviselőit.

Szintén ilyen volt a folyó év márczius havának 5-én,  
Békés-Csabán tartott második vándorgyűlésünk, —  
melyet méltán mondhatunk ugy egyletünk, valamint Csa-  
bavárosa örömnepének; — amidőn e nagyratörekvő  
városnak szép számmal megjelent mindkét nemű diszes  
közönsége, oly látható élvezettel gyönyörködött, a város  
másfélszázad előtti — akkoron még nagyon  
egyszerű, de ép oly érdekes mint tanulságos  
népélete, és Békésmegye társadalmi viszonyai-  
nak III. Károly király alatti szellemdus ismer-  
tetésében.

Nagyban emelte jelentőségét és érdekét ez ünnepély-  
nek azon körülmény is, hogy ezen alkalommal, hazánk  
jeles tudósa Pulszky Ferencz országos muzeumi fő-  
igazgató ur, a gyűlést nemcsak hogy becses jelenlétével  
szerencsélteté, hanem ezen felül még azon megtisztelte-  
tésben is részesíté egyletünket, hogy muzeumunknak  
a megyében talált őskori tárgyairól, nagyér-  
dekű rögtönzött előadást tartott; mely esemény  
a Csaba város nemes közönsége által különben diszesen  
megünnepelt napot, évkönyvünkben is a legnevezeteseb-  
bek egyikévé tévé.



Hasonló közérdekeltségtől kísérve ment véghez, a folyó év május havának 8-án Gyulán tartott, nyilvános felolvasással egybekötött választmányi gyűlésünk, mely városunknak mindig diszes számmal megjelenni szokott művelt lelkű hölgyei és derék polgárai előtt, — a megyénkben, 1735-ik évben lefolyt s történelmileg oly érdekes Pero-féle néplázadást ismerteté.

Azonban nem akarok eléje vágni a következő hivatalos jelentéseknek, melyekből az igen t. közgyűlés meggyőződhetik egyesületünk haladásáról.

Most, midőn a lefolyt évre visszapillantva a jelen percig elértünk, alig zárhatom be jelen előadásomat méltóbban mint ha — egy szomoru kötelességet teljesítve — kegyeletes tiszteletünk és hálánk őszinte érzetét leróvjuk egyszersmind azon férfiu iránt, akinek Békésvármegye minden tekintetben, s egyletünk is, megalakulásától kezdve oly sok hálával tartozik; — aki az egyletté alakulás eszméjének keresztülvitelétől kezdve, egész váratlanul bekövetkezett, s bennünket oly érzékenyen sujtott haláláig, mindenkor oly élénk érdeklődést, oly kiváló jóakaratot, oly nagybecsű pártfogást tanusított egyletünk iránt, — aki gyöngélkedő egészsége dacára is, több alkalommal kegyes volt az elnökséget is vinni gyűléseink fölött, sohasem feledve el ilyenkor egyletünkhöz az elismerő és biztató szót, — a közönséghez pedig az egylet pártolásának lelkes ajánlását hangoztatni, — e férfiu, megyénknek hű fia, majd félszázadig tisztviselője s végül szeretve tisztelt főispánja Tomcsányi József volt, — kit a Gondviselés, mindnyájunk fájdalomra, ez év május 3-án kiszóllított az élők sorából; — s a midőn lelkünkbe irt feledhetlen élete és nemes jellemrajzának felolvasására, tekintetes Hajóssy Ottó megyei főjegyző és egyleti választmányi tagurat ezennel felkérem, keblem hő fohását tolmácsolva kívánom, hogy elhunyt kedves vezérünk fedhetlen jelleme, és hazafi erényekben gazdag élete maradjon példa, — emléke pedig legyen áldott örökké Békésmegyében.

**Göndöcs Benedek,**  
elnök.

## II.

### Titkári jelentés

a békésmegyei régész- és művelődés-történelmi társulat második évi működéséről. — Olvastatott 1876. augusztus 7-én.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Midőn hivatalos kötelességem szerint elfoglalom e helyet, hogy a kezdet nehézségeivel még alig megküzdött egyesületünk ez évi működésének kiválóbb mozzanatairól jelentést tegyek: szükségesnek tartom előre kijelenteni, hogy a felmutatható eredmény sokkal szerényebb, semhogy azzal kérkedni csak eszünkbe is juthatna. Mind az által olyan az, amely méltó a feljegyzésre, s amelyről jelentést tenni benső örömet okoz, mivel minden irányban haladást, emelkedést jelezhetek.

Ami a múlt évi közgyűlésen szerény törekvésünk sikerének feltételeként és főtényezőjeként voltam bátor kiemelni, — t. i. egyrészt a foglalkozó tagok buzgólkodását, másrészt a közönség meleg részvételét, — az szerencsés együttthadásban ez idén is meghozta áldásos gyümölcseit.

Ugyanis a választmány múlt évi nov. 10-kén tartott gyűlésének azon határozata, mely szerint a megye minden községében felszólítottak egyes buzgóbb tagok együletünk érdekeinek előmozdítására, jelesül új tagok gyűjtésére és az évdíjak beszállítására, azon örvendetes eredményt szülte, hogy az együleti tagok száma mintegy százszal megszaporodott. Most már örömmel jelenthetem, hogy ez időszert nincsen a megyében egy olyan község sem, amelyben egykét, legalább pártoló tagunk ne volna. Ami kétségtelenül bizonyítja azt, hogy törekvésünk mindinkább szélesebb és szélesebb körben méltányoltatik.

Fájdalom, e fölötti örömünk sem lehet egészen zavar-talan; mert a midőn örömmel hirdetem, hogy tagjaink száma ujaknak jelentkezése következtében nő, ugyanakkor



azt a szomorú valót sem hallgathatom el, hogy a halál megritkította régebbi tagjaink sorát, elragadván közülünk Ormay Tivadart, Lehóczky Viktort, Thomka Alajost és Vecsey Lászlót, Czingulszky Józsefet, Tomcsányi József főispánunkat és Dr. Székács Józsefet pesti ev. lelkészt és akad. Kisf. társ. tagot. Mindezek — amig Isten kedvezett életüknek, — velünk egy célfelé törekedtek, épen úgy lelkesedtek e megye javáért, felvirágoztatásáért, mint mi. Megérdemlik, hogy kegyelettel emlékezzünk meg róluk e helyen is.

Alapító tagjaink számát ujabban gr. Károlyi Tibor az orosházi választó kerületnek minden szép és nemes iránt lelkesülő ifjú orsz. képviselője szaporította, kövendő példát adván e téren is előkelőinknek a közműveltség előmozdítása körüli hivatásuk betöltésére. Rendes tagokul jelentkeztek: 40.

E szerint van 10 alapítónk, 162 rendes és 226 pártoló tagunk.

Ezen megnövekedett számhoz képest pénzforgalmunk is növekedett.

Bevételünk volt . . . .	1147	frt	59	kr.
Kiadásunk „ . . . .	548	„	66	„
Maradt a pénztárban . .	598	„	93	„
Követelés . . . . .	272	„	—	„

A választmány összesen négy gyűlést tartott. A folyó ügyek elintézése mellett folytonosan szem előtt tartotta az egyesület vagyonának gyarapodását. E végből folyamodott a magy. tud. akademiához a történelmi osztály kiadványaiért, és a nm. m. kir. kultusminiszteriumhoz a muzeum rendezésére szükséges államsegélyért. Mind a két helyen óhajtott eredménnyel. Hiába folyamodtunk hivatalos küldeményeink után fizetni szokott postaidij elengedéseért.

Muzeumunk különben ez idén is igen érdekes tárgyakkal szaporodott, melyekről azonban a muzeum öre részletesebb jelentést teend.

Ezen gyarapodás azonban különösen az által válik becsessé és folyton gyümölcsözővé, hogy a nagy közönség szemléletének kitétetvén, az érdeklődést folyton éleszti és fokozza. Mindössze 342 látogatója volt a muzeumnak;

ami kétségen kívül a közérdeklődésnek szép tanubizonyságát képezi.

És ez így van jól, tisztelt közgyűlés! mert csekély nézetem szerint minden tudományos egyesület létezésének nélkülözhetetlen feltétele amaz erős meggyőződésben van, melynél fogva a nagy közönség érzi, hogy arra ép oly szüksége van, mint akár a tiszta levegőre, mely nélkül egészséges fejlődés nem is képzelhető. Amíg ezen meggyőződés megvan, addig él az egyesület is; amint az eltűnik, utána vész emez is. Éreznünk kell igen is, hogy a hazai közmívelődésnek minden — bármely csekélynek látszó — tényezője nemzeti fenmaradásunk egyik biztosítékát képezi; éreznünk kell különösen azt, hogy emlékeink megőrzése, s általában multunk megismerése által a jövőt biztosítjuk magunknak.

Igy éreztek; így gondolkoztak mindig a világ azon nemzetei, kik számbavehető szerepet játszottak a történelemben! Így gondolkoznak ma is mindazok, akik nem a véletlenségtől várják boldogulásukat, hanem tudatos cselekvéssel készítik elő jövőjüket.

Ezen meggyőződés hatalmának tulajdonitom én t. közgyűlés! azt, hogy ami szerény egyesületünk minden csekélysége mellett is képes volt a magasabb körök figyelmét magára vonni. Mult évi szept. 19-én József főherceg, a fejedelmi lelkű főúr — mint a tudomány és művészet hő barátja — meglátogatván muzeumunkat, magas tetszésének adott kifejezést e megye közönségének azon nemes törekvése és buzgalma felett, melyet a régiségek gyűjtésében és ezen egyesület létrehozásában tanusított. Midőn pedig az elnök és titkár az „Évkönyv“ egy példányát nyújtották át neki ujonnan kifejezést adott megelégedésének s egyuttal azon meggyőződésnek, hogy hazánk történelmének monumentális megírása csak akkor lesz lehetséges, „ha a miénkhez hasonló vidéki társulatok összegyűjtik szétszórt történelmi emlékeinket.“ — Hasonló megtiszteltetésben részesítette muzeumunkat Pulszky Ferenc, a magyar nemzeti muzeum és minden más országos gyűjtemények főigazgatója, midőn ez év tavaszán (márc. 4.) körünkben megjelenván, szakértő szemmel vizsgálta át nevezetességeinket, s azok kiválóbb példányai felett nem-



csak itt fejezte ki méltánylatát, hanem egy szakközlöny hasábjain is,<sup>1)</sup> — sőt ugyanekkor a B.-Csabán tartott gyű-

<sup>1)</sup> **Az Archeologiai Értesítő** ez évi május havi füzetében ezt írja P. F. a békés-gyulai muzeumról: „Március első napjaiban meglátogattam a Békés-Gyulán utoisó időkben keletkezett muzeumot s örömmel tapasztaltam, hogy ügyét a Békésmegyei régészeti s mivelődéstörténeti társulat és a megye összes értelmisége oly lelkesen karolta fel, miként az már jelenleg is a provincialis muzeumok közt igen tisztességes helyet foglal el, s a megye pártfogása következtében elég jó helyiségben állíttatott fel a megyeház melléképületében, sőt hogy illő szekrényekbe helyeztetett, Mogyoróssy János muzeumőr által leltározatott s jó rendben tartatik. Békésvármegyében eddigelé a kőkori leletek ritkák, kova s obsidián szilánk kevés találatott, van azonban ezen korból is néhány példány, mely a honunkban talált csiszolt kőkori eszközöktől el nem üt. A bronzkori régiségek szintén olyak, minőket gyűjteményeinkben sokszor látunk, megemlítésre méltó mindenestre két vörösréz-balta-kalapács, minő külföldön igen ritkán fordul elő, s a magyarországi leletek sajátságaihoz tartozik. Az összes külföldi vörösréz-eszközök száma a különböző muzeumokban meg nem üti az ötvenet, s ezek közt harmincegy a dublin-muzeumban találatik, míg a mi nemzeti muzeumunkban hetven négy vörösréz-eszközt őrizünk, s úgy hallom, hogy báró Nyáry Jenő pilinyi gyűjteményében a geszteti és szamos-ujfalusi leletekből közel ötven darab jutott, még pedig nagyobbára ékszer, karperec stb, melyek annál érdekesebbek, minthogy eddig vörösréz-ékszer sehol nem találatott.

A békésmegyei muzeum legkiválóbb része későbbi időből való, ez egy igen szép etruszk-gyűjtemény, mely nemében honunkban egyetlen. Haan Antal kitünő festészünk gyűjtötte ezt Olaszországban, vétel utján jött Gyulára. Itt látjuk a régibb durvább fekete etruszk-edényeket, melyeken a görög befolyás még nem érezhető, a valamivel később, szintén fekete, domborművel ékes diszitményeket, végre néhányat, mely valószínűleg Görögországban készült, s kereskedés útján a régi rómaiak idejében jutott Etruriába, köztük egy remek csészét, veres alakokkal feketés mezőn. Egy szép etruszk kis szarkophág terracottából egészíti ki a gyűjteményt, melynek tetején a nő, kinek hamvai ezen koporsóban le voltak téve, szép leplezetben, alva ábrázoltatik, alól az Etruriában népszerű Echetus heros mythosát látjuk domborműben. Ez földmivelő volt, s midőn az ellenség hazájába betört, felkapván az ekéjét, ezzel néki rontott ellenségeinek, és vezéroket verte le. Echetus tehát a földmivelők hazafiságának jelképe, s etruszk koporsókon gyakran fordul elő.

A muzeumban több fibula s bronz ékszer őriztetik, melyeket itt mindjárt a Haan-gyűjteményből idejött római fibulákkal s ékszerekkel össze lehet hasonlítani, különösen kiemelendő azonban egy byzanci időből származó bronz-sisak, mely valószínűleg az Avarok idejében

lésen, nagy és lelkes közönség előtt, szokott szellemdus módorában, előadást is tartott, melynek rendkívüli hatása volt.

Mindezen figyelem, amint egyrészről megtisztelő, úgy másrészről kötelező is reánk nézve.

Ugyanis kötelez bennünket arra, hogy a kezdet nehézségeivel megküzdvén, lankadatlan buzgalommal haladjunk kitűzött célunk felé; kötelez arra, hogy minden alkalmat megragadjunk sik puszta vidékünk emlékeinek felkutatására. És talán nem tévedek, ha azt mondom, hogy efféle magasabb kötelezettség ösztönözte azon szarvasi tagtársainkat is, kik a tavaszi vizáradás alkalmával kimosott néhány régi cserép és kő által figyelmeztetve, igen érdekes barbárkori régiségeket fedeztek fel. Elnökségünk, a nemzeti muzeum igazgatóságával egyetértőleg már eddig is megtette a kellő lépéseket arra, hogy az illető helyen a szakszerű további kutatások megtétessenek. Elismeréssel kell itt kiemelnem Benka Pál, Sipos Soma, Mihálf József és Salacz Ferencz urak érdeklődését és önzetlen fáradozását.

Hasonló figyelési, kutatási és gyűjtési szellem táplálása céljából egyesületünk ez idén is tett vidéki kirándulásokat összekötve nyilvános felolvasásokkal. Így a múlt év őszén, vagyis október 10-én Szarvason tartottuk első vándorgyűlésünket, mely alkalommal a főiskolai előljáró-

került honunkba, s Endrődön ásatott ki, az mind a munka szépségére, mind állapotának csak nem épségére nézve, mint hogy csak alsó részén van megrepedve, különösen érdekes. Alakja olyan, minővel az V. század byzanci elefántcsont dyptichonokon találkozunk, magas, felől gombbal ékesítve, — megérdemelné hogy lefényképeztessék. Ujabb magyar időkől le a jelenkorig látunk kardokat s egyéb fegyvereket, sarkantyukat, itt van továbbá egy kis éremgyűjtemény, oklevelek, végre kitömött madarak, ásványok, s Pius Titius ajándékából tengeri moszatok; a szakkönyvtár természetesen igen hiányos, egészben véve azonban örülhetünk, hogy provinciai muzeumaink folyton növekednek, s hogy vannak lelkes hazafiak kik ezeknek ügyét buzgóan előmozdítják, itt különösen ki kell emelnünk Göndöcs Benedek apát urat s Haan Lajos b.-csabai ev. lelkészt, kik a tudomány terén találkozá, egyesült erővel lelkesítik a békésmegei régészeti és mivelődéstörténelmi társulatot, mely őket, mint elnökeiket tiszteli. Valamint nem különben id. Mogyoróssy János muzeum ör, kinek egy gyűjteménye a muzeum alapja lett és Zsilinszky Mihály országgyűlési képviselő és a társulat lelkes főtítkára méltán kiérdemelték az összes haza tisztelét.

**Pulszky Ferencz,**



ság által eleve följánlott isk. díszteremben, az előnyösen ismert szarvasi dalkör közreműködése mellett két dolgozat lőn felolvasva szép és válogatott közönség előtt. Az elsőt olvasta Benka Gyula főiskolai tanár és tagtársunk „Kristoffy György egykori szarvasitanító életéről.“ — a másodikat Haan Lajos, egyletünk alelnöke az ugynevezett „történelem előtti korszakról.“ Mind a kettő köztetszéssel találkozott.

Második kirándulásunkat márczius 5-én tettük B.-Csabára, hol a közönségnek — az árvízveszély dacára is — élénk részvétele mellett tulajdonképpen három előadást volt szerencsénk hallani, u. m, az elsőt Szemián Sámuelről „Képek B.-Csaba lakosságának mult századi életéből,“ — a másodikat Haan Lajostól „Békésvármegye III. Károly alatt,“ és végre, már fentebb említett egyik magas vendégünktől Pulszky Ferenctől, aki muzeumunk egypár érdekesebb kő- és bronzkori tárgyát ismertetve, képzeletben elvezetett bennünket azon őskorba, midőn még itt a Körösök mentében ősi elefántok és mamuthok tanyáztak.

A harmadik felolvasás itt Gyulán volt május 8-án; Zsilinszky Mihály főtitkár tartott előadást „A békésmegyei nép részvételéről a Peró-fele lázadásban.“ Azon kívül két törökkori magyar levelet mutatott be a budai kamarai levéltárból.

Mindezen dolgozatok a választmány határozata folytán megfognak jelenni az „Évkönyvben.“ Azt hiszem, hogy azokban még azok is, akik az illető gyűléseken jelen nem lehettek, fognak találni olyat, ami új, ami érdekes, ami tanulságos lesz reájok nézve.

És hogy az ily tanulságos felolvasások anyagából kine fogyjunk, az elnökség szükségesnek találta a már mult évben kiadatni határozott „Okmánytár“ második kötetének mielőbbi kinyomatását eszközölni; és amennyiben egyesületünk pénzereje ily nagyobbyszerű vállalat fedezésére nem elégséges, célszerűnek vélte azt ngos Justh István ur e célra tett kegyes adományának segítségével Tettey Nándor budapesti könyváros ur gondjaira bízni. Azt hiszem, hogy meggyénk művelt közönsége örömmel fogja üdvözölni ezen latin és magyar-nyelvű okmány-

gyűjteményt, mint olyant, mely egyrésztől szóló tanubizonyosságot teend egyesületünk tudományos működéséről, másrésztől meg módot nyújt minden lelkes egyesületi tagtagnak arra, hogy vidékünk régibb viszonyait eredeti kutatókból tovább tanulmányozhassa.

A válaszmány azon meggyőződésben él, hogy kötelessége minden eszközt és módot felhasználni, mely által a tudományosság és közmívelődés érdekeit előmozdithatja. Éppen ezért gondoskodott arról is, hogy szerény egyesületünk képviselve legyen Budapesten az ország árvizkárosultjainak javára gr. Zichy Pálné és Trefort Ágost kultuszminiszter nemes kezdeménye folytán a múlt májusban rendezett s meglepően sikerült „történelmi emlékkiállításon.“ Felküldöttünk: egy avar sisakot, egy XVII. századbeli rézbuzogányt, egy ugyanazonkori kötött csipkét, arannyal himzett cipőt, löfegyvert és az 1843-ki lovas nemesi banderiumi zászlót — melyek közül az avar sisak a szakférfiak kiválóbb figyelmében részesült.

Képviselve lesz egyeletünk a jövő hó elején ugyancsak Budapesten megújítandó nemzetközi „őstörténelmi és embertani congressuson“ is, hol a mivelt világ minden országából vannak összehalmozva a történelem előtti kornak miveltségét megvilágító, megbecsülhetlen értékű kő- és bronzkori régiségek. Ez a legelső ilyenmő kiállítás Magyarországon. Éppen azért első sorban a magyar nemzet érdekében fekszik, hogy itt az eddig napfényre hozott régi emlékei minél gazdagabban legyenek képviselve, s az egyes vidékek tárgyai egymásmellett nemcsak kiállítva, hanem összehasonlítva s megősmertetve is legyenek. Megyénk illetőleg társulatunk Göndöcs Benedek, Haan Lajos, id. Mogyoróssy János és Zsilinszky Mihály által lesz képviselve, mint a kiket a kongreszust rendező testület kongr. válaszmányi tagokul is megválasztott, s szeretjük hinni, hogy ezekhez egyesületünk több ügybuzgó tagja is csatlakozni fog. Muzeumunk a következő tárgyakat mutatja be: két kőbaltát, egy kővésőt, egy kőfurót, egy ősállati fogat, egy szarvasagancsból készült kalapácsot és nyiltegezt, egy csontfurót, négy nyilhegyet, egy füles agyag vízmérőcét, három agyag orsó gombot, hat agyag vályus ciradás lapot, egy hamvvedret, két agyag



mozsarat, két vörösréz csákányt, egy bronz füles bal-tát, három bronz sarlót, egy bronz kardot, egy sisakot, két karperecet, két fülbe valót, harmincnégyszar darab kalárist, hét darab mészke és üveg kalárist és négy darab fibulát, — összesen 85 darabot.

Ezek azon száraz adatok t. közgyűlés! miket szerény egyesületünk ez évi működéséről ezuttal elmondani kötelességem volt. Nem is fogom tovább fárasztani a t. gyűlésnek, már is próbára tett becses türelmét. Csak azon egy szerény észrevételemet szabadjon még kifejeznem, mely a névsor átnézése folytán önkényt nyelvemre tolakodott, hogy tudniillik megyénk egypár nagyobb városa és az ugynevezett előkelő értelmi osztály még most sincs oly számmal képviselve, amint azt előre remélettük, s amint azt a helyesen felfogott közjó érdekében minden békésmegyeinek óhajtania kell. Nem kutatom ennek okait. Lehet, hogy célunk félreértetik; lehet, hogy eddigi munkálkodásunk nem győzte meg őket feladatunk magasztosságáról; lehet, hogy a közöny jeges kérge sokkal vastagabban borítja el kebleiket, semhogy a zajtalanul, szerény munkában nyilatkozó hazafiság meleg sugarai még eddig felolvaszthatták volna.

Mi azonban megteesszük kötelességünket. Felfogjuk világosítani a gyöngéket; lelkesíteni a közönyösöket; buzdítani a lankadókat; kérni a nagyobb erővel rendelkezőket, — kérni szétszórta barátainkat, testvéreinket, hogy hívják fel környezetök figyelmét Békésvármegyének még eddig nagy részben lappangó, de általuk is fölkeresendő és összegyűjtendő régi emlékeire; fordítsák barátaik, rokonaik tekintetét az egykor itt működött, de fájdalom többnyire már elfeledett jeleseknek, — talán éppen az ő apáik tetteire és alkotásaira; hangoztassák mindenfelé azt, amit egyik tiszteletbeli tagtársunk Ipolyi Arnold, az emelkedett szellemű főpap, hazafias aspirációkkal telt kebel-lel mondott egy ünnepélyes alkalommal honfitársainak, tehát nekük is: „Őrizzük és gyűjtsük össze emlékeinket, nehogy végleg elveszsenek, s ez által is üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen, és kétesebb a jövő.“

**Zsilinszky Mihály.**

### III.

## Jelentése

a békésmegyei régiség-tárlati igazgatónak az 187<sup>5</sup>/<sub>6</sub>-ik évben begyűlt nevezetesebb tárgyakról.

### A.

## Régi tárgyak.

1) Nagytiszteletű Sárkány János esperes és szarvasi evang. lelkész ur különböző alaku cserép-edényeket adott, számszerint 8 drb.

1) Schmidt Károly trencsényi Vág folyam szabályozási almérnök, egy állítólag Thurzó György nádor XVII-ik századbéli buzogányát; b) egy vontcsöví, kovára készült diszes löfegyvert, elefántcsont agygyal ékesítve, az említett századbéli művet.

3) Laky Károly m. k. honvéd-lovas százados ur őseitől öröklött, az 1532-iki kőszegi ostromból fentartott török zászlót illetőleg dandárjelvényt, sárgarézről öntöttet, és két kovára készült török pisztolyt, mint családi ereklyéjét.

4) Sztraka Ernő b.-csabai mérnök ur a b.-csabai népkert alapjának rigulázása alkalmával 1875-ben a föld mély rétegéből felszínre került sótartó alakú két hamuszínű házi cserép edényt; ugyanott 2 félig megmaradt fülű cserép szürke szilkét, továbbá 1875-ben a b.-csabai 1861-iki számú ház mély aljából vett embericsontváz nyakán talált mészkő és üveg kláris füzért.

5) Agyag, füles vízmerőce, mely az őshajdan korban szabad kézzel készült s az Őcsöd község előljárói által (Erdeji István) ajándékozott, és ugyanazon előljáróktól beküldött egy fekete cserép csupor öcsödi Monus Ferenc adományai.

6) Sipos Soma ügyvédjelölt ur a szarvasi Kovács-



laponyag nevű halomban találtatott következő ősrégi tárgyakat: a) egy darab csiszoló követ, b) két darab kőbalta töredéket, c) egy darab kigylakő véső töredéket, d) öt darab kovakő szilánkot, e) egy darab nucleus részét, f) négy darab hegyesített csont nyílhegyet, g) egy darab kövesedett hegyesített szarvas agancsot, h) tizenhárom darab őskori mázatlan, i) tizenhárom darab mázos, k) egy darab szűrű edény töredéket, végre l) egy darab koponya töredéket.

7) Kalmár Mihály ügyvéd ur özv. gróf Wenckheim Antalné urhölgy temesmegyei Sipek nevű birtokán 1874-iki szántás közben, egy láb mélységű földből fölszínre jutott, fekete homokkőből készült őrlőgépet.

## B.

### Könyvek és okmányok.

1) Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter ur a pesti nemzeti muzeumbeli római köfeliratokat tárgyzó diszes kiadásu könyvet.

2) A magyar történeti társulat igazgató választmánya a Zichy-codexnek ez ideig megjelent 3 kötetét.

3) Schiffner Ede prépost-plébános Jósika Miklós 52 darab regényét diszkötésben.

4) Dr. Kovács István és testvérei őseiknek II-ik Rákócy György által adományozott, függő pecsétes, eredeti, nemesi címerlevelét,

5) Id. Mogyoróssy János a székely-kochiárdi Kapusy Gergely részére I. Rákócy György által 1632-iki évben adományozott eredeti címer levelét.

6) Janó Sándor ősei részére 1662-ik évben Apaffy Mihály fejedelem által kiadott okmányt magyar szöveggel.

7) A Békésmegyei Közlöny szerkesztője lapjának a mai napig megjelent számait, valamint a Békési Lapok szerkesztősége is.

8) Uzon Ferenc városi levéltárnok ur több gyulai céh függő pecséttel ellátott szabadalmi kiváltságos eredeti okmányát.

9) Göndöcs Benedek apát a természet-tudományi Társulatnak 6 füzetből álló közleményeit.

10) Lehócky Tivadar Beregvármegye leírásának első részét.

11) A magyar tud. akadémia a) A magyarországi régészeti emlékek 5 füzetét, b) Az archeologiai közlemények 19 füzetét.

12) Boldog emlékezetű főispánunknak Tomcsányi Józsefnek hátra maradt özvegye Novák Jozefa urhölgy a boldogulthoz érkezett országgyűlési iratokat.

### C.

## Régi érmek, pénzek és bankjegyek.

1) Rostás István magy. kir. állami vasuti tisztt a magyar orvosok, és természetvizsgálók 1846-ban Pécsen tartott gyűlésének emlékére veretett nagy bronz érmet.

2) Szilávy Katalin urhölgy, Dobay János polgármester neje, egy darab ötven, és egy darab tíz dolláros Kossuth Lajos által Amerikában 1852-ben kibocsátott bankjegyet.

3) Mauska József dévai kórházgondnoka, Paulovics Béla és Fehér Imre egy-egy darab (fekete) bankjegyet.

4) Nagy Károly megyei árvaszéki elnök Bocskay István 1608-iki ezüst garasossát.

5) Nagy József öcsödi lakos Albert brandenburgi örgróf porosz fejedelem 1538-iki kisebb ezüst pénzt.

6) Riet Lajos Gerendásról egy chinai, két japán és uruguay köztársasági pénzt.

7) Mikó Miklós gyomai plébános ur Max. József bajorországi fejedelem 1756-iki ezüst tallérját.

8) Bonnyhay Benjamin ur Viktoria angol királynő 1861-iki nagyobb rézpénzt.

9) Decsey József B.-Csabáról Aurelius és Traján r. cs. ezüst, Zsigmond lengyel király 1695-iki ezüst, Románia 1861-iki, Poroszország és Frankfurt város 1864-iki rézpénzt.

10) Domokos János gyulai tanító IV-ik Béla király ismeretes rézpénzt.



11) Gólián Mihály orosházi tanító ur Commodus r. cs. ezüst pénzét.

12) Hódi Lajos mérnök ur Zsigmond lengyel király 1613-iki ezüst pénzét.

13) Kiss Antal ur Timur-Lenk tatár khán réz-penzét.

14) Laky László mezőhegyesi magy. kir. állami gazdatiszt több rendbeli réz, és ezüst pénzt.

15) Péky Antal kanonok, b.-csabai plébános I. Ferdinánd m. k. ezüst dénárját. Végre

16) Ujházy Sándor r. k. tanító több rendbeli r. császársági, tatár, lengyel, magyar, erdélyi, s több külföldi ország pénzeit, és pápai pénzeket.

#### D.

### Kézművek.

1) Néh. Cingulsky József édes atyjának, Cingulsky Simonnak fiatalkori tompak zsebóráját.

2) Gervay Károly budai országos kamarai tiszt ur több előbbi században készült víznyomatu papírok példányait.

### Jegyzék.

a) A megyei muzeumot látogató vendégek száma 1874-iki aug. havától kezdve 700. — Ezekből a folyó évre esik 330. — Kik között

b) Ő cs. k. fensége József főherceg, — mélt. Pulszky Ferenc országos muzeumok királyi felügyelője és több tekintélyek voltak.

c) Az évi adományozott tárgyak, u. m. régi tárgyak könyvek és okmányok, régi pénzek, érmek, bankjegyek és kézművek 314 dbokban folytak be.

d) Vonatkozva a muzeumi tárgyak kimutatására, a mennyiben a Haan Antaltól vett régi etrusk tárgyak meghatározására dr. Hampel József ur volt szives vállalkozni; addig, míg ezen nagy szakismeretet és munkát igénylő rendezés megtörténék, bátor vagyok a muzeumunkban

található régi tárgyak, érmek, agyagedények, fegyverek és képek leltározott kimutatását tisztelettel beterjeszteni.<sup>1)</sup>

**Id. Mogyoróssy János,**

a Békésmegyei muzeum igazgatója.

**Leltározott régi érmek és pénzek.**

**a) Rómaiak.**

1. As crudum, réz öntvények a pénzverés előtti korból, annyi értékkel birt mennyi súlya volt. 5 darab — Lelhelye Róma vidéke. Haan Antal hazánk fiától megvett gyűjtemény kiegészítő részéből.

2. Etruszk pénz Róma építtetése előtti korból. Egyik oldalon: Sas és ezen írás IA † FDE, más oldalon bőség szarva s benne szőlőfürt. A bőség szarvából szőlőfürt és búzakalász függ ki. Oldalt levelek. 1 db. réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.

3. Római köztársasági p. A. testudo R. kerék hat kül-lővel írás és pontozat nélkül. 1 db. réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.

4. Római köztársasági p. A. testudo s alatta 4 pont R. egymásba fonódott kigyók; 1 db, réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.

5. Római köztársasági A. rostrum R. pontozott tes-tudo írás és pontozás nélkül; 1 db. réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.

6. Római köztársasági A. rostrum R. szakálás fér-fiarc írás pontozás nélkül; 1 db. réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.

7. Római köztársasági. A. Rostrum és négy pont R. elmosódott testudo s négy pont; 1 db. réz. Lh. Róma vi-déke. H. A. gyűjt.

<sup>1)</sup> A beterjesztett leltárak közül ezuttal csak a régi pénzekről szólót kö-zöljük t. olvasóinkkal; azon reményben lévén, hogy a többieket teljesen kiegészítve szaklagos leltár alakjában a jövő „Évkönyv“ fogja hozhatni. Szerk.



8. Római köztársasági különböző jelvényekkel; 34 db. réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.
9. Augustus császár korabéliek; Krisztus előtt 14. Krisztus után 17. évekből; 7 db. réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.
10. Agrippa, Augustus neje; 1 db. réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.
11. Antonia M. Antonius és Oktavia leánya, Drusus neje; 1 db. réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.
12. Tiberius pénzei Krisztus után 43. évből; 4 db. réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.
13. Germanicus pénze; 1 db. réz. Lh. Róma, H. A. gyűjt.
14. Caius Caligula (K. u. 39. év.) pénze; 2 db. réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.
15. Claudius (K. u. 16.) 4 db. réz. Lh. R. v. H. A. gyűjt.
16. Messalina, Claudius neje; 1 db. réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.
17. Nero (K. u. 57.) 4 db. réz. Lh. R. v. H. A. gyűjt.
18. Vespasian (K. u. 71.) 5 db. réz. Lh. R. v. H. A. gy.
19. Vespasian; 1 db. ezüst. Lh. Róma v. H. A. gyűjt.
20. Titus (K. u. 81.) 1 db. réz. Lh. R. v. H. A. gyűjt.
21. Domitian (K. u. 80.) 2. db. ezüst. Lh. Róma vidéke és gyulai határ. 1 db. H. A. gy. 1 db. id. Mogyoróssy.
22. Domitian; 8 db. réz. Lh. Róma vidéke és gyulai határ. 8 db. id. Mogyoróssy.
23. C. Nerva (K. u. 98.) 2 db. réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.
24. U. Trajan (K. u. 99.) 5 db. ezüst. Lh. Szombathely és gyulai határ. 3. db. H. A. gyűjt. 1 db. Lipp Vilmostól. 1 db. Mogyoróssytól.
25. U. Trajan; 10 db. réz. Lh. R. v. Haan Antal és Lipp Vilmostól.
26. A. Hadrian (K. u. 119.) 5 db. réz. Lh. Szombathely és gyulai határ. 2 db. id. Mogyoróssy, 1 db. Lipp Vilmos, 1 db. Mogyoróssy, 1 db. Fikker Ferenc.
27. A Hadrian; 3 db. ezüst. Lh. Szombathely, gyulai határ és vára vidéke. 1 db. Lipp Vilmos, 1 db. Mogyoróssy, 1 db. Haan Antal.
28. Antonius Pius (K. u. 140.) 4 db. ezüst. Lh. Róma

vidéke. 1 db. Mogyoróssy, 1 db. Himmelstein Mór, 1 db. Gremesberger József, 1 db. Haan Antal.

29. Antonius Pius; 11 db. réz. Lh. R. v. Többektől.

30. Faustina major, Antonius neje 2 db. ezüst. 1 db. Mogyoróssy, 1 db. Haan Antal. 2 db. réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.

31. Marcus Aurelius (K. u. 161—180.) 8 db. ezüst. Lh. Gyula határa és Szombathely. 3 db. Mogyoróssy, 2 db. Lipp Vilmos, 3 db. Haan Antal. 5 db. réz. Lipp és Haan.

32. Faustina minor Marcus Aurelius neje, Antoninus Pius leánya 3 db. ezüst, 5 db. réz. Lh. gyulai határ és Szombathely. Lipp, Mogyoróssy és Haan Antal.

33. Lucius Verus (K. u. 171.) 1 db. réz. Lh. Róma vidéke. Haan Antal gyűjt.

34. Commodus (K. u. 163—181.) 2 db. ezüst. Lh. gyulai határ és Róma vidéke. Mogyoróssy. Haan Antal.

35. A. Pertinax (K. u. 193.) 5 db. réz. Lh. gyulai határ és Róma vidéke Ugyanazok, 1 db. Mogyoróssy.

36. Sgst. Severus (K. u. 193—211.) 2 db. réz. Lh. Róma vidéke. 1 db. Mogyoróssy, 1 db. Haan Antal.

37. Antonius Basianus Caracalla (K. u. 211—217.) 1 db. ezüst. Lh. gyulai határ. id. Mogyoróssy J.

38. V. A. Heliogabalus (K. u. 218—222.) 1 db. ezüst Lh. gyulai határ. id. Mogyoróssy János.

39. Alex Severus (K. u. 222—224) 1 db. ezüst. Lh. gyulai határ. id. Mogyoróssy J. és 1 db. réz. Lh. Róma vidéke. Haan Antaltól.

40. Julia Mammea, Alex Severus neje 3 db. réz, Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.

41. Maximinus (K. u. 235—237.) 1 db. réz. Lh. gyulai határ. id. Mogyoróssy János.

42. Gordianus I. africanus (K. u. 237) 3 db. réz. Lh. gyulai határ és Róma vidéke. Nyéki-Szigeti Klementina. Haan Antal.

43. Gordianus II. (K. u. 237.) 1 db. ezüst Lh. Gyula vidéke. id. Mogyoróssy.

44. Gordianus III. (K. u. 238—244.) 5 db. Lh. Livada Aradmegye és Róma vidéke. Szigethy Klementina és Haan Antal.



45. Philippus (K. u. 244—249.) 2 db. réz. Róma vidéke. Haan Antal.
46. Marcia Otacilia, Dáknő I. Fülöp neje 3 db. réz. I h. Róma vidéke. Haan Antal és Wallfisch Lajos.
47. Philippus II. (K. u. 249.) 1 db. réz. I h. Róma vidéke. Wallfisch Lajos.
48. Decius (K. u. 251. született Pannoniában) 2 db. réz. I h. Róma vidéke és Gyula vidéke. H. A. id. Mogy.
49. Tribonianus (K. u. 251—253.) 1 db. réz. Róma vidéke. Haan Antal.
50. Volusianus (K. u. 254.) 1 db. réz. I h. Róma vidéke. Haan Antal.
51. Emilianus (K. u. 254.) 1 db. réz. Gyula határa. id. Mogyoróssy János.
52. Valerianus (K. u. 254—260.) 5 db. réz. I h. Róma vidéke és gyulai határ. Haan Antal, Wallfisch Lajos, id. Mogyoróssy János.
53. Gallienus (K. u. 260—268.) 5 db. réz. I h. Róma vidéke. 2 db. Haan Antal, 3 db. Szigethy Klementina.
54. Salonica, Gallienus neje; 1 db. réz. I h. Róma vidéke. Haan Antal.
55. Valerianus minor (K. u. 270.) 1 db. réz. I h. Róma vidéke. Haan Antal.
56. Claudius Gothicus (K. u. 270.) 2 db. réz. I h. Gyula vidéke. id. Mogyoróssy.
57. Tetricus (K. u. 268.) 1 db. réz. I h. Gyula vidéke. id. Mogyoróssy János adománya.
58. Aurelian (K. u. 275.) 7 db. réz. I h. Gyula határa és Róma vidéke, 3 db. id. Mogyoróssy, 4 db. Haan Antal.
59. Severina, Aurelian neje; 1 db. réz. I h. Róma vidéke. Haan Antal.
60. Tacitus (K. u. 277.) 4 db. réz. I h. Róma vidéke és gyulai határ. 3. db. Haan Antal, id. Mogyoróssy J.
61. Florianus (K. u. 277.) 2 darab réz. I h. Róma vidéke. Haan Antal.
62. Probus (K. u. 282.) 1 db, réz. I h. Róma vidéke. Haan Antal gyűjt.
63. Carus (K. u. 282—284.) 1 db. réz. I h. Róma vidéke. Haan Antal gyűjt.

64. Numerianus (K. u. 282.) 1 db. réz. Lh. Róma vidéke. H. A. gyűjt.
65. Carinus (K. u. 282.) 1 db. réz. Lh. R. v. H. A. gy.
66. Diocletian (K. u. 284—304.) 7 db. réz. Lh. Róma vidéke és gyulai határ. 5 db. H. A. 2 db. id. Mogyoróssy.
67. Maximianus (K. u. 286—304) 7 db. réz. Lh. Róma vidéke és gyulai határ. 1 db. id. Mogyoróssy, 3 db. Haan Antal, 3 db. Ujfalussy Gyula.
68. Constantius Chlorus (K. u. 304—306.) 4 db. réz. Lh. Róma vidéke és Gyula határa. 2 db. Haan Antal, 1 db. Szigethy Klementina, 1 db. id. Mogyoróssy.
69. Maximianus, Daciai születésű (K. u. 304—311.) 4 db. réz. Lh. Róma vidéke. 3 db. Haan A. 1 db. Szigethy Kl.
70. Severus (K. u. 305—308.) 1 db. réz. Lh. gyulai határ. id. Mogyoróssy.
71. Maxentius (K. u. 406—311.) 4 db. réz. Lh. Róma vidéke és gyulai határ. 3 db. Haan A. 1 db. id. Mogyoróssy.
72. Romulus Maxentius fia; 1 db. réz, Lh. Róma vidéke. Szigethy Klementina.
73. Licinius senior, Dáciában született (K. u. 308—324.) 12 db. réz. Lh. Róma és Gyula vidéke. Haan A. és id. Mogyoróssy. Jánostól.
74. Nagy Constantin (K. u. 306—337.) 27 db. réz. Lh. Róma vidéke, Gyula határa és Szombathely. Haan Antal, Szigethy Klementina, Lipp Vilmos, id. Mogyoróssy J.
75. Crispus, atyja által fiatal korában megöletett; 3 db. réz. Lh. Róma és Gyula vidéke. Haan és Mogyoróssy.
76. Dalmatius (K. u. 335—338.) 1 db. réz. Lh. Gyulai határ. id. Mogyoróssy szölejében vincellérje Gyepes Imre találta.
77. II. Constantin (K. u. 337—351.) 4 db. réz. Lh. gyulai határ. 2 db. id. Mogyoróssy, 2 db. Haan Antal.
78. Constans (K. u. 337—351.) 5 db. réz. Lh. gyulai határ. 3 db. id. Mogyoróssy, 1 db. Szigethy Kl. 1 db. H. A.
79. II. Constantius (K. u. 337—361.) 23 db. réz. Lh. Gyula határa és Róma vidéke. 18 db. réz. id. Mogyoróssy Jánostól, 5 db. Haan Antaltól.
80. Julianus apostata (K. u. 361—363.) 1 db. réz. Lh. Róma vidéke. Haan Antaltól.



81. Jovianus (K. u. 363.) 3 db. réz. Lh. Róma vidéke és Gyula határa, 2 db. Haan Antaltól, 1 db. Mogyoróssytól.

82. Valens I. (K. u. 364—369.) 7 db. réz, Lh. Gyula határa és Róma vidéke. 5 db. id. Mogyoróssy Jánostól, 1 db. Haan Antaltól, 1 db. Szigethy Klementinától, és 1 db. ezüst id. Mogyoróssy Jánostól.

83. Gratianus (K. u. Szerémségben született 367—396.) 3 db. réz. Lh. Róma vidéke. 2 db. H. A. 1 db. Szigethy Kl.

84. II. Valentinián (375—392.) 5 db. rés. Lh. Róma vidéke és Gyula határa. 2 db. Haan Antaltól. 3 db. id. Mogyoróssy Jánostól.

### b) **Byzanczi érmek.**

1) Phocas (K. u. 602—610.) 1 db. réz, Haan Antaltól.

2) Michael II. Balbus fiával Theopillel (K. u. 820—829.) 1 db. réz, Haan Antaltól.

3) VI. Leo a bölcs (K. u. 886—911.) 2 db. réz, Haan Antaltól.

4. Romanus II. (K. u. 959—963.) 1 db. r. Haan Antaltól.

5. I. Manuel Comnenus (K. u. 1143—1180.) 2 db. réz, Haan Antaltól.

### a) **Hazai érmek.**

#### **Árpád házbéli királyok pénzei.**

1. Szent István denárja (sikitott Brachtratum) 038. Av. kidomborodott kört képző gömböcskék közül ifelnyúló kereszt, csucsától következő felirattal: „STEPHANU REX“ Rv. „REGIA CIWITAS“ 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

2. I. András denárja (sikitott) 1061. Av. oldalon egy kis körvonalból kinyúló s hármass vonalból álló kereszt ágait tevő körvonalon kívül: „ANDREAS † REX“ Rv. „PANONIA †“ körirattal. 1 db. ezüst, id. Mogyoróssytól.

3. I. Béla (sikitott) pénzei 1063. A) felnyúló kereszt kezdeténél „BELA DUX“ körirattal, magában a kereszt alja kiegészítéséből egy másik kereszt, a körbeli keresztnek első és negyedik udvarában átellenesen kis három

szögek, a második és harmadikban ismét átellenesen két kis keresztcskék domborványai látszanak. Rv. oldalán, a korabeli ábra példányunkban ismeretlen, de ha Schönwisner (*notitia Hungariae numarie*, Tabula I. Nro 17. fig. 18.) összehasonlitjuk, annak egyikének tarthatjuk, jelesen „PANONIA“ vagy „PANNONIA“ 17-ik számúval. 3 db. ezüst, id. Mogyoróssy János és Haan Antaltól.

4. Salamon denárja (sikitott) 1074. a) Av. a király képe, szélt képező köriratban — — LOMON — — EX betűkkel Rv. panonia némely egyes betűi kivehetők. 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

b) Av. Salamon király képe, kezében kereszt, hasonló az előbb irthoz. Rv. hasonló az előbb irthoz — töredékek. 4 db. ezüst, Haan Antal és id. Mogyoróssy Jánostól.

5) Szent-László denárja (sikitott) 1077—1095. a) Av. a körteképző koszorún kívül nyúló keresztbe végződő kereszt és a koszorú négyszegletei közt is keresztcskék szemléltetnek, s mindezeket a kereszt négyszögletébe beszártással — a koszorú és karima között „LADISL. AVS REX“ körirat olvasható, R. oldalon egy kereszt, melynek négyszegletei közt háromszögek látszanak mint az előbbinél b) más példány, de kisebb (sikitott) 2 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

c) Más példány, még kisebb (sikitott) egyik oldalon jobbra néző arc körkoszorúban, 1 db. ezüst, Dr. Dubányi Jánosné szül. Hüke asszonytól.

6. Kálmán denárja — 1114 — 3 db., ketteje egyidejű és alaku a) A. oldalon a koszorúból álló körön kinyúló, s ágain keresztet, annak szegleteiben és így négy dombor pontocskákat viselő kereszt szemléltetik, 2 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól. 1868.

b) az előbbieknél kisebb A. kihajló kereszt-hegyű négyszegnek belsejében egyenlő szárú kereszt szögleteiben pontocskákkal, R. oldalon egyenlő szárú kereszt szögleteiben pontocskákkal egy körvonalban szemlélhetők, 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól. 1871.

7. II. Béla (a vak) (sikitott) karimás denárjai 1141. a) A. a koronát viselő király trónon ülve jobb kezében keresztet, baljában keresztet gömböt tart, R. oldalon az előbbi ábrának átnyomati ürje. b) A. recsés karimájú



egyenlő szárú kereszt négyszöglei közt holdak felett domborpontocskák, R. két körvonalban „BELA“ név eltagoltan, — a körben benn pedig háromszögek összeillesztett hegyeivel keresztet képeznek, 2 db. ezüst, id. Mogyoróssy János és Haan Antaltól.

8. III. Béla denarjai 1196. a) A. három illetve sziv alaku paizsban a kettős kereszt, s a körző vonalon belől eltagoltan „BELA REX“ körirat, R. két egyenes vonal között hét, vagy nyolc pontocskák, és ezek felett öt tornyocska, a vonal alatt pedig csillagok és egyéb ábrák látszanak. b) Ugyanoly kiállítású és alaku, de szélei elmállottak. (Schönwisner tab II. Nro 45. és Rupp tab V. Nro 110.) 2 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

9. Imre k. pénzei 1204. a) A. recés kül- és belső sima körvonalban kettős kereszt, annak felette jobbról hatágú csillag, balról a hold felfelé álló szarvai közepén pontocskák a kereszt felső szögletében kereszttek, a kereszt alsó szárai mellett két oldalról madarak, a kereszt aljánál vagyis alatta két oldalról szembenéző koronás fők, R. oldalon a körvonal közt „† MONETA REGIS P SCAVONIA †“ körirat, a körben balról jobbra szaladó nyest, felette és alatta hatágú gömbös csillag, 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy J.-tól.

b) Mindenekben A. és R. hasonló ábrákkal ellátottak a megemlített madarak hiányozván, s azok helyet „E. R.“ betük látszatnak. 10 db. ezüst, id. Mogyoróssy, Haan és többek, jelesen Dr. Dubányi Jánosné sz. Hüke Viktoria és Zay Juliánna.

10. II. András pénzei (sikitottak) 1235. a) A. oldalon kettős kör vonalban koronát viselő, jobbájában egyenes kardot, baljában keresztos gombot tartó szembenéző fő, R. szivalaku paizs négy pólyával, oldalain három-három gombékkal, az egészet két körvonal gömbökkel veszi körbe 1 db. ezüst, Haan Antaltól.

b) Ugyanazé, az előbbinél valamivel nagyobb A. Ismeretlen ábra az alsó körből felül kinyul, R. hegyes fedelű gombos tornyok közt felül kereszt, és ismeretlen ábra alatt, 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

11. IV. Béla király (Sclavoniai pénzei 1205—1270.) a) A. oldalon kettős kereszt felső jobbszögében csillag, bal-szögében felfelé állított szarvu hold; — a kereszt alj ol-

dalain szembenézö koronás fők, az alsó kereszt szárainál, és a felett kis karikákkal, R. oldalon két hatágu gombos végszárú csillag között a futó nyestet „† MONETA — REGIS P SCLAVONIAE“ körirattal. — (Rupp. t. VII. figura 106—197.) 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

b) Ugyancsak m. o. pénzei (1205—1270.) ismereteseek, A. oldalon — koronát viselő két ülő jobbában lilimos jogárt, baljában keresztes almát tartó királyoknak jobbról: „BELA REX“ — balról „REX SCS“ felirat, R. oldalon az ülő boldog szüz fejsugarakkal környezve, jobbát mellén, baljában lilomot tartva egyik oldalán „† SANC-TA MARIA“ körirat szemlélhető — szakértők a fennemlitett koronás főket IV. Béla és V-ik István együtt uralkodott királyokénak tartják 17 db. réz, id. Mogyoróssy János, Haan Antal, Br. Drechsel György, Dénes János, Kubek Sándor, Püspöky Alajos, Kenézy Csatár és többek.

12. V. István király (1270—1272.) A) trónonülő koronát viselő király két csillag közt, jobbában keresztes almát baljában egy hatágu csillag mellett keresztes jogárt tart, jobb könyöke alatt, valószínű „H“ betű R. Még elválasztott sorok felsejében két csillag között S betű, „TEPN,“ ez alatt „ATI RE“ ez alatt két csillag közt „X“ betű szemléltetik. (Rupp. t. VIII. fig. 205. 1 db. ezüst, Haan Antaltól.

13. IV. vagyis Kun-László pénzei (1290.) a) Sikolt: A.  $\overline{\text{T}}$  betű szerű emelvényen kettős — apostoli-kereszt — R. üres helye az említett tárgynak (Schönwisner t. II. Nro 68.) 1 db. ezüst, Márky Istvántól.

b) A. koronás jobbra néző fej „LADISLA — — REX“ köriratban R. oldalon balra néző dárdával sarkányt letipró ábra 1 db. ezüst, Márky Istvántól.

b) A. oldalon két liliom között torony, R. oldalon kört képező ciráda közt ismeretlen jel. (Rupp t. IX. Nro 260.) 1 db. ezüst, Márky Istvántól.

c) A. oldalon két tárgy között oltár felett (?) kettős apostoli kereszt R. ismeretlen ábra. 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

III. András k. p. (1290—1301.) A. koronát viselő szemközt néző királyi fő, jobbában egyenes kardot (?) baljában négy pontba nyuló jogárt tart, R. oldalán három to-



rony, két emeletesek, a két szélsők felett hat gömbön a középső alatt pedig hasonló hat gömbön álló rózsaszemléltetik. 1 db. ezüst, Mojsisovics Vilmos.

#### b) Vegyes házbeli királyok pénzei.

14. Venczel király (sikolt pénze 1303.) A. szembenéző feje a királynak R. oldala kivehetetlen, egyez a Rupp XII. tab. 334. száma alatt közlöttek 1 db. ezüst Mojsisovics Vilmostól.

15. Bajor Ottó (1305—1308.) csorba pénze, A. kettős körvonalba kettő szelt paizsba a négy pólya és kettős kereszt — R. kettős körvonal közepén ismeretlen ábra, a köriratból eme szó VNGAR — — kiolvasható. 1 db. ezüst, Mojsisovics Vilmostól.

16. Róbert Károly pénzei (1308—1342.) a) arany A. levél alakú körben jobbról hét, balról ismét hét águ csillagok közt a boldog szűz; ez oldali körirat: „SIT.T“ (tibi) „XTE“ (Christe) „DAT“ (datus) „Q“ (quem) „TV“ (tu) „REGIS“ „ISTE DVCA“ (ducatus) R. egy kétfelé osztott térnek mindenik oldalán összezuzott alakok, ezt körző körirat olvashatlan. 1 db. arany id. Mogyoróssy Jánostól.

b) A. oldalon koronát viselő fő körül, körirat; MONETA REGIS KAROLI R. oldalon szembenéző koronás fő, azon kívül körirat nincs, itt a kettős kereszt felső és alsó ágai között két-két liliom, a kereszt alatt két oldalról szembenéző koronás fejek, s azokon mindegyiken madár áll. (Rupp t. XIII. Nro 385.) 2 db. ezüst, Haan Antal és Mojsisovics Vilmostól.

c) A. oldalon! „† MONETA KAROLI REGIS hVNGARIE“ kettős pontozatu körbeli körirat alatt trónon ülő fején koronát, jobbáiban jogárt, baljában kereszties gömböt viselő király, trónjából két oldalt liliom levélkével; R. oldalon „† hONOR REGIS IVDICIVM DILIGIT“ elkopott körirat közt ferdén állított paizsban a négy pólával jobb oldalon, — a balon pedig öt keresztieske egymás felé helyezve, és a koronát viselő sisakból a strucz madár csőrjéből kifolyó tollak szemlélhetők. (Rupp tab. XII. Nro 342.) 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

17. I-ső vagyis Nagy Lajos (1382) pénze A. oldalon:

„— — — ETA LODOVIC —“ köriratban egy jobbra néző fej, némelyek szerint a pénzverdei főnöké (Mór nevűje (?) R. oldalon: „— — GIS HVNGARE“ köriratban az apostoli kettős kereszt, s ennek felső ágai közt két felől lilium, alatta egy-egy kis pont. (Rupp. tab XV. Nro 42. — Schönwisner tab III. Nro 97. 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

18. I. Mária (1382—1386) pénze: a) A. oldalon az apostoli kettős keresztet: „† MONETA MARIE“ veszi körbe; R. Oldalon „REGINA VNGARIE“ körirat közt három águ korona alatt M betű, s annak két oldalai mellett liliumok vannak. (Schöwisner t. III. Nro 105.) (Rupp t. XV. Nro 429.) b) A. korona, R. apostoli kereszt. 2 db, ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

19. Zsigmond király (1387—1437.) pénzei a) A. oldalon MONE-TA SIGISMUN DI — — — — — körvonalon köriratban, három lilium hegybe nyuló korona, R. oldalon egy fejű kitárt szárnyu sas látható — az ezt körbe fogó körirat elkopott. 1 db. ezüst Prág Józseftől.

b) A. oldalon tompa végbe menő paizst körzi „MON SIGIS-MVNDI“ körirat R. oldalon: az apostoli kampós keresztet melynek szögeiben „S E“ jelzők vannak: „REGIS VNGARIE“ körirat vett körbe. (Rupp t. XV. Nro 434.) 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

20. I-ső Wladislaus (1440—1444) a) A. körirat: M. WLADISLAI REGIS“ alatta a kettős kereszt R. hármass összetett paizsban sas, a lithvániai lovag, és a négy folyók mind a két oldalain a jelvények elkopvák, (Rupp t. XVI, Nro 459—460. Schönwisner t. III. Nro 116—117—119.) id. Mogyoróssy Jánostól.

b) A. „MONETA WLADISLAI“ körirat alatt — három águ korona R. oldalon két részre osztott paizsban, a négy folyó és az apostoli kereszt. (Rupp t. XVI. Nro 457.) 2 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

c) Ugyanannak pénze: A. „† MONETA WLADISLAI“ köriratban jobbra néző koronát viselő sas, R. „† REGIS VNGAR ET CETA“ köriratban kétfelé osztott paizs korona nélkül a négy pólyát és apostoli keresztet viseli. (Rupp t. XVI. Nro 452. és Schönwisner t. V. Nro 172.) 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.



21. Hunyady János kormányzó (1446—1452.) fél darab

a) A. oldalon a pólyás vért köriratából (Regi Vngarie) elkopott betük. R. oldalon a kampós kettős ágú apostoli keresztet körző köriratból („Tempore“ szó elkopott betűi után) „IOHANIS“ név olvosható. 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

b) Ugyanannakép pénze. 1 db. ezüst, id. Mogyoróssytól.

22. V. László utó szülött — posthumus (1452—1457.) A. „MON LADISLAI REGIS“ körirat között az apostoli kereszt két ágai közt „K. R.“ jelvények, R. oldalon összetett három paizsban a polyák, orosz lány, és az osztrák kötelékek (Rupp tab XVII. Nro 483. — t. XVIII. Nro 498.) 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

23. I. Mátyás király (1458—1490) pénzei a) A. koronát viselő jobbában hosszú nyelű bárdot, baljában keresztet gömböt tartó Sz.-László állva, eme körirattal: „S LADISLA | VS REX szemléltetik, R. oldalon a kisdedet jobbában tartó koronát viselő szent szűz „MATHIASD | R VNGARIE“ köriratban, 1 db. arany, id. Mogyoróssytól,

b) A. „MONETA MATHIE DE“ köriratban kétfelé osztott paizs jobb oldalán a négy palya, baloldalán balra iramló orosz lány, R. koronából felnyuló apostoli kereszt „REGIS hUNGARIE“ köriratban (Schönwisner IV. Nro 153.) 2 db. ezüst, Haan Antal és id. Mogyoróssy Jánostól.

c) A. „† MONETA MATIE REGIS“ köriratban ágon álló jobbra néző csörjében gyűrűt tartó holló, R. az ország koronázott cimere „REGIS hVNGARIE“ köriratban (Schönwisner t. IV. Nro 151.) 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

d) A. négy részre osztott paizsban, a polyák kettős kereszt, a dalmatiai fejek és a beszercei orosz lány, középen a családi holló — csörjében a gyűrűvel „MATHIE R. hVnGARIE“ köriratban, R. „PATRONA hVnGARIE“ köriratban a kisdedet jobbán tartó sz. szűz szemléltetnek. (Schönwisner t. IV. Nro 155) 2 db. ezüst id. Mogyoróssy Jánostól.

24. II. Ulászló (1516.) a) A. „M. WLADISLAI R VnGARI“ köriratban a hazai és társországok cimere R. „PATRON-VnGAR“ köriratban a jobbán kisdedet tartó Sz.

M. képével (Schönw: t. V, Nro 169—170.) 2 drb ezüst Haan Antal és id. Mogyoróssy Jánostól.

b) A. oldalon „PATRON † | † VN GARIE“ köriratban a kisdeddal a b. sz. R. „\*WLADISLAI \* R VN GARI \* 1513.“ köriratban a hazai és társországok cimerei K | C jelvényekkel. 1 drb ezüst id. Mogyoróssy Jánostól.

25. II. Lajos (1516—1526.) pénzei: a) A) öt részre osztott paizs felett és alatt, \* gömbü rózsa, a paizs felsőjében a hon, oldalt a társországok, középen családi címerével — R) K | A jelvények közt a sz. szűsz jobbán a kisdeddal (Rupp t. XXIV. Nro 591) 1 drb ezüst id. Mogyoróssy Jánostól.

b) A) oldalon az előbb említett címer körirata: „LVDOVICVS. R. VNGAR: 1521.“ R) oldalon a boldogs. szűzet a kisdeddal „PATRONA | VN GARA.“ oldalán K | A jelleg közzé. 2 drb ezüst, id. Mogyoróssy és Haan Antaltól.

c) az előbbihez hasonló, azon megjegyzéssel, hogy rajta az 1526-iki évszám, valamint többi jelvénye is ép.

26. János király nejének az özv. Izabellának arany pénze (1581.) ép példány A) a boldogs. szűz jobbán a kisdeddal, s azt következő körirat körzi: „IOHAN \* SIGISM † \* R \* VN S. F. V. \* B) „ISABE \* D \* G \* REG. VN GA \* 1581.“ köriratban: koronával fődött paizs jobb oldali felső része első udvara négy részre van osztva, — melyben hármás dombból kinyúló félfarkas — a Szapolyai család cimere a magyar apostoli kereszt a négy polyával s egy egyszarvú — (szinte a Szapolyai család címerhez tartozó); a felső második udvarban a lengyel egyfejű — kiterjesztett szárnyú sas; — a harmadik udvarban — csecsemőt nyelő kunkorodott alaku milánói kígyó; végre a negyedik udvarban Dalmátország három koronát viselő fejét ábrázoló címer. 1 drb arany, id. Mogyoróssy Jánostól.

27. I. Ferdinand m. kir. pénzei: 1528-ból egy, 1529-ből egy, 1531-ből egy, 1535-ből egy, 1537-ből egy, 1539-ből egy, 1542-ből, 1544-ből kettő, 1545-ből egy, 1547-ből egy, 1548-ből kettő, 1549-ből egy, 1551-ből egy, 1553-ből egy, 1554-ből egy, 1555-ből egy, 1557-ből két, 1559-ből két, 1560-ből két, 1561-ből egy, 1562-ből két, 1563-ből két, A) oldalon „PATRONA | VN GARIE“ köriratban a boldogs. szűz a kisdeddal R)



„FERD. D. G. R. VNG“ köriratban a haza s birodalmi úgy a társországok cimerei többnyire év számjaikkal, de van a nélküli. Összesen harminc darab, azaz 30 drb ezüst többektől.

28. Miksa m. k. pénzei (1564—1576.) A) és R) az előbbi irattal az év számjai u. m. 1564, 1566, 1567, 1569 és 1571.) kivételével a jelvényekre vonatkozva megegyezők. 7 drb ezüst többektől.

29. Rudolf magy. kir. pénzei (1576—1608.) A) oldalon „PATR \* | 1534 | HVNG“ köriratban a sz. szüz a kised gyermekkel — K | B — jelvényt nyel oldalt. R) „RVD II. RO I. S. AV. G. H. R. köriratban m. o. dal. cseh és ausztriai cimer. — b) c) d) hasonló az 1581. ép, az 1589-iki (csorba) és az 1593-iki ép. 4 drb ezüst id. Mogyoróssy János, Haan A. és többen.

30. II. Mátyás m. k. (1619.) pénzei: a) A) oldalán: „MATHIAS II. R. I. S. AVG. G. H. BO. R. \* köriratban N | B“ köriratban Magyarország cimere. R) „PATRONA HVNGAR 1619.“ köriratban a boldog szüz a kiseddel. b) c) d) e) f) g) h) 1611, 1616, 1617, 1619, 1620. és két elkopott évü — összesen 7 drb ezüst id. Mogyoróssy J.-tól

31. II. Ferdinand m. k. (1619—1637.) pénzei; a) A) oldalán a boldogs. szüz a kiseddel PATRONA HVNG.“ köriratban R) „FER. II. D. G. R. I. S. A. G. | H. B. REX“ csorba, köriratban az oszt. cimere fele „1628“ évszám. 1 drb ezüst Haan Antaltól.

b) másik ez előbbihez hasonlít egyik köriratban 1623. évszámmal. 1 drb ezüst id. Mogyoróssy Jánostól.

32) III. Ferdinánd m. k. (1637—1657.) a) A) oldalon: FER. III. D. G. R. I. S. A. G. H. B. R. köriratban az ország cimere K | B jelvényt nyel. R) oldali „PATRONA HVNGAR“ köriratban a sz. szüz balján lévő kiseddel. 1634. évszám 1. d. ezüst id. Mogyoróssy J.-tól.

b) A) Ugyanazé: a hazai korona nélküli cimer, két oldalán K | B jelvények „FER. III. — — — — H R.“ b) R) a boldogs. szüz a balján tartó kiseddel következő köriratban: „PATRONA HUNGA 1652,“ szemléltethető. 3 drb ezüst id. Mogyoróssy J.-tól.

33. I. Lipót m. k. (1655—1657—1705.) a) A) oldalon a boldog. szüz a kisedet balján tartja — eme köriratban;

„PATRONA (ezután alant a haza cimere) HVNGRIE (1675.) R) „LEOPOLD C. R. I.“ (ez után) „XV.“ — „S. A. GE. HV. BO. REX.“ köriratban a király balra néző babér koszoruzott melképe. — Ugyanannak 1676, 1679 és 1683-iki hasonnemű s jelvényű pénzei. 4 drb ezüst többektől.

b) Ugyanannak 1644-ki és 1673-iki az előbb írott jelvényekkel körül irt „VI“ 2 d. ezüst többektől

c) Ugyanannak 1694., 1695. és 1697-ki „3“ krajcáros pénzei, a körül irt jelvényekkel. 3 drb ezüst többektől.

d) Ugyanannak A) „PATRONA HVNGAR. 1677.“ köriratban a szűz Mária a kiseddel R) „LEOP. D. G. R. I. S. A. G. HVN. RE“ köriratban „K | B“ jelvények között a haza korona nélküli cimere, 1 drb többektől.

e) A) P—N betűk között a baljában tartó kiseddet sz. Szűz alatt POLTURA, és az alatt „1699“ évszám. 1 d. ezüst.

f) A) hasonlóan másik 1700. évszámmal. R) „LEOPOLD D. G. R. F. S. A. G. HV. BO. REX“ köriratban a király babér koszoruzott balra néző melképe. 1 drb ezüst.

g) A) LEOP. D. E. R. I. S. AVC. HV. REX köriratban K | B között a haza koronás cimere. R) „P H“ betűk közt a kiseddet jobbján tartó sz. szűz képe, ez alatt „DVARIVS“ (\*) ez alatt ismét 1703. évszám. 1 drb ezüst többektől.

h) A) „LEOPOLDVS D. G. R. I. S. A. G. H. B. REX.“ köriratban a király koszoruzott mellképe. R) hercegi korona alatt kettős várt, az elsőben nap, hold és sas, a másodikban a hét torony — erdélyi cimerek, s ezek aljánál „1705.“ év, s ez alatt „POLTURA“ felirat, legalant pedig egy koronával fedett paizsban elkopott keresztbe állított ismeretlen tárgyak. 1 drb ezüst többektől.

34. I. József m. k. (1705—1711.) a) A) „PATRONA—HVNGARIAE 1709“ köriratban fénysugár közt ülő sz. Mária balján a kiseddel, mellettük jobbról C | H jelvények közt, alattuk az ország cimere ötágu koronát visel B | W jelvények között. — R) „IOSEPHVS, D. G. R. I.

(\*) E pénznemek egyike egy morva gera, ketteje pedig egy poltura, négy darabja pedig egy garas, vagyis három krajcár értékű vala. M. J.



S. A. G. H. B. REX“ köriratban a király balra néző fején babér, koszoruzott mellén az arany gyapjas rendet viselő mellképével, alatta foglárban 3-mas szám látszik. 1 drb e. Mogyoróssy Jánostól.

b) A) „IOSEPH. D. C. R. I. S. A. C. H. REX.“ köriratban hasonló alakban a király balra néző arccal. R) oldalon P | H betük között a boldog szüz képe, balján kisedét tartja, alatta „POLTVRA“ az alatt évszám „1700“ szemléltethető. 1 drb e. Mogyoróssy Jánostól.

c) A) IOSEPH. D. C. R. I. S. A. G. H. B. REX köriratban a király hasonló alakban. R) P | H betük között a sz. Mária az elébb leirt helyzetben, alatta: „POLTVRA“, az alatt pedig „1710“ évszám. 1 d. e. id. Mogyoróssy Jánostól.

35. III. Károly m. k. e. n. VI. r. cs. (1712—1740.) a) A) „CAROLUS. D. G. R. I. S. A. G. H. B. R.“ köriratban a király hasonló alaku képe. R) „P | H“ betük között a boldogs. szüz hasonló ábrája, alatta „POLTVRA“ az alatt évszáma „1717.“ 1 drb ezüst id. Mogyoróssy J.-tól.

b) A) R) mindenkébe hasonló „1730“ évszámmal jeelve. 1 drb ezüst id. Mogyoróssy Jánostól.

c) A) „PATRONA HUNGA. 1733.“ R) öt águ koronát viselő ország cimer, körirat: „CAP. VI. D. G. R. I. S. A. G. H. B. R.“ 1 drb ezüst. Császár Károlytól.

36. Mária Terézia m. k. (1741—1780.) a) A) „PATRONA REG. HUNGA 1745.“ köriratban: sz. Mária, jobbján a kiseddel baljában jogart tart, alatta XV számmal. R) „M. THERES. D. G. REX. HV. BO. A. A.“ köriratba, balra nézve mellképével. 1 drb ezüst id. Mogyoróssy Jánostól.

b) c) A) fénysugarak közt ülő Sz. M. a kisedet balján tartja, — oldalt: „P | H“ betük, „17 | 63“ év és 1765. számok, K | M betük, alant POLTVRA“ felirat. R) a királyné balra néző mellképe „M. THER. D. G. R. I. G. E. HV. BO. REG.“ 6 drb réz, többektől.

37. d) A) oldalon: PATRONA | HVNGARIAE“ köriratban fénysugarak közt ülve a boldog sz. fiát balján a jogart jobbában, lábainál a hold szarvaival felfelé állítva, R) M. THERESIA D. G. R. IMP. G. H. BO. REG. 1763.“ köriratban a magyarországi cimer. e) Ugyanazé az említett ábrával és jelvényekkel 1766. évszámmal. 7 drb réz, többektől.

f) Ugyanazé az említett jelvényekkel 1767-ik évszámmal. 2 drb réz.

g) Ugyanazé A) oldalon fejedelmi koronával fedett, jobbról babér, balról olaj-ág közzé helyezett vizmentesen két részre osztott paizs felső részében nap, hold és egyfejű sas; első részében fölül négy az alatt három vártárgy — cimerrel. — R) oldalon háromszegű vértlen: „EIN | GRESCHL“ felirat, az alatt évszám 1763. szemléltethető. 1 drb réz, többektől.

38. II. József (1780—1790.) ezüst tallérja. — A) „S. MARIA MATER DEI | PATRONA HUNG 1783. X“ köriratban a koronát viselő körül vett fénysugárban ülő — jobb kezében keresztes gömböt, balját magasban tartó — kisdeddal — lábát a félholdon pihentető szűz Mária képe. az alatt egy kised keretben pedig B betűvel szemléltetik. — R) „IOS. II. D. G. R. IMP. S. A. | G. H. B. REX. A. A. B. G. L.“ köriratban a két angyal által tartott apostoli korona alatt Magyarország cimere a négy folyóval és kettős kereszttel, melyet a Mária Terézia ideje alatt alapított katonai nagy lovag rendjéről lecsüngő kereszt diszit, középen a babér és pálma ágak — lap szélén „VIRTUTE ET EXEMPLO“ jelmonddal. 1 drb ezüst tallér id. Mogyoróssy Jánostól.

39. I. Ferenc m. k. (előbb mint II-dik római, utóbb ausztriai császár 1792—1835.) A) „S. MARIA MATER DEI | PATRONA HVNG. 1834“ köriratba fénykörbe álló jobb-jában jogart, baljában a kised Jézust tartó, koronát viselő, lábát a félholdon pihentető szent szűz képe, ez alatt „20“ szám áll. R) FRANC. I. D. G. AUST. IMP. HUNG. B. L. V. G. L. IL. REX. A. A. balra néző babért viselő mellképe, az alatt „B“ betű jelvény. 1 drb. e. id. Mogyoróssytól.

40. V. Ferdinand m. k. 1835—1848.) a) A) SZ. MARIA IST. ANNYA“ alatta Magyarország koronás cimere „MAGY. OR. VÉDŐJE 1848“ köriratban a szent fényű sugarak között ülő, jobb-jában jogart, baljában a kisedet tartó szűz Mária képe. — R) V. FERD. MAGY. H. T. ORSZ. KIRÁLYA ERD. N. FEJED.“ köriratban a fején sz. István koronáját vállán palástját, oldalán kardját viselő, jobb-jában jogart, baljában a keresztes almát, balra néző vas lemezt viselő álló király alakja. 1 drb arany id. Mogyoróssy Jánostól.



a) A) „SZ. MARIA IST. ANNYA | MAGY. OR. VÉDŐJE 1848.“ köriratban fénysugárok közt ülő, jobbában jogart balján a kisdedet tartó sz. Mária képe, alatta „20“ szám. R) „V. FERD. MAGY. H. T. ORSZ. KIRÁLYA ERD. N. FEJED.“ köriratban a király babérkoszorus balra néző mellképe, alatta: K. B. betük, 2 drb ezüst id. Mogyoróssy-tól.

d) A) „S. MARIA MATER DEI | PATRONA HUNG. 1848.“ köriratban a boldog szüz előbb leirt képe a kisdeddal, alatta „10“ szám. R) „FERD. I. D. G. AVST, IMP. HUNG. BO. REX. H. N. V. R. L. V. D. G. L. I. A. A.“ köriratban a király előbb említett alaku mellképe, alatta B jelvény, 1 drb ezüst id. Mogyoróssy Jánostól.

c) A) „SZ. MÁRIA IST. ANNYA | MAGY. OR. VEDŐJE 1848.“ köriratban a sz. szüz fent megirt alakban, alatta „10“ szám. R) oldala az előbbihez hasonló. 2 drb ezüst id. Mogyoróssy J.-től.

e) A) MAGYAR KIRALYI VÁLTÓPÉNZ“ „6—k“ jelvény között Magyarország cimere a sz. koronát viseli. R) „HAT | KRAJCZÁR | 1849 | N. B.“ jelvénnel. 4 drb ezüst id. Mogyoróssy Jánostól.

f) A) „HÁROM | KRAJCZÁR | 1849.“ alatta zöldág és „N. B.“ jelvény. — R) MAGYAR KIRÁLYI VÁLTÓPÉNZ“ köriratban koronával fedett ország cimere „3 | k“ jelvény közt. 3 drb réz id. Mogyoróssy J.-től.

g) A) „EGY | KRAJCZÁR | 1848.“ R) „MAGYAR KIRÁLYI VÁLTÓ PÉNZ“ 7 drb réz id. Mogyoróssy J.-től.

41. Ferencz József m. kir. a) A) „FERENCZ J. A. CSÁSZÁR“ köriratban a király állva, fején koronát, válán palástot, jobbában jogart, baljában az arany gömböt balra fordulva viseli, alatta „G-Y. F.“ betű jelvény. R) „MAGYARORSZAG AP. KIRÁLYA 1868.“ köriratban magyarország cimere felett két angyal a sz. koronát tartva szemleltetik. 1 drb arany id. Mogyoróssy Jánostól.

b) A) MAGYARORSZÁG AP. KIRÁLYA 1869.“ köriratban az ország cimere felett két szárnyas angyal a sz. koronát tartja, alatta „I. F.“ — R) „FERENCZ JOZSEF A. CSÁSZÁR“ köriratban babért viselő balra néző mellképe a királynak alatta „K. B.“ jelvény. 1 drb ezüst id. Mogyoróssy Jánostól.

c) A) „MAGYAR KIRÁLYI | VÁLTÓ PÉNZ“ körirat

alatt a sz. István koronája, az alatt „20“ **KRAJCZÁR** az alatt „1868.“ évszám. — R) „**FERENCZ JÓZSEF A. CSÁSZÁR MAGYARORSZÁG AP. KIRÁLYA**“ körirat a babér koszorús királyifő balra helyhezve, alatta „**K. B.**“ jelvénynyel 1 drb ezüst id. Mogyoróssy Jánostól.

d) Mindenekben hasonló ábrákkal és jelvényekkel „1868.“ — 10 **KRAJCZÁR**-ros. 1 drb ezüst id. Mogyoróssy-tól.

e) f) Mindenben hasonló 1869-iki „20 **KRAJCZÁR**“-os és „10 **KRAJCZÁR**“-os 1869-ik évből. 2 drb ezüst. Mogyoróssy Jánostól.

g) Mindenekben hasonló 1870-ik évi „20 **KRAJCZÁROS**“ 1 drb ezüst id. Mogyoróssy J.-tól.

h) A) „**MAGYAR KIRÁLYI VÁLTÓPÉNZ**“ körirat alatt az ország cimere felett két angyal a koszorút tartja. — R) babér koszoruban „4“ „1868“-ki krajcáros „**K. B.**“ jelvénnel. 2 drb. réz id. Mogyoróssy J.-tól.

### Hun-pénz.

Attila pénze A) oldalon balra iramló, fejét feltartó ló, melynek szügyénél e betűk „**TOS**“ olvashatók.

R) oldalon jobbra néző szakálatlan arcképtől, félkörben, homloktól az álig lefele a pénz széle felől nézve „**ATIVLA**“ felirat szemlélhető.

(Pálma Károly: „Notitia Rerum Hungaric. Editio Tyrnaw: 1770. Tom. 1-ső pag. 17. — ismét „Vincenzio natule Scotti — Della Rarita Delle Medaglie Antiche. Firenze MDCCCII) — 372-ik lap.) Lelhelye dombegyházi pusztá 1861. 1 d. e. id. Mogyoróssy Jánostól.

### Erdélyországi fejedelemségi pénzek.

1. Bocskay István A) „**STEPH. D. G. HUN. TRAN. P. ET. SICVL. COM.**“ köriratban balra néző — bajuszt szakált, és vaslemezt viselő — fő R) két csillaggrózsza közt „III“ szám, ez alatt jobbról — tompa végbe futó paizsban Magyarország, közepén hasonló paizsban — a Bocskay család cimere a balról jobbra iramló hatágu farku medve első lábával nyilat feltartva — a baloldali hasonló paizsban szemléltetnek; ezek alatt: **GROS. ARG. TRIP.**



REGNI. HVNGAR. \*1607\* felirat. 2 db. ezüst. id. Magyarországtól.

2. Báthory Gábor A) „GROSSVS. REGNI. TRAN. körirat alatt jobbra néző egyfejű — lábait és szárnyait kitárt sas, mellén egy kisdéd vért a Báthory család sárkány fogait viselő, aljánál „N | B“ jelvény betűk szemléltetnek. A) fejedelmi fővegen, illetve — korona tetején gomb, két oldalai szomszédságában „16 | 10“ évszám, ezek alatt: „GAB. BATHO“ e név alatt „D. G. PRIN.“ ismét ez alatt „TRAN.“ felirat. 1 db. ezüst, id. Magyarország Jánostól.

3. Bethlen Gábor a) A) „PAR. REG. HVN. DOM. SIC. CO OD. RAT. DVX. 1623. köriratban Szűz Mária a kisdedet jobbján tartja, oldalt „N | B“ betűs jelvénnel. R) „GAB. D. G. SA. ROM. IM. BT. FRAN. PRIN. \* köriratban két részre osztott paizs, a négy polyával, s az apostoli kereszttel, középen a Bethlen család (szembe néző nyíllal átlőtt hattyuka) ábrázolja, 1 db. ezüst, id. Magyarország Jánostól.

b) Mindenekben hasonló „1624“ évi pénz. 1 db. ezüst. Nagy Károlytól.

c) A) „GAB. D. G. SA. RO. I. ET TRAN. PRIN.“ köriratban koronával fedett s előbbirtt cimer és jelvénnel. R) „PAR. REG. HVN. DO. SIC. CO. OP. RAT. DVX. 1626“ köriratban szűz Mária jobbján a kisdettel fénysugaraktól körül véve. 1 db. ezüst, id. Magyarország Jánostól.

d) A) „GAB. D. G. SA. RO. IM. ET | TRAN PRIN“ köriratban balra néző szakálos kócsag tollasmagyar főveget viselő vaslemezbe öltözött, jobbán jogart tartó férfi mellképe. R) „PAR. REG. HVN. DOM. SIC. CO. OP. RAT. DVX 1629“ köriratban abroncsos korona alatt négy részre osztott paizs, felső jobb oldalán, hegyen bal lábon álló jobb lábával szívet tartó repülésre illesztett szárnyu madár; felső baloldalon nap, hold, és az egyfejű sas, a székek és szászok, jobb alsó részében szétterjesztett szárnyu és lábu sas, — a baloldal alsó részében a hét magyar vár — végre középen a mell vért pedig a családnyíllal átlőtt hattyút viseli. — 1 drb ezüst ép tallér id. Magyarország J.-tól.

4) II. Rákócy György. A) „GEORGIVS | RAKO. D. G. P. T.“ köriratban: balra néző szakállas — kócsag tollakkal ékesített magyar prémes főveget viselő — vaslemezbe

öltözött, jobb kezében jogart tartó férfi mellképe. — R) „PAR. REG. HVN. DOM. ET SIC. COM. 1656.“ köriratban abroncs koronával fedett több részre osztott paizsban — a jobb felső szegletben a nap, középen egyfejű koronás sas hármaskorona állított hat külleű kerék felett, a bal felső szegletben a félhold, — ezek alatt jobbról — alól egy fejű szétterjesztett szárnyú és lábú sas, — balról alól a magyar hét várak egymás felett szemléltetnek, az egész cimert kampós cirádák diszítik. — 1 drb ép ezüst tallér id. Magyaróssy Jánostól.

5. I. Apafi Mihály A) „MI. APA | D. G. P. TR. köriratban balra néző magyar főveget vas lemez ruhát viselő, jobbáiban jogart tartó szakálas mellkép. — R) „PAR. REG. HVN. DOM. ET SIC. C. GROS. ARG. 1673.“ köriratban, abroncsos korona alatt két hármaskorona paizsban a jobb oldalon nap és egyfejű sas, a baloldalon csillag mellett fél, hold, és a hét magyar vár. 1 drb ezüst Gorové Kristóf urtól.

6) II. Rákóczy Ferencz. a) A) oldalon: „PRO | LIBERTATE,“ — e felirat alatt ciráda közt „X“ szám. R) Abroncsos korona alatt az ország cimere: a négy polyal és a hármaskorona hegy középsőjére illesztett koronából felnyúló apostoli kettős kereszt. 3 db. réz. Többektől.

b) Ugyanolyan jelvényűek az 1706-ik évről. 4 db. réz. Többektől.

c) Ugyanolyan jelvényűek az 1707-ik évről. 7 darab réz. Többektől.

d) A) POLTURA“ | A. 1704“ köriratban és K | B jelvény között ötágú korona alatt az ország cimere. B) „PATRONA \* HUNGARIE“ köriratban a sz. szűz, s balján a kisdéd. 1 db. réz. Többektől.

e) Ugyanolyan 1705-ki évszámmal. 3 db. r. Többektől.

f) Ugyanolyan 1706-ki évszámmal. 3 d. réz. Többektől.

g) Ugyanolyan 1707-ki évszámmal. 3 d. réz. Többektől.

7) M. Theresia a) A) „M.-THERESIA. D. G. | IMP. HV. BO. REG.“ körirat alatt babér és zöld ágak között balra néző női mellkép. R) „AR. AV. DVX BV. M. P. | TRAN. CO. TYR. 1773. köriratban koronázott két fejű sas — szokásos állásban, melynek közepén koronával fedett paizsban: nap és hold között jobbra néző sas, ez alatt vízszintes polyal felett négy, alól három egymásra állított



összesen hét vár, ezek alatt „H | G“ jelvény, végre ez alatt pedig két fél körvonalban „20“ szám. 1 db. ezüst, id. Mogyoróssy Jánostól.

b) A) fejedelmi korona alatt babér és zöld ág között Erdély előbbirt cimere t. i. a nap, hold, sas, és a hétvár egy paizsba foglaltan szemléltetnek R) oldalon paizs alaku körös cirádák közt: „EIN | GRESCHL | 1765.“ felirattal: 4 db. réz. Többektől.

**Id. Mogyoróssy János.**

---

# IV.

## Pénztárnoki jelentés.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

A lefolyt 187<sup>3</sup>/<sub>6</sub>-ik évről szóló pénztári jelentésemet van szerencsém tiszti kötelességemnél fogva a tisztelt közgyűlésnek előterjeszteni, melyet ezuttal annál szívesebben teljesítek, mert a pénztár állását a múlt évinél kétszeresen, sőt háromszorosan nagyobb számokban adhatom elő.

Bevételetett ugyanis a lefolyt 187<sup>5</sup>/<sub>6</sub>-ik évben:

a) az 187 <sup>4</sup> / <sub>5</sub> . évi pénztári maradványból . . . . .	141	frt	51	kr
b) a m. kir. vallás- és közoktatási miniszter utján nyert állami segélyezésből . . . . .	150	"	—	"
c) egyesek adományából . . . . .	18	"	—	"
ehez járultak főtiszt. Szentkláray Jenő török-becsei plébános ur 5 frttal, néh. ftdő Székács József superintendens 3 frttal, a Gyulavárost I. takarékpénztár 10 frttal —				
d) alapítványi tőkékből . . . . .	25	"	—	"
e) alapítványi tőkéek évi kamataiból . . . . .	30	"	—	"
f) egyleti rendes tagok tagsági díjaikból . . . . .	407	"	—	"
g) pártoló tagok tagsági díjaikból . . . . .	211	"	—	"
h) okmány díjakból . . . . .	156	"	—	"
i) takarékpénztárban elhelyezett pénzek ka- mataiból . . . . .	9	"	8	"
évi bevétel összesen	1147	frt	59	kr.
évi kiadás összesen	548	frt	66	kr.

Van tehát a pénztárban (takarékpénztári  
könyvben elhelyezve) . . . . . 598 frt 93 kr.

Megjegyzem, hogy a kiadások nagyobb része (321 frt)  
az „Évkönyvek“ kiállítására fordított.



Van továbbá *hátralékokban* :

100 frt alapítványi tőke kamatjában	6 frt	
egyleti rendes tagok tagsági díjában		
187 <sup>4</sup> / <sub>5</sub> -dik évről	24	"
187 <sup>5</sup> / <sub>6</sub> -dik "	95	"
pártoló tagok tagsági díjában :		
187 <sup>4</sup> / <sub>5</sub> -dik évről	3	"
187 <sup>5</sup> / <sub>6</sub> -dik "	38	"
okmány díjakban . . . . .	106	"
Összesen		272 frt kr.

Megjegyeztetik : hogy az okmány díjakban kintlevő 106 frt nem restantia, hanem inkább reménybeli jövedelem, mert kik okmányt kaptak azok mind be is fizették, sőt befizettek többen, kik okmányt — (készen nem lévén) nem is kaptak, — s e részben intézkedést kérek.

*Remélhető jövedelmek 187<sup>6</sup>/<sub>7</sub>-ik évre*

2 új alapítótag után alapítványi tőkében 200 frt		
675 frt alapítványi tőke 6%-tőli kamatjából	40 frt 50 kr.	
miután 2 alapító tag alapítványi tőkéjét már lefizette 187 <sup>4</sup> / <sub>5</sub> -be.		
156 rendes tag tagsági díjaikból . . . . .	468	" — "
226 pártoló tag " " . . . . .	226	" — "
187 <sup>6</sup> / <sub>7</sub> -ikre bejegyzett 6 új rendes tag után okmány díjból . . . . .	12	" — "
takarékpénztárba elhelyezett s időközönként a bevételekből elhelyezendő pénzek 7%-li kamatjából remélhető mintegy . . . . .	100	" — "

Remélhető jövedelmek összege 846 " 50 "

itt szintén megjegyezni szükségesnek látom, hogy az egyleti tagok közül tagsági díjakat 187<sup>6</sup>/<sub>7</sub>-re többen lefizették, azért nem tűnik ki. s nem tűnhetik ki e helyen a tagok valódi száma — mely az elnöki jelentésben már előadatván, ismétlését feleslegesnek találom.

<i>Egybevetés.</i> Van jelenleg készpénz — illetőleg takarékpénztári könyvben . . . . .	598 frt 93 kr.	
alapítványi kötelezvényekben . . . . .	475 frt	
hátralékokban . . . . .	272	" — "
187 <sup>6</sup> / <sub>7</sub> -ik évi remélhető jövedelmek 200 frt	846	" 50 "

Meglevő és remélhető jövedelmek :

Alapítványi kötvényekben . . . 675 frt

Készpénz és tagsági hátralékokban . . . 1716 frt 43 kr.

Tisztelt közgyűlés ! Ilyen jövedelmet ezen szükség kiabáló időben csak lelkesedés, az egylet nemes célja iránti érdekelt-ség teremhet elő. — Tudtommal nem volt még megyénkben egylet, mely rövid idő alatt ennyi jó akaratban s pártfogásban részesült volna, — és ez egy részről megyénk értelmiségének, a polgárok áldozatkészségének, más részről tagadhatlanul tisztelt elnökünk lankadatlan ügybuzgóságának köszönhető, Isten éltesse megyénk lelkes fiait. Isten éltesse a jó ügynek élő derék elnökünket!

Midőn ezuttal a lefolyt 187<sup>5</sup>/<sub>6</sub>-ik évről szóló pénztári számadásomat beterjesztem, — tisztelettel kérem a t. közgyűlést méltóztassék azt a mult 187<sup>4</sup>/<sub>5</sub>-ről, egy esztendővel ezelőtt beadott, és még mindig megvizsgálatlanul heverő számadásommal együtt mielőbb megvizsgáltatni s engemet a további felelősség terhe alól felmenteni.

Ezuttal pedig megköszönve a bennem helyezett bizalmat, gyenge egészségi állapotom, terhes hivatali elfoglaltatásom és hivatali helyiségem hiánya miatt, az egylet pénztárnokságáról ezennel lemondok, kérem ezt elfogadni, mert tovább semmi szín alatt nem vihetem.

Mély tisztelettel lévén a tisztelt közgyűlésnek

alázatos szolgálja :

**Party Ferenc,**

egyl. pénztárnok.

---



## V.

### 1. Jegyzőkönyve

a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyeslet első vándorgyűlésének.  
(Felvétel Szarvason okt. 10-kén 1875.)

Jelenvoltak: Göndöcs Benedek apát elnöklete alatt: Haan Lajos, id. Mogyoróssy János, Jancsovcics István, Benka Gyula, Mihálfi József, Dr. Fuksz Ede, Bakay Sándor, Sipos Soma, Gajdács Pál, ifj. Bakay Péter, ifj. Sipos Sándor. Eördögh Lajos, Kicska Mór, ifj. Mikolay Mihály és Lányi Gusztáv egyesületi tagok; Zsilinszky Mihály titkár és a város szép hallgató közönsége.

1. Elnök a szarvasi főiskolai előjáróság által eleve följánlott isk. diszteremben összesereglett nagy közönséget — a szarvasi férfidalkar megnyitó éneke után — szívélyesen üdvözlővén, megnyitá az ülést; lelkes szavakkal ecsetelvén a tudományos egyesletek, különösen pedig a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület szép hivatását, fölhitva Benka Gyula tanárt és egyesületi tagot, hogy e mai gyűlésre kitűzött felolvasását megtartani szíveskedjék.

Benka Gyula elfoglalván az előadói széket, felolvasta „Kristóffy György egykori szarvasi néptanító élet- és jellemrajzát“ érdekes adatokat közölővén nemcsak az illető tanító küzdelemteljes életéből, hanem a mult század végén és a jelennek elején létezett társadalmi állapotokról is. A közönség élénk figyelemmel hallgatta végig a szép előadást, mely egész terjedelmében az egyesületi „Évkönyv“-be felvételni határozottatott.

2. Ugyanezen gyűlés tárgyaúl még egy régészeti előadás is lévén kitűzve

Haan Lajos tartott felolvasást az ugynevezett történelem előtti korszakról, népszerű magyarázat kíséretében mutatván be a muzeumunkban találtató szebb kő- és bronzkori tárgyakat, jelesül: három kőbaltát, több obsidian nyiléket, szarvasagancsból készült ijagyat, bronz baltát és csákányt, sarlót, karikát és egy kiváló szépségű bronz kardot. Mindezen tárgyakat a közönség nagy érdeklődéssel vizsgálta, az olvasót pedig a rokonszenv jeleivel halmozta el. Ezen értekezés is az „Évkönyv“-ben fog megjelenni.

3. Zsilinszky Mihály főtitkár jelentést tett a társulat folyó ügyeiről, nevezetesen előadta, hogy az első év eredményeiről szóló „Évkönyv“ nyomdai akadály miatt időre el nem készülhetett, de remélhetőleg még e hó végéig a tagok kezei között leszen; — továbbá, hogy a társulat tiszteletbeli tagjai közül többen, u. m. Trefort Ágoston, vallás és közoktatásügyi minister, Thaly Kálmán akad. tag. Szabó Imre szombathelyi püspök, Ortway Tivadar ak. tag. Böhm Lénárd Délmagyarország monographusa és Geduly Ferencz a magyarországi műemlékek bizottságának titkára, köszönő leveleket küldöttek a társulathoz, — Arany János pedig, mint a magyar akad. titkára, az akadémia történelmi kiadványaiért való folyamodásunkra azt válaszolja, hogy a könyvtári bizottság ajánló jelentése — tekintettel több más hasonló folyamodásokra — még függőben tartatik mindaddig, míg az akademiái összes kiadványai ügyének célba vett bizottsági rendezés meg nem történik, mi rövid idő múlva várható. Végre jelenté a titkár, hogy egyeletünk alapítóinak száma gr. Pongrácz János orosházi r. kath. lelkész és pápai kamarás urral szaporodott; rendes tagokká pedig lettek: Haviár Dániel szarvasi ügyvéd, Such Soma, csabai iparos; pártoló tagjaink közül Garzó Gyula ref. lelkész Gyomán, Bartóki László csabai kereskedő és Gremesperger József bánhegyesi földbirtokos a rendes tagok sorába léptek át.

Ezen jelentés örvendetes tudomásul vétetett.

4. A muzeum öre id. Mogyoróssy János azon felhívása, melyet az egybegyűlt közönséghez a régiségek gyűjtésére vonatkozólag tett,

Helyesléssel fogadtatott.



5. Végül az elnök zárbeszédében köszönetet mondván a derék város közönségének az egylet iránt tanusított becses figyelméért, megzendült a szarvasi férfidalkar alkalmi éneke, melynek elhangzása után a közönség széteszlott.

Kelt mint fent.

Hitelesítették :  
**Mihály József.**  
**Haan Lajos.**

Jegyzette :  
**Zsilinszky Mihály,**  
főtitkár.

---

## 2.

### Jegyzőkönyve

a Gyulán 1875. november 10-én tartott választmányi ülésnek.

A megyeház nagytermében tartott ülésen jelenvoltak Göndöcs Benedek elnöklete alatt: Dr. Kovács István, Dobay János, Ormós János, Mogyoróssy János, Elek Lajos és Party Ferenc.

1) Elnök a választmány üdvözlése után jelenti, hogy ama felolvasással egybekötött vándorgyűlés, melyről a f. év május 10-én tartott választmányi ülés intézkedett, 1875. október 10-én Szarvason megtartatott, s annak programja következő volt: 1) „Honfidal“ Petőfitől, előadja a szarvasi dalkör. 2) Elnöki megnyitó beszéd. 3) „Kristóffy György élet- és jellemrajza“ felolvassa a szerző, Benka Gyula tanár ur. 4) Némely békésmegyei muzeumi kő- és bronzkori tárgyak ismertetése, előadja Haan Lajos egyleti alelnök ur. 5) Titkári hivatalos jelentés a folyó ügyekről. 6) Elnöki zárszó. 7) „Honfi ének“ Győri Vilmostól, előadja a szarvasi dalkör. — A nagy közönség emez ünnepélyes alkalommal kétségtelen jeleit adá egyletünk és a közművelődés iránti meleg érdeklődésének részint a gyűléseni tömeges megjelenése, részint pedig a kiküldött elnök, alelnök, titkár és igazgató iránt nyilvánuló kitüntető figyelme által.

Örvendetes tudomásul vétetik.

2) Elnök felmutatja a f. év május 10-iki vál. ülés határozata szerint 500 példányban kinyomatott „Évkönyv“-et, mely a mellékelt számla szerint 311 frtba került, s egyzersmind ezen összegnek, s a szétküldési költségeknek utalványozására kéri a választmányt, megjegyezvén, hogy az egylet rendes bevételei bőven fedezendik eme kiadásokat.

A mind tartalmilag, mind alakilag diszesen kiállított „Évkönyv“ megjelenése örvendetes tudomásul



sul vétetik s a fent kitett költségek kifizetésre utalványoztatnak.

3) Elnök indítványozza, miszerint az „Évkönyv“ kiosztása, továbbá a tagdíj beszédése, végül és főleg új egyleti tagok szerzése végett választassék megyénk minden községében egy-két bizottsági tag.

A választmány belátva emez indítvány nagy horderejét: azt örömmel elfogadja, s remélve, hogy annak alkalmazása folytán egyletünk élete öröndetes fejlődésnek néz elébe: eme bizottságot a következő — a közügyek és közművelődés iránti áldozatkész buzgalmukról előnyösen ismert egyénekből alkotja meg.

Gyulán: Winkle Gábor, Kratochvill József, ifj. Trucker József.

Szarvason: Dr. Fux Ede, Mihálfi József.

Békésen: Dr. Hajnal István, Benedicty József.

Csorváson: Grócz Béla.

Kétegyháza: Andrásy Kálmán.

M.-Berényben: Horváth János.

Orosházán: Dr. László Elek, Eördögh Lajos, ez utóbbi sz.-Tornyára is

Gyomán: Garzó Gyula, Veidinger György.

Ó-Kigyóson: Pándy István.

Új-Kigyóson: Vieland Károly (még nem tag.)

Dobozon: Kéry Kálmán.

Gerendáson: Beliczey István.

Endrődön: Balla Mátyás, Kovács M. István.

Tót-Komlóson: Horváth Sámuel, Tatay János.

Gerlán: Gr. Wenckheim Géza (még nem tag).

Bánhegyesen: Gremesberger József.

K.-Tarcsán: Szabó János.

K.-Ladányban: Farkas Gábor (még nem tag), Dr. Vajda Géza (még nem tag).

Sz.-Andráson: Lehocsky János, Zih Károly (még n. tag)

Öcsödön: Oláh Károly, Vitályos Márton.

Szeghalmon: Kovács Mihály, Tatár János.

F.-Gyarmaton: Kornizs Béla (még nem tag).

Gy.-Váriban: Bán Károly.

Vésztőn: Csák János.

Kondoroson: Zlinszky István.

Csákón: Petőfy István.

A megválasztottak értesítésével, illetőleg azoknak — egyletünk ügyének — megnyerése végett szükséges lépések megtételével elnök és titkár urak bizatnak meg.

4) Ezzel kapcsolatosan Dobay János vál. tag indítványára:

elhatározza a választmány, hogy a bizottság és az egyleti tagok névsorának közlése mellett szolittassék föl megyénk nagyérdemű közönsége az egyletbe leendő belépésre sajtó útján is.

5) Elnök indítványára:

elhatározza a választmány, hogy az „Évkönyv“ egy-egy példánya az egylet tagjain kívül a hazai muzeumoknak és tudományos egyleteknek, a megyebeli tanintézeteknek, az elterjedtebb fővárosi és vidéki lapoknak, végül lehetőleg minden megye levéltárának megküldessék. A megyei levéltáraknak küldendő példányok expedálására a tek. alispáni hivatal kérendő fel. A megmaradt példányok könyvárusi uton 80 krjával elárusítandók.

6) Elnök jelenti, hogy az „Évkönyv“-ből egy példányt a békésmegyei levéltár, másikat pedig mélt. főispán ur részére átadott, s hogy továbbá a titkár kíséretében f. év november 11-én — az egylet nevében — a vallás és közoktatási miniszternek óhajtja az „Évkönyv“-et átnyújtani, mely alkalommal az államsegélyt is kérelmezendi ő méltóságától.

Helyeslő tudomásul vétetik.

7) Az elnöki hivatalhoz f. évi november 9-én benyújtott s felolvasásra szánt „A csabai nép életmódja s szokásai a közelmúltban“ című munka — az elnök indítványához képest — megbirálás végett:

Haan Lajos és Zsilinszky Mihály egyleti tagoknak adatik ki, egyszersmind kimondatik, hogy ama munka — elfogadás esetén — egy a jövő év elején Csabán rendezendő vándorgyűlésen fog felolvastatni.

8) Elnök jelenti, hogy Szentkláray Jenő Török-Becséről az általa szerkesztett „Délmagyarországi régész egy-



let" adattárának három évrőli füzeteit és e mellett 5 frtot küldött egyletünknek, igazolni akarván ezáltal, hogy a társulat javát, — mint egyletünk tiszteletbeli tagja — előmozdítani kívánja.

A választmány az előadottakat örvendetes tudomásul vevén Szentklárai Jenő ur részére — egyletünk iránti buzgó érdeklődéseért s becses küldeményeiért jegyzőkönyvileg köszönetet szavaz.

9) Elnök jelenti, hogy a füzes-gyarmati határban talált régi pénzek, — melyeknek felét a lelet helyének tulajdonosa Gr. Batthyányi Celesztina kegyes volt muzeumunknak ajándékozni — leérkeztek ugyan már a pénzügyi miniszteriumtól, de hiányosan, a mennyiben t. i. az érdekeesebb darabok a nemzeti muzeum részére kiválogattak, ugyanazért a találók a lejtuttatott darabokat ismételve fölküldötték a pénzügyi miniszteriumhoz, azon kérelemmel, hogy azokat a visszatartottakkal egyetemben méltóztassék visszaküldeni, s eként az egyletünknek adományozott darabok tényleges birtokbavételével bekell várnunk azoknak visszaérkezését.

Tudomásul vétetik.

10) Elnök jelenti, hogy a muzeumi helyiség padlásának rendbehozása s az ablakok rostélylyal ellátása érdekében a folyó év augusztus 2-ki közgyűlés határozatához képest a megye alispánját hivatalból megkereste, s ezen megkeresésének eredménye gyanánt fölmutatja az alispán 5468 | 1875-ik sz. a. kibocsátott átiratát, mely szerint „a muzeum és könyomda padlása már az átalakításkor oly módon rendbehozott, hogy beégési veszélytől tartani nem lehet. Továbbá a padlás — melyen különben semmi sem tartatik — az egylet költségén készitendő ajtó által elzárattathatik. Végül: a muzeum ablakainak vasráczozattal való ellátása czéljából megengedtetik, hogy a megye tulajdonában levő 8 drb ablak vasráczozatból a szükséges mennyiség felhasználtassék.“

A jelentés tudomásul vétetvén az egylet pénztárnoka megbizatik a jelölt vasráczozatok beállítására és a padlás ajtó elkészittetésére irányuló intézkedések megtételével s egyszersmid az e célból szükséges költségek kifizetésre utalványoztatnak.

11) Elnök tudatja a választmányynal, hogy József főherceg ő fensége muzeumunkat 1875. szeptember 19-én magas látogatásával szerencsétlété, mely alkalommal nevét a muzeumi vendégkönyvbe beírta.

Örvendetes tudomásul szolgál.

12. Végül id. Mogyoróssy János muzeumőr az iránti intézkedésre kéri föl a választmányt, hogy az egylet közgyűlésén s választmányi ülésein fölvetett jegyzőkönyvek eredeti példányai tétessenek le a muzeumban, továbbá, hogy a muzeumi helyiség láttassék el még egy kályhával,

melynek folytán a jegyzőkönyvek beadásával egyleti titkár, — a kályha beállíttatásával pedig az elnökség megbízott.

Kelt mint fent.

Hitelesítették :

**Göndöcs Benedek,**

egyleti elnök.

**Dobay János,**

v. tag.

Jegyzette :

**Elek Lajos.**

---



### 3.

## Jegyzőkönyve

a-békesmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat által B.-Csabán  
1876. márczius 5-én tartott vándorgyűlésnek.

Jelen voltak Göndöcs Benedek elnöklete alatt mlgos Pulszky Ferenc a magyar nemzeti muzeum s a vidéki mügyűjtemények főigazgatója, társulatunk tiszteletbeli tagja, továbbá Haan Lajos, id. Mogyoróssy János, Party Ferenc, Belicey István és Rezső, Hajóssy Ottó, Győry Vilmos, Szemián Sámuel, Vilim János, Ormós János, Garzó Gyula, Varságh Béla, Justh Gyula, Bartóky István és László, Rimler Pál, Reök István, Haan Vilmos, Szucsu Béla és nagyszámu válogatott közönség.

1. A b.-csabai dalárda által elzengett alkalmi dal után elnök Göndöcs Benedek lelkes szavakkal üdvözlé az öszszegyűlt közönséget és különösen egyletünk vendégét mlgos Pulszky Ferenc urat; azután megemlékezvén Csaba gyors haladásáról kitünteté e haladás legfőbb tényezőit a multban ugy mint jelenben s végül felszöllitá Szemián Sámuel városi főjegyző urat, hogy a mai ülesre kitűzött értekezését felolvasni sziveskedjék.

Az elnöki szózat éljenzéssel fogadtatott.

2. Szemián S. tag, felolvasta „Képek B.-Csaba lakosságának mult századi életéből“ című értekezését, melyben igen ügyesen itt-ott humoros hangon ecsetelé a népnek egy század előtti állapotát, erkölcsait, szokásait és egyszerü kedvteléseit,

mit a közönség általános élénk helyesléssel fogadott.

3. Második felolvasó Haan Lajos alelnök volt; értékezésének címe: „Békesvármegye III. Károly uralkodása alatt,“ melyben önálló történelmi kutatásai folytán érdekes és tanulságos színben tünteté fel a megyének azonkori szomorü primitiv állapotát, midőn hiva-

talnoknak való értelmesebb embert más megyéből kellett idehozni, s midőn a közigazgatás és igazságszolgáltatás csak névleg létezett, a nép anyagi és szellemi érdekei pedig szintén elhanyagolt állapotban voltak.

A köztetszéssel fogadott értekezés — az elsővel együtt — az Évkönyvben fog megjelenni.

4. Pulszky Ferencz ur megyénk muzeumának egy pár érdekesebb kő és bronzkori tárgyát ismertetette meg az ő szokott szellemdús modorában. Elvezette a közönség figyelmét azon korba, amikor még a Körös mentében elefántok és mammothok tanyáztak, mikor e vidéken még emberek nem laktak. Beszélt az emberi nem műveltségének azon őskoráról, mikor még vasat és rezet nem ismertek, hanem kőből csiszolták a legszükségesebb eszközöket. Ilyenek voltak e kőbalták, melyekből néhány szép példányt mutatott, — továbbá szarvasagancsból, bronzból és vörös rézből készült csákányok, sarlók és balták, melyeknek főerdeke abban áll, hogy Békésvármegyében találtattak, (Gyulán, Dobozon, Csabán és Halásztelken). Örömmel hallotta mindenki e szaktekintély ajkáról, hogy muzeumunk tárgyai kellemesen lepték meg őt, amennyiben oly tárgyakat is talált köztök melyek ritkitják párjokat, minők: az Endrődön talált avar sisak, és az etruszk edények.

Ezen előszóbeli lelkes előadást, mely teli volt szellemdus fordulatokkal, gyakorlati megjegyzésekkel és a tudomány iránti buzditásokkal, a közönség élénken megtapsolá.

5. Zsilinszky Mihály társulati főtítkár jelentést tesz röviden a folyó ügyekről, jelesül a társulat múlt évi novemberben tartott választmányi gyűlésének azon üdvös határozatáról, melynek folytán a megye minden községében felszólíttattak egyes buzgóbb polgártársak egyletünk érdekeinek előmozdítására, mely intézkedés következtében a társulat tagjai a következőkkel szaporodtak.

1. Gyulán: A polgári kör és Bornhauser Antal, mint működő tagok, Bak Lajos, Batik Elek, Denhoff Antal, ifju Huszka János, Karácsony Mihály, Neudenbach Antal, Roth János, Sal József, Szika János, Szilágyi László, Uferbach József és Weisz Lipót mint pártoló, összesen 15.

2. Csabán: Dr. Szeberényi Gusztáv, Szemián Sándor



muel, Omaszta László, Such Soma, Rimler Pál, Fenes Pál és Novák Dániel, működők. = 7.

3. Szarvason: Dancs Béla, Dobosfy Gyula, Haviár Dani, Kocsis Pál, Dr. Szlovák Pál működők; Hajas Pál, Lavatka Béla, Marcsek István, Novák György, Salac Ferenc, pártolók. = 10.

4. Békésen: Müller Gusztáv működő, Banner József, Bihari István, Dömény József, Konkoly János, Kovács József, Ladányi Áron, Lavatka Ágost, Lavatka József, Mezey Balázs, Mezey Lajos, Szegedi Károly pártolók. = 12.

M.-Berényben: Deutsch Fülöp, Fuksz Lipót, Minich József, Stern testvérek működők. Barna János, Budai József, Nagy János, Szász János, Wolf Pál pártolók. = 9.

6. Kétegyházán: ifj. gr. Almási Kálmán pártoló.

7. Vésztőn: Papp Antal működő, id. Csák János pártoló. = 2.

8. Ó-Kigyóson: Emperl Ernő működő, Banner Béla Farkas János, Rázel István, Rimler Lajos, pártolók. = 6.

9. Új-Kigyóson: Széchényi Lajos működő, Barát János, Bauer Jakab, Bozó István, Czédly János, Czédly József, Czédly Mátyás, id. Csatlós Imre, Csatlós Pál, Csernus András, Csernus Ádám, Darida András, Endrődy Mihály, Florek Ferencz, Fürst Antal, Gyalay Béla, Hungerleider Vilmos, Kohn Károly, Löffler Mór, Mánasy Pál, Molnár György, Murza István, Nátor János, Schwarz Emánuel, Somogyi József, Seres Mihály, Szabó András, Tóth Péter, Vartus Rozália, Zsótér Antal pártolók. = 30.

10. Gyomán: Pásztor József org. kántor, működő, Csapó Mihály egyh. gondnok, ör. Kis Bálint egyh. tanácsnok, Szerető Imre egyh. tanácsnok, pártolók. = 4.

11. Endrődön: Klausz Lázár működő, Breier Zsigmond, Engel Antal, Gócsy János, Gellay István, Geschmeyer Sándor, Uhrin József pártolók. = 7.

12. K.-Ladányban: Körösy Mihály, Márton Mihály, br. Wenckheim Viktor működők. = 3.

13. Öcsődön: Dr. Illési Jakab, Kis János, Kohn Márton, Oláh Antal, Vitályos Márton pártolók. = 5.

14. Sz.-Andráson: Zih Károly tanító, pártoló.

15. Tót-Komlóson: Csermák Kálmán ev. lelkész,

Zsilinszky Mihály ev. lelkész, működök; Horváth Béla. néptanító, Dr. Simon Pál orvos, pártolók. = 4.

16. Gerlán: Gr. Wenckheim Géza működő.

17. Bánhegyesen: Gremsperger József, Dr. Klein Ferencz működök. = 2.

18. K.-Tarcán: Dr. Nyirádi László, Petneházy Imre, működök, Lengyel Győző, Megele Gyula pártolók. = 4.

19. Gyula-Váriban: Bán Károly, Cséte György, Ecsedy János, Megele Béla, pártolók. = 4.

20. Kondoroson: Dérczy Ferencz, Zlinszky István működök. = 2.

21. Füzes-Gyarmaton: Kornis Béla működő.

22. Csákón: Petőfi István pártoló.

23. Budapesten: Ursziny Dezső működő. — Mind-össze tehát az egyesület tagjainak száma szaporodott 131. mely jelentés örvendetes tudomásul vétetett.

6. Ugyancsak a főtitkár jelenté, miszerint b. Nyáry Albert, m. akad. tag, mint a magyar történelmi társulatnak e gyűlésre kiküldött képviselője, akadályozva lévén a megjelenésben, távirati uton jelenti üdvözlését a társulatnak; ugyszintén Szentkláray Jenő tiszt. tag is távirati uton üdvözlé a gyűlést.

Tudomásul vétetett.

7. Felolvastatott a magy. kir. vallás- és közoktatásügyi minster urnak leirata, melyben tudtára adja a társulatnak, miszerint a muzeum rendezésére kért államsegély gyanánt 150 frtot utalványozott.

Örvendetes tudomásul vétetett s egyszersmind a minster urnak jegyzőkönyvileg is köszönet szavaztatott.

8. Olvastatott Arany János akadémiai főtitkárnak levele, melyben tudatja, miszerint társulatunk kérelme folytán a m. tudományos akadémia történelmi kiadványai meg fognak küldetni.

Hálás köszönet mellett örvendetes tudomásul vétetett.

9. Ennek kapcsában olvastatott a m. nemzeti muzeum főigazgatóságának átirata, melyben tudtára adja egyesületünknek, hogy az országos muzeumkönyvtárában találtató kettős példányok jegyzékének első füzeté, melyet ezennel



áttesz, elkészült, s egyuttal felkéri társulatunkat, hogy a Békésmegyére netán kiváló fontossággal bírókat a kitett ár mellett kiválassza.

A jegyzék átadatott Haan Lajos alelnöknek azon kérelemmel, hogy a ránk nézve becsesebb könyveket pénztárunk szerény erejéhez képest kiválassza, s a jövő gyűlésnek javaslatba hozza.

10. Olvastatott idősb. Mogyorósy János tárlati igazgatónak jelentése a muzeum gyarapodásáról, mely szerint nemcsak irodalmi emlékek és műtárgyak, hanem régiségi eszközök, pénzek, emlékérmek, ipari és természetrajzi tárgyak tekintetében is jelentékeny szaporodás tűnik fel.

Örvendetes tudomásul vették.

11. Party Ferencz pénztárnok előterjesztéséből kitűnően, hogy az egylet ez időszereint 524 frttal rendelkezik.

Elhatároztatott, hogy ezen pénzből a szükséges folyó kiadások fedezése után netán felmaradandó összeg a takarékpénztárba tétessék.

12. Végül az elnök köszönetet mondván a közönségnek szives figyelméért, bezárta az ülést, mire a dalárda alkalmi éneke után a közönség zajos éljenek között szétoszlott.

Kelt m. f.

Hitelesítették :  
**H a a n L a j o s.**  
**Varságh Béla.**

Jegyzette :  
**Zsilinszky Mihály.**  
 főtitkár.

#### 4.

### Jegyzőkönyve

az 1876. május 8-án Gyulán tartott választmányi gyűlésnek.

A megyeház nagy termében jelen voltak Göndöcs Benedek elnöklete alatt: Mogyoróssy János, Hajóssy Ottó, Beliczey István, Dr. Kovács István, Reök István, Ormós János, Asztalos István, Kéry Kálmán, Papp Mihály, Szabó János, Dobay János, Tatár János, Szemián Sámuel, Sztraka György, Janó Sándor, Zsilinszky Mihály egyleti tagok és nagyszámú hallgató közönség.

1. Elnök megnyitó beszédében kiemelvén egyesületünk hasznos működése eddig elért eredményeit, meleg szavakban emlékezett meg hazánk közéletében hervadatlan érdemkoszorút nyert két jelesünk ugymint: Deák Ferenc és Tomcsányi József főispánunk gyászos kimultáról. Mely két jelesünk emlékének ilyenén felujtása után a gyűlést megnyitottnak jelentette ki.

2) Mindenek előtt Zsilinszky Mihály olvasá fel a Békésmegyében 1735-ben kitört Pero-féle zendülésről irt — Szemián S. és Haan L. urak által eleve megbírált — történelmi dolgozatát, melyben az ismeretes néplázadás okainak feltüntetése mellett részletesen beszéli el a békésmegyei nép magatartását, s az egyes községek lakosainak részvételét azon boldogtalan szervezetlen, de mindazáltal veszélyes szint öltött lazáadásban, mely a Rákócy-féle forradalomnak halvány utójátékaul tűnik fel.

Az élénk figyelemmel kísért előadás az „Évkönyv“-be felvételni határoztatott.

3) A főtitkár jelentést tesz arról, hogy az országgyűlés elnöke f. évi márc. 17-éről 849. sz. a. kelt levelében azon indokolással jelenti a képviselőház nyomtatványainak meg nem küldését, hogy a képviselőház határozata szerint a szóban forgó s egyletünk által kért nyomtatványok az



országos intézeteken kívül csak a jogi tanfolyammal bíró hazai intézeteknek küldhetők meg.

Mely jelentés tudomásul vétetett.

4) Ennek kapcsában elnök jelenti, miszerint a postai viteldijmentességért való folyamodásunkra szintén tagadó válasz érkezett a minisztériumtól.

A mi hasonlóképen tudomásul vétetett.

5) Olvastatott Győry Vilmos válaszmányi tag levele, melyben a jelen gyűlésen való meg nem jelenetésének okát adván, régebbi megbízatása folytán felkéri az egyesületet, hogy a legközelebbi vándorgyűlés Orosházán tartassék meg.

Ennek folytán a gyűlés egyhangulag elhatározza, hogy a jövő őszi hónapokban kirándulást teend Orosházára, mely alkalommal netán tehető régészeti ásatások és egy — lehetőleg orosházi tárgy — felolvasás iránt eleve is gondoskodni a főtitkár kötelességévé tétetett.

6) Elnök jelenti, miszerint az ország vizkárosultjai javára Budapesten rendezett mű és történelmi emlékek kiállítására a mi muzeumunk is felküldött néhány érdekes tárgyat, u. m. XVII-dik századbéli magyar csipkét és egy avar sisakot, — továbbá jelenti azt is, hogy Hampel József orsz. muzeumi segédőrt, mint együletünk tiszteletbeli tagját felkérte a Haan-féle etrusk edényeink szakszerű leltározására.

Mely intézkedés helyeslő tudomásul vétetvén, Hampel J. ur utiköltségeinek fedezéseül 30 frt utalványoztatott az egyület pénztárából.

7) Party Ferenc kimutatása szerint a múlt évnegyedben egyesületünk vagyoni állapota következő volt: bevétel 1000 frt 51 kr. Kiadás: 476 frt 98 kr. Maradt a pénztárban: 524 frt 53 kr. Hátralék: 355 frt.

Örvendetes tudomásul szolgál.

8) Id. Mogyoróssy János muzeumiőr jelenté, hogy az egyesület tárlata ujabban a következő tárgyakkal szaporodott: 1) az irodalmat illetve: Göndöcs Benedektől a Természettud. Közl. és Egyházi beszédek. — Dr. Hajnal Alberttől: a békésm. orvos-, gyógyszerész egyület alapszabályait, jegyzőkönyvei, Balassa János felett mondott gyászbeszéd, Réthy Páltól az Önnemzés, — a magy. tud. aka-

démiától Régészeti közlemények, Székács József pesti ev. lelkésztől: A magy. könyvesház; Tóth Lajostól: Elementa rei rustica. — 2) Műtárgyakat illetve: Zsilinszky Mihálytól Pulszky F.-arcképe. — 3) Érmeket illetve: Dr. Illésy Jakabtól, Weisz Simontól, Dr. Kovács Károlytól, Göndöcs Benedektől, ifj. Jancsovics Páltól, Rostás Istvántól, Mudrony Sámuelettől, Gombkötő Mihálytól, Kiskéry nővérektől, Tóth Lajostól és Sudi Sámuelettől különféle régi érmek. 4) Természeti és iparcikket illetve Szulimán Istvántól egy „ditriot“ nevű kék márványt és Gervay Károly urtól 4 darab XVII-dik századbéli viznyomatú papírt.

Mely kegyes adományokért az egyesület jegyzőkönyvileg hálás köszönetet mond.

9) Zsilinszky Mihály indítványozza, hogy az egyesület, melynek egyik célja, különben is az, hogy megyei jeles férfinak emlékét megörökítse, a jövő közgyűlésen tartandó emlékbeszéddel róvja le kegyeletes adóját a nem rég elhunyt főispán néhai Tomcsányi József iránt.

Az indítvány egyhangulag elfogadtatván, az emlékbeszéd megtartására Hajóssy Ottó v. tag kéretett fel.

10. Az évzáró közgyűlés határnapjául f. é. aug. 7-ke tűzetvén ki.

Az elnök lelkes szavakkal zárta be az ülést.

Kelt m. f.

Hitelesítették:  
Hajóssy Ottó.  
Dr. Kovács István.

Jegyzette:  
Zsilinszky Mihály,  
főtitkár.



## 5.

### Jegyzőkönyve

a Gyulán 1876. augusztus 7-én tartott s felolvasással egybekötött közgyűlésnek.

Jelen voltak Göndöcs Benedek elnöklete alatt : Haan Lajos, Zsilinszky Mihály, Bonyhay Benjamin, Dr. Kovács István, Parti Ferencz, id. Mogyoróssy János, Beliczey István, Hajóssy Ottó, Asztalos István, Kéri Kálmán, Dr. Báttaszéki Lajos, Reök István, Villim János, Jancsovcics István, Justh Gyula, Léderer Ede, ifj. Trukker József, Hegedüs Lajos, Tatár János, Kovács Mihály, Tatay János, Beliczey Rezső, Szulimán István, Elek Lajos stb.

1) Elnök felolvassa megnyitó beszédét, melyben a közművelődésre vonatkozó egyes nézpontok fejtegetése után megérinti általános vonásokban az egylet ez évi történetének főbb mozzanatait. A méltó figyelemben részesült, és éljenekkel jutalmazott megnyitó beszéd elhangzása után az elnök felhívására Hajóssy Ottó úr — a közelebbi vál. üléstől nyert megbízatása, illetőleg fölkérítése értelmében felolvassa megyénk köztisztet és szeretetben állott főispánja, — nh. Tomcsányi József élettörténetét.

A felolvasott életrajz, — mely egy oldalról megyei közönségünk fájdalomérzetének a leghivebb ki nyomata, — másrésről a történeti hűség keretében mozgó fejlett műízlésnek figyelemre méltó terméke volt : mély megindulással lön végig hallgatva a szép számmal egybegyűlt közönségtől, mely végül tartós éljenzéssel adott kifejezést a felolvasó iránti őszinte elismerésének.

2) Olvastatott Zsilinszky Mihály főtitkár hivatalos jelentése, mely az egylet 187<sup>5</sup>/<sub>6</sub>-ik évi működését rendszeren és részletesen ismerteti.

Az egylet folytonos előhaladásáról tanuskodó jelentés örvendetes tudomásul vétetik.

3. Főtitkár egy a 16-ik században kelt levelet olvas föl, melyet 1553-ban Henyei István gyulai várparancsnok Castaldó tábornokhoz intézett.

A közönség meleg érdeklődéssel hallgatta végig a régiek katonai és birtok viszonyaira, az akkori nyelv kezelésre és gondolkozás módra világot vető levelet.

4. Olvastatott a pénztárnoki jelentés, mely szerint a letűnt egyleti évben a betétel összege 1147 frt 59 kr. a kiadás pedig 548 frt 66 kr, volt.

A jelentés általánosságban tudomásul vétetik a a benne foglaltatott indítványok pedig következőhatározatokra adnak alkalmat;

1) A diszoklevél az alapszabály értelmében az elnökség által kívánatra minden illetékes tagnak megküldendő.

2) A pénztárnoki számadás megvizsgálására Ormós János és Keblovsky Lajos tag urak küldetnek ki.

3) Azon alapító tagok, kik alapítványaikat ez ideig nem juttaták az egylet gondozása alá felkértek, hogy az elnök és ügyész által kiállítandott „alapítói oklevelet“ aláírásukkal kiegészíteni kegyeskedjenek.

5. Az egylet mindennemű vagyonának pontos leltározásával elnök, muzeumi őr és altitkár bizatnak meg.

5) Az egyleti tagok névsorának revideálásával halálozás, vagy egyéb indokok alapján kilépettek törlesztével a jelen évi névsor hiteles megállapításával elnök és titkár bizatnak meg.

5. Pénztárnok előszóval előadja, hogy ujabb időkben az ő hivatalos teendői oly nagy mérvű szaporodást tüntetnek elő, hogy azok, különösen a megyeház kiépítése miatti hivatali helyiség változása folytán — minden idejét, helyét és tevékenységét elfoglalják, fölemésztik, ugyanazért az egylet pénztárnokságáról, melyet fizikai lehetetlenség kellően betöltenie, úgy az egylet, mint annak nemes törekvései iránt való meleg érdeklődése, sőt áldozat-



készsége mellett is kénytelen lemondani, miből folyólag a közgyűlést a megfelelő intézkedés megtételére kéri föl.

A közgyűlés többszörös kérései sem ingathatván meg a pénztárnokot eltökéllett lemondási szándokában: az ügy ezuttal függőben hagyatik s a végleges elintézés megejtésével a választmány bízatik meg.

6. Fölmutattatik a muzeumőr jelentése, mely nagy terjedelme folytán

felolvasottnak tekintetvén az „Évkönyvben“ fog közöltetni.

7. Elnök tiszteletbeli tagokul ajánlja 1) József főherczeg ő fenségét, ki egyletünk törekvéseit több ízben méltatá magas figyelmére, 2) Pesti Frigyes m. tud. akadémiai tag és történet író. 3) Nagy Iván magy. tud. akadémiai tag, kiváló jelességű szaktudósokat,

kik is egyhangulag megválasztatván a diszoklevélnek — részükre leendő — megküldése elrendeltetett.

8. Több oldalról jövő indítványokhoz képest a következő határozatok hozattak:

a) Vallás és közoktatásügyi minster Trefort Ágoston ur előtt fejeztessék ki az elnökség által az egylet hálája és köszönete egyletünk iránt tanusított magas pártfogásáért, közelebb a 150 frtnyi állami segély utalványozásáért. A magyar tud. akadémia elnöksége is értesítendő — ugyancsak az elnökség útján az egylet köszönetéről az akadémia némely kiadványainak megküldése alkalmából.

b) Megyénk irodalmi munkásai felszólíttatnak az elnökség által, hogy szellemi termelvényeiknek egy-egy példányával sziveskedjenek megajándékozni egyesületünk könyvtárát; egyidejűleg a nagy közönség is fölhivandó, hogy a ki netalán oly munka, vagy történeti fontosságú okmány, avagy iromány birtokában volna, mely kisebb nagyobb mértékben megyénkire vonatkozik: engedné azt át muzeumunk birtokába, csakis így válván lehetővé, hogy az elnök — egyhangulag elfogadott — indítványához képest, egy oly könyv és iratgyűjtemény szerveztessék, mely

megyénk szellemi fejlődését a lehetőségig hiven tüntesse föl.

c) A folyó egyleti évről kiadandó „Évkönyv“ korábbi megállapodásokhoz képest a tiszteletbeli, alapító és működő tagoknak küldendő meg; a pártoló tagok egyleti „Értesítő“-t kapnak. Az „Évkönyv“ 400, az „Értesítő“ pedig 300 példányban nyomtatandó ki.

d) Az 1876/7-iki egyleti év egy vándorgyűléssel fogja kezdetét venni, melynek helyéül a mult gyűlés határozatához képest Orosháza tűzetik ki.

e) Egyleti alelnök azon többféle jelek által támogatott gyanításának adván kifejezést, hogy az orosházi határnak egy dombja aligha nem rejt magában oly régi tárgyakat, melyeknek napfényre hozása érdekes és tanuságos lehet: megbizatik alelnök és főtitkár, hogy tegyenek vizsgálódásokat, s ha eredménnyel kecsegtet, eszközöljenek ásatást a helyszínén s működésük eredményéről tegyenek jelentést az orosházi vándorgyűlésre.

9. Kovács Mihály szeghalmi szolgabíró 950 darab régi pénzt adott át a közgyűlésen muzeumunknak gr. Batthyáni Lászlóné szül. Festetics Czelesztin ő méltóságának jóvoltából; Bonyhai Bénéámin pedig egy a m.-berényi községi levéltárból ideiglenes használatra kivett, általa jegyző korában összegyűjtött, majd összekötött, s „Cholera-i jegyzőkönyv“-nek nevezett irományhalmazt nyújtott be az egyesülethez áttekintés és netaláni feldolgozás végett. Emez irományok az 1831-ki emlékezetes cholera-ra vonatkoznak.

Ezen „cholera-i jegyzőkönyv“ a fentebb jelzett pénzekkel együtt átadatott áttekintés, feldolgozás, illetőleg meghatározás végett egyleti alelnök nagytt. Haan Lajos urnak; a nevezett kézbesítő uraknak, különösen pedig a nemes keblű adományozó tulajdonos nőnek a közgyűlés jegyzőkönyvileg köszönetet szavaz.

10. A „Cholera-i jegyzőkönyv“ átnyújtása alkalmából Bonyhai Bénéámin egyleti tag indítványozza, hogy egyesületünk a megyei törvényhatóság útján hasson oda, miszerint a községi jegyzők hivatalból köteleztessenek jegyzőkönyvek vitelére, melyek a községeikben történt neve



zetesebb eseményeket hiven megösmertessék a késő ivadékkal, mert csak az ily részletes és hamisítatlan följegyzésekből állitható össze majdan a megye összefüggő története.

A közgyűlés az indítvány által célzott eredményt gyűlési határozattal elérhetőnek nem vélvén: ilynemű följegyzések megtételét egyesek szabadakaratú elhatározásától teszi függővé, de ez elhatározás érdekében a községi jegyzők megkeresését szükségesnek találja, s annak megejtésével az elnököt megbizza.

11. Egyleti főtitkár előadja, hogy a közelebbi napokban egy „Emlékirat“ című röpirat jelent meg, melyben a névtelenség álcája alá rejtőzködött szerző, állítólag egy-letünk tagja, kétségbe vonja a társulatunk keletkezéséről szóló s a mult közgyűlésen nyilvánosan felolvasott és közhelyesléssel találkozott első cikknek hitelességét; ennek folytán — miután a nyilvánosság előtt „többek nevében“ elmondott ily erős vádat szó nélkül hagynia nem lehet — mint a megtámadott cikk szerzője képes ugyan minden szavát hiteles okmányokkal támogatni, de mivel névtelen támadó ellen magát védeni nem akarja, felhívja a közgyűlést, hogy a „többek nevében“ szóló névtelen tag ezen pamphletszerű iratára nézve mondja ki ítéletét.

A közgyűlés egyhangulag kimondja, hogy a megtámadott „Évkönyv“ úgy általánosságban, mint részleteiben teljesen megegyezik az igazsággal s ez okból a hivatolt röpirat — melynek szerzője különben is elárulja magát a szövegben — figyelmen kívül hagyandó.

12. Főtitkár jelenti, hogy a füzes-gyarmati krónika le másoltatva az egylet könyvtárába tétetett.

Tudomásul szolgál.

13. A jegyzőkönyv hitelesítésére Dr. Kovács István és Hajóssy Ottó urak kérettek fel.

Kelt mint fent.

Hitelesítették :

Dr. Kovács István.

Hajóssy Ottó.

Jegyzette :

Elek Lajos, m. k.

másod titkár.

## VI.

# A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület alapszabályai.

### I. SZAKASZ.

*Az egyesület címe, célja, s eszközei a cél elérésére.*

1. §. Az egyesület címe: „Békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület”; — székhelye: B.-Gyula; — hivatalos nyelve magyar.

2. §. Az egyesület célja: Felkutatni és egybegyűjteni mindazt, ami a tudomány, irodalom és művészet-, az ipar és kereskedelem, a gazdaság és földművelés, a politika és közélet terén, mint megyei nevezetesség tűnt fel, megszerzeni e megyebeli kitűnő férfiak arcképeit, életrajzeit és műveit; — természetben, vagy legalább fényképezve megőrizni, a koronként változó megyei népviseletet; egybegyűjteni az egyesület- és növényország különböző fajainak e megyében található ritkább példányait; — a végpusztulástól megóvni a megyében található történelmi emlékműveket; felkutatni a megyében elszórtan létező- vagy a megyére vonatkozó mindennemű régiségeket, történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi címeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi címereket, községek pecsétjeit; — s mindezeket adományozás — esetleg vétel útján összegyűjtve, az elpusztulástól megóvni, meg nem szereshető tárgyakról lehetőleg másolatot venni, s mindezen működés eredményét, a B.-Gyulán létesítendő, s az egyesület létrejövetelének napjától kezdve, minden időre Békésmegye tulajdonát képező, állandó, megyei régész- és művelődéstörténelmi tárlatban összpontosítani, s a nagy közönség használatára, a régész- és közművelődéstörté-



nelmének megkedveltetése, s az ez iránti minél szélesebb körű érdekeltség felébresztésére, a megye által e célra felajánlott nyilvános helyiségben kiállítani.

3. §. E cél elérésére az egylet nemcsak a szakképzettek és szakkedvelők egyesítése, történelmi és közművelődési, régiségtudományi és statisztikai dolgozatok írása, kiadása vagy nyilvános felolvasása, hanem nyilvános gyűlések tartása, alkalmas helyeken régészeti ásatások és történelmi nyomozások eszközzése, könyv- és levéltár berendezése, nemkülönben a műemlékek, régiségek tanulmányozása és ismertetése által törekszik.

## II. SZAKASZ.

### *Az egylet tagjai.*

4. §. Az egylet tagjai négyfélék, u. m. tiszteletbeliek, alapítók, rendesek és pártolók.

5. §. Tiszteletbeli tagokul oly férfiak választatnak, kik a régészeti és szaktudományok fejlesztése- és művelésében, maguknak kitűnő érdemeket szereztek.

6. §. Alapító tagok azok, kik az egylet céljainak előmozdításához, készpénzben, vagy ezen összegnek megfelelő értékpapirban, 100 o. é. frtnyi alapítvánnyal járulnak; mely összegnek 6% kamatját kötelesek évenként mindaddig az egylet pénztárába fizetni, míg az alapítványi tőkét le nem fizetik.

7. §. Rendes tagok azok, kik három éven át, évenkénti 3 o. é. frt fizetésére kötelezik magukat; amely fizetési kötelezettség azonban az illető tag halálával, a három év elforgása előtt is megszűnik. — Ha valamelyik rendes tag a három év eltelte után az egyletből ki akar lépni, köteles ebbeli szándékát az igazgatóválasztmánynak írásban bejelenteni, különben úgy tekintetik, mint ki e szakaszban kijelölt kötelezettségeit hallgatag vállalja el újabb 3 évre.

8. §. Pártoló tagok azok, kik minden további kötelezettség nélkül, az egylet pénztárába, három éven át, évenként 1 o. é. frtot fizetnek.

9. §. Minden alapító- és rendes tag az egyletbe lépése alkalmával oklevelet nyer, melyért egyszerminden

korra 2 o. é. frtot köteles fizetni, mely összeg a tárlat felszerelésére fog fordíttatni.

### III. SZAKASZ.

#### *Az egylet kormányzata.*

10. §. Az egylet ügyeit az igazgató választmány vezeti, mely 24 választmányi tagból, s az alább elsorolandó tisztségviselőkből áll, kiket a közgyűlés az alapító és rendes tagokból 3 évi időtartamra választ.

11. §. Az egylet tisztségviselői a következők: a) az elnök, b) az alelnök, c) a titkár, d) a tárlati igazgató (őr), e) a pénztárnok, f) az ügyész.

### IV. SZAKASZ.

#### *Az egylet tisztségviselőinek hatásköre.*

12. §. Az elnök az egylet képviselője hatóságok és harmadik személyek irányában; ő hívja össze a közgyűlést, és a választmányi üléseket, mindezekben elnökül, s csak a szavazatok egyenlősége esetében szavaz. Sürgősebb fizetések 50 frt erejéig utalványoz, de ezt a legközelebbi választmányi ülésen, utólagos jóváhagyás végett bejelenti. Tiszti állásánál fogva kizárólag hivatva van jelen alapszabályok s az ügyrend szigorú megtartása fölött őrködni. Joga van az egyleti pénztárt bármikor megvizsgálni.

13. §. Az alelnök — a működésében esetleg akadályozott elnököt pótolja.

14. §. A titkár — ki az egylet pénzerejéhez képest, évenként tiszteletdíjban is részesül — a köz- és választmányi gyűléseken a jegyzőkönyvet vezeti; — ő viszi az egyletnek összes levelezéseit, az igazgató utasítása nyomán. Jelentést tesz a köz- és választmányi-gyűléseken az egylet tudományos működésének minden mozzanatáról; az egyleti tagok névkönyvét szerkeszti, kezeli, azt évről-évre kiegészíti, s abban az elhunyt tagokról is jelentést tesz; az egylet által kiadandó évkönyveket szerkeszti, s miután az egyleti tárlat a megye tulajdonát képezi, annál fogva az évenkénti közgyűlés után az egylet év- vagy jegyzőkönyvét, az elnök aláírásával, a megyebizottsági közgyűlésnek tudomásvétel végett megküldi.



15. §. A tárlat igazgatója (őre) az egyleti tárlat felett őrködik; végezi a tárgyak szakértő meghatározását, pontosan osztályozott és számozott leltárt vezet, melybe az adományozó nevét beírja, sőt értékesebb tárgyaknál az adakozó nevét külsőleg is ráírja, hogy így mennél többen birassanak adakozásra: a választmány utasítása szerint eszközözlendő régészeti kutatásokat és történelmi nyomozásokat intézi, azokról jelentést terjeszt a választmány elé, s a közgyűlést megelőzőleg a tárlat állapotáról évi kimutatást, felhasználás végett, a titkárral közli.

16. §. A pénztárnok az egyletbeli vagyont, bevételeit és kiadásait vezeti, s ezekről rendes naplót vezetni köteles; kifizeti az elnök által aláírt utalványokat; az évnegyedes választmányi gyűléseken általános, évenként egyszer pedig részletes számadást ad a pénztár állapotáról, s azt az elnöknek még a rendes közgyűlés előtt beadja, ki annak szabályszerű megvizsgálásáról gondoskodik s jelentése kíséretében a közgyűlés elé terjeszti; végül az egylet pénztárába begyűlő pénzösszegeket, a választmány utasítása szerint, a békésmegyei takarékpénztárba helyezi el.

17. §. Az ügyész, az elnöktől nyert meghatalmazás folytán, törvényes ügyekben képviseli az egyletet.

## V. SZAKASZ.

### *Az igazgató választmány.*

18. §. Az igazgatóválasztmány az elnök összehívására, rendszeren évnegyedenként, — de a szükséghez képest gyakrabban is, — B.-Gyulán, vagy a körülmények szerint a vidéken máshol is tarthatja gyűléseit.

19. §. Az igazgató választmány hatásköréhez tartoznak: az egylet belkormányzati ügyei, tiszteletbeli tagok indítványozása, és azon tárgyak, melyek jelen alapszabályok és a közgyűlés által elintézés végett hozzá utasítatnak. A választmány köt az egylet nevében, a közgyűlés által megállapított határokon belül, minden szerződést, melyek a választmány meghagyására — az elnök és a titkár által iratnak alá, az ekép kötött szerződések az egyletre kötelező erővel bírnak. A választmány köteles-

sége az egyleti pénztári számadásokat és a pénztár állapotát évenként megvizsgálni. A választmány határozza el, hogy az ajándékozott tárgyak a tárlatban helyeztessenek-e el, vagy értékesíttessenek. A választmány nevezi ki szükség esetén a helyettes vagy segédtisztviselőket, s fogadja fel az egylet szolga személyzetét.

20. §. A választmány határozathozatali képességéhez az elnökkel együtt 11 tag jelenléte szükséges.

21. §. Választmányi taggá az egylet bármelyik tagja megválasztható, különös tekintettel mégis a szakférfiakra.

22. §. A választmányi tagoknak jogukban áll az évnegyedes gyűléseken, az egylet szakába vágó felolvasásokat tartani, okmányokról, műtárgyakról, akár írásban, akár előszóval értekezni; ily tárgyakat bemutatni; a felolvasást tartani akaró azonban az elnöknek az értekezést bejelenteni köteles, ki azt a választmánnyal megbíráltatja; mások által irt, s már megbírált értekezéseket felolvasni, a társulat ügyeit illető indítványokat tenni, s azokra határozó szavazattal be is folyni; s miután az egylet előhaladását óhajtják, erkölcsi köteleességek az évnegyedes ülésekre rendszeren eljárni, s az ügyek vitelében — megbízatás szerint — az üléseken kívül is munkás részt venni.

## VI. SZAKASZ.

### *Közgyűlések.*

23. §. A közgyűlések nyilvánosak, s évenként a tavaszi időszak alatt B.-Gyulán tartatnak. Szavazati joggal a tiszteletbeli, alapító és rendes tagok birnak.

24. §. Rendkívüli közgyűlést az elnök a választmány vagy 10 egyleti tag írásbeli indokolt kívánatára tartozik összehívni.

25. §. A közgyűléseken a jelenlevők szavazattöbbsége határoz.

26. §. A szavazás nyilvános, de 10 tag írásbeli kívánatára titkos szavazás rendelendő el.

27. §. A közgyűlés tárgyai:

- a) titkári jelentés, az egylet évi működéséről;
- b) az évi számadások megvizsgálása;
- c) minden három évben a tisztviselők, és az igazgató



választmány választása, és az időközben megürült választmányi tagsági helyek betöltése;

d) új tiszteletbeli tagok választása;

e) valamely tag kirekesztésének kérdése, mely mindenkor titkos szavazással lesz eldöntendő;

f) a netaláni indítványok tárgyalása;

g) az alapszabályok módosítása, ez azonban csak 10 tagnak a megelőző választmányi gyűléshez írásban beadott indítványára, s ennek véleménye kíséretébeni beterjesztése mellett tárgyalható, — mi a meghívókban mindenkor mint tanácskozási tárgy — különösen megjelölendő, s mihez az összes tagok legalább  $\frac{1}{4}$ -ének jelenléte kívántatik meg, határozatot a jelenlevők  $\frac{2}{3}$ -da hoz; ha pedig a tagok kívánt  $\frac{1}{4}$ -de nem jönne össze, akkor új közgyűlés hirdető, mikor is tekintet nélkül a számra, a jelenlevők kétharmada dönt.

#### VII. SZAKASZ.

*Az egylet jövedelmi forrása, vagyona.*

28. §. Az egylet bevételeit képezik:

a) az alapítványi összegek;

b) a rendes- és pártoló tagok évdíjai;

c) felülfizetések, s lelkes ügybarátok adományai- és hagyományai.

29. §. A tagdíjak és alapítványok kamatai az egyleti kiadások fedezésére fordíttatnak. Az alapítványi tőkék el nem idegeníthetők.

30. §. A felülfizetések adományokból bejövendő összegek, amennyiben ezek alapítványi természettel nem bírnak a tárlat gyarapítására fordíthatók.

31. §. Az egylet által gyűjtött mindennemű ritkaságok, műkincsek, régiségek, okmányok, könyvek, szóval mindennemű tárgyak, az alapítványi pénzekkel együtt Békésmegyének elidegeníthetlen tulajdonát képezik.

#### VIII. SZAKASZ.

*Az egylet pecsétje.*

32. §. Az egylet pecsétje: a megye cimere, ezen körirattal: „Békésmegyei régész- és művelődéstörténeti egylet 1874.”

## IX. SZAKASZ.

*Az egylet feloszlása.*

33. §. Ha a netalán valaha bekövetkezhető pártolás és részvét hiány miatt, az egyletnek további működése és fenállása lehetetlenné válnék, az esetben annak minden vagyona a megyebizottsági közgyűlés rendelkezése alá lesz bocsátandó, a meglevő pénzösszeg pedig a megye-pénztárában, külön tétel alatt lesz elhelyezendő, hogy az alapítók szándékához képest, a kamatok és egyéb jövedelmek, minden időben a tárlat fenntartása és gyarapítására fordíttassanak.

Kelt a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyletnek, B.-Gyulán, 1874. június 18-án tartott alakuló gyűlésében.

**Zsilinszky Mihály.**

egyleti titkár.

**Göndöcs Benedek,**

apát és gyulai lelkész, mint elnök.

---



## VII.

### A békésmegyei régész-művelődéstörténelmi társulat tagjainak névsora 187<sup>5</sup>/<sub>6</sub>-ben.

#### a) Tiszteletbeli tagok.

Böhm Lénárd.  
Fábián Gábor.  
Fraknói Vilmos.  
Gedulyi Ferencz.  
Hampel József.  
Henszlmann Imre.  
Horváth Mihály.  
Ipolyi Arnold.  
Ormós Zsigmond.

Ortvay Tivadar.  
Pulszky Ferencz.  
Rómer Floris.  
Szabó Imre.  
Szabó Károly.  
Thaly Kálmán.  
Trefort Ágost.  
Szentkláray Jenő  
Lipp Vilmos. = 18.

#### b) Alapító tagok.

A békésmegyei takarékpénztár.  
Göndöcs Benedek apát és lelkész, Gyulán.  
\* Haan Lajos ev. lelkész, Csabán.  
\* Horváth Sámuel v. ev. lelkész, T.-Komlóson.  
Gr. Károlyi Tibor orsz. képviselő, Mácsán.

Id. Mogyoróssy János, muzeum igazg. Gyulán.  
Mojsisovics Vilmos kir. főmérnök, Pöstyénben.  
Gr. Pongrácz János lelkész és pápai kamarás, Orosházán.  
Gr. Wenckheim Krisztina, Kigyóson.

Ursziny Andor földbirtokos B.-Csabán. = 10.

#### c) Működő rendes tagok.

1. Áchim Ádám, Szarvason.  
Gr. Almássy Erzsébet, Kétegyháza.  
Gr. Almássy Mari, Kétegyháza.  
Gr. Almássy Vilma, Kétegyháza.  
Ambrózy Béla, Pöstyénben.  
\* Andrássy Kálmán, Kétegyháza.  
Asbóth Kálmán, Gyulán.  
Asztalos István, Békésen.  
Badics Elek, B.-Csabán.

10. Bak Gusztáv, Gyulán.  
ifj. Bakay Péter, Szarvason.  
Bakay Sándor, Szarvason.  
Bartóky László, B.-Csabán.  
Dr. Báttaszéky Lajos, „  
Beliczey István, B.-Csabán.  
Beliczey Rezső, Gerendáson.  
Békési közp. kaszinó.  
Berkas János, Gyulán.

A \*-gal jegyzettek az egyesület vidéki ügyvivői.

- Birsy József, Gyulán.
20. Bonyhay Benjamin, Mező-Berényben.  
Bornhauser Antal, Gyulán.  
Bulla Sándor, Pöstyénben.  
Czingulsky József, Gyulán. +  
Csabai casino.  
Csermák Kálmán, T.-Komlóson.  
Dancs Béla, Szarvason.  
Gr. Desseffy Marczel, Fóthoz.  
Décsey József, B.-Csabán.  
Dérczy Ferencz. Kondoroson.
30. Dobay János, Gyulán.  
Dobosfy Gyula, Szarvason.  
Gr. D'Orsay Emil, Szeghalmon.  
Gr. D'Orsay Miksa, Szeghalmon.  
DeutschFülöp, M.-Berényben  
Dömény Lajos, Gyulán.  
Dr. Dubányi János, Gyulán.  
Elek Lajos, „  
Emperl Ernő Ó-Kigyóson.  
Endreffy Károly, Gyulán.
40. \* Eördögh Lajos, Orosházán.  
Erkel Rezső Gyulán.  
Farkas Béla. „  
Fábry Márton, „  
Félix Ákos, B.-Csabán.  
Fennes Pál, „  
Fridrich Mihály, Gyulán.  
\* Dr. Fuchsz Ede, Szarvason.  
Fuchsz Lipót, M.-Berényben.  
\* Garzó Gyula, Gyomán,
50. Gärtner Adolf, B.-Csabán.  
Gajdács Pál, Szarvason.  
Gremesperger József, Bánhágyesen.  
\* Grósz Béla, Csorváson.  
Grécz József, Gyulán.  
Győry Vilmos, Orosházán.  
Haan Albert, B.-Csabán.  
Haan Vilmos, „  
Dr. Hajnal Albert, Kigyóson,  
\* Dr. Hajnal István. Békésen.
60. Hajóssy Ottó, Gyulán.  
Haty Károly, M.-Berényben.
- Haviár Dániel Szarvason.  
Id. Hofmann Mihály, Gyulán.  
\* Jakabfy Ignác, Vésztőn.  
Jankó János, Budapestén.  
Jancovics István, Szarvason  
Jancovics Pál, Gyulán,  
Janó Sándor, „  
Jeszenszky Károly, M.-Berényben.
70. Juszt Gyula, Gyulán.  
Juszt István, P. Sz. Tornyán.  
Karassiy István, B.-Csabán.  
Karassiy Kornél, „  
Keblovsky Lajos, Gyulán.  
Keller Imre, „  
\* Kéry Kálmán; Dobozon.  
Kicska Mór, Szeghalom.  
Kiskéry Mihály, Gyulán.  
Kny Antal, Békésen.
80. Kocsis Pál, Szarvason.  
Kocziszky János, B.-Csabán.  
Kohlmann Ferencz, Gyulán.  
Kornis Béla, F. Gyarmat.  
Dr. Kovács István, Gyulán.  
\* Kőrösy Mih., K.-Ladányban.  
Klausz Lázár, Endrődön.  
Dr. Klein Ferencz. Bánhegyesen.  
\* Kratochvill József, Gyulán.  
Kreuchel Samu, Vésztőn.
90. Kuczka János, Szarvason.  
Lederer Ede, Gyulán.  
\* Lehoczky J., Sz.-Andráson.  
Lukesch István, Szarvason.  
Márki István, Gyulán,  
\* Márton Mih., K.-Ladányban  
Megele Bertalan, M.-Berényben.  
\* Miháfi József, Szarvason.  
Minich József, M.-Berényben  
Moldoványi Gyula Gyulán.
100. Müller Gusztáv, „  
Novák Dániel, B.-Csabán.  
Novák Kamill, Gyulán.  
Dr. Nyirády László, K.-Tarcán.  
Oláh Sándor, Gyulán.  
Omaszta Szilárd, B.-Csabán.



- Omaszta Elek, B.-Csabán.  
 Omaszta László, „  
 Ormos János, Gyulán.  
 Osváth Andor, „  
 110. Papp Antal, Vésztőn.  
 Papp Mihály, Gyulán.  
 Party Ferencz, „  
 Pecz Gyula, M.-Berényben.  
 Péky Antal, B.-Csabán.  
 Pásztor József, Gyomán.  
 Petneházy Imre, K.-Tarcán.  
 Polgári casino Gyulán.  
 Popovits Jusztin, „  
 Potoczky Gedeon, Szarvason.  
 120. Rác Mátvás Gyulán.  
 Rác Lipót, Csorváson.  
 Reisner Jakab, Vésztőn.  
 Rencsisovszky Ferencz, Oros-  
 házán.  
 Reök István, B.-Csabán.  
 Rimler Pál, „  
 Schiffner Ede, Endrődön.  
 Schmidt Károly, Pöstényben.  
 Schwarz László, B.-Csabán.  
 Silberstein József, Gyulán.  
 130. Id. Sipos Sándor, Szarvason.  
 Ifj. Sipos Sándor, „  
 Sipos Soma, „  
 Stark Adolf, B.-Csabán.  
 Stern testvérek, M.-Berény-  
 ben.  
 Dr. Stiaszny József, Csabán.  
 Such Soma, B.-Csabán.  
 \* Szabó János, K.-Tarcán.  
 Szánthó Alajos, Gyulán.  
 Dr. Szeberényi Gusztáv, B.-  
 Csabán.  
 140. Szeberényi István, Aradon.  
 Szeberényi József Oroszházán.  
 Széchenyi Lajos, Új-Kigyós.  
 Dr. Székács József, Buda-  
 pesten. †  
 Szekér Mihály, Kétegyházán.  
 Szemián Sámuel, B.-Csabán.  
 Szikes András, Budapesten.  
 Dr. Szlovák Pál, Szarvason.  
 Sztojánovics Gyula Csorváson.  
 Sztojanovics Szilárd, Csorv.  
 150. Szucsú Béla, B.-Csabán.  
 Szucsú Mózes, „  
 Tabajdy Sándor, Szarvason.  
 \* Tatay János, T.-Komlóson.  
 Tatár János, Szeghalmon.  
 Titius Pius, Gerlán.  
 Tomcsányi József, Budapes-  
 ten. †.  
 Torkos Károly, Oroszházán.  
 Tormássy Károly, Gyulán.  
 \* If. Trukker József, Gyulán.  
 160. Uhrinyi István, B.-Csabán.  
 Ursziny Dezső, Budapesten.  
 Varságh Béla, B.-Csabán.  
 Végh Gábor, Gyulán.  
 Vésztői casino  
 Gr. Wenckheim Frigyes Ki-  
 gyóson.  
 \* Gr. Wenckheim Géza Gerlán  
 Gr. Wenckheim József öz-  
 vegye, Gyulán.  
 B. Wenckheim László, K.-  
 Ladányban.  
 B. Wenckheim Viktor, K.-  
 Ladányban.  
 170. \* Wilim János, B.-Csabán.  
 \* Winkle Gábor, Gyulán.  
 \* Zlinszky István, Kondoros  
 Zsilinszky Mihály, Csabán.  
 Zsilinszky Mihály, T.-Köml.  
 Zsilinszky Endre, Csabán.

### d) Pártoló tagok.

1. Gr. Almássy Dénes, Két-  
 egyházán.  
 Gr. Almássy György, Két-  
 egyházán.  
 Andrassy Miklós, Gyulán.  
 Ifj. Gr. Almássy Kálmán  
 Kétegyházán.  
 Ardeleanu József, Kétegy-  
 házán.  
 Bak Lajos, Gyulán.

- Bakacs Lajos, Vésztőn.  
 Balla Mátyás, Endrődön.  
 Banner József, Békésen.
10. Bálint Mihály, Csorváson.  
 Banner Béla, Ó-Kigyóson.  
 \* Bán Károly, Gyulavárin.  
 Bauer Jakab, Uj-Kigyóson.  
 Barát János, „  
 Barna János, M.-Berényben.  
 Bartóky István, B.-Csabán  
 Barta Döme, B.-Csabán.  
 Batik Elek, Gyulán.  
 \* Becker Oszkár, Kigyóson.
20. Bene István, Gyulán.  
 \* Benedikty József, Békésen.  
 Benjámin Dávid, Vésztőn.  
 Benka Gyula, Szarvason.  
 Bezsán József, Gynlán.  
 Béres András, Csorváson.  
 Bihari István, Békésen.  
 Blahó József, M.-Berényben.  
 Bogár Dániel, B.-Csabán.  
 Bogár Lázár, Gyulán.
30. Bohus Károly B.-Csabán.  
 Bozsó István Uj-Kigyóson.  
 Braun Mihály, M.-Berényben.  
 Brezanóczy Lajos, Békésen.  
 Breier Zsigmond, Endrődön.  
 Buday József, M.-Berényben.  
 Bus Albert, Csorváson.  
 id. Csák János, Vésztőn.  
 \* Dr. Csákly János, Vésztőn.  
 Csapó Mihály, Gyomán.
40. Csatlós Imre, Uj-Kigyóson.  
 Csatlós Pál, Uj-Kigyóson.  
 Csete György, Gyulavárin.  
 Csernus András, Uj-Kigyóson.  
 Csernus Ádám, „  
 Czédly János, „  
 Czédly József, „  
 Czédli Mátyás, „  
 Darida András, „  
 Debreczeni Endre, Gyomán.
50. Dekán István, Csorváson.  
 Dömény József, Békésen.  
 Denhof Antal, Gyulán.  
 Deutsch A., Csorváson.  
 Donner Lajos B.-Csabán.
- Ecsedy János, Gyulavárin.  
 Engel Antal, Endrődön.  
 Erdődy Mihály, Uj-Kigyóson.  
 Fábry Károly ügyv. B.-Csab.  
 Fábry Károly, aljb. „
60. Flórek Ferencz, Uj-Kigyóson  
 Farkas Zsigmond, Gyulán.  
 Farkas János, Ó-Kigyóson.  
 Forsner Ferencz, Vésztőn.  
 Franka Lajos, Gyomán.  
 Fürst Antal, Uj-Kigyóson.  
 Gácsy János, Endrődön.  
 Géczy Imre, Csorváson.  
 Gellay István, Endrődön.  
 Geschmey Sándor, „
70. Góg György, Csorváson.  
 Gremspurger Mátyás. „  
 Grim Sámuel, Gyomán.  
 Gubás Péter, Gyulán.  
 Gubicza István, Szarvason.  
 Gyulai Béla, Uj-Kigyóson.  
 Gyoma községe.  
 Hajnal Ábel, Békésen.  
 Hajas Pál, Szarvason.  
 Hegedüs Lajos, Gyulán.
80. ifj. Hoffman Mihály. Gyulán.  
 Horovicz Lipót, V.-Olasziban.  
 Horváth János, B.-Csabán  
 \* Horváth János, M.-Berényben.  
 Horváth Béla, Tót-Komlós.  
 Hungerleider Vilmos, Uj-Kigyóson.  
 ifj. Huszka János, Gyulán.  
 Dr. Illésy Jakab, Öcsödön.  
 ifj. Jancsovcics Pál, Gyulán.  
 Kalmár József, Endrődön.
90. Karácsony Mihály, Gyulán.  
 Kertay Zsigmond, Gyulán.  
 Kéry Elek, Dobozon.  
 Kinudicz József, Csorváson.  
 ör. Kiss Bálint, Gyomán.  
 Kiss Antal, Gyulán.  
 Kis János, Öcsödön.  
 Kohn Károly, Uj-Kigyóson.  
 Kohn Max, Öcsödön.  
 Konkoly János, Békésen.
100. Kovács József, Békésen.



- \* Kovács Mihály, Szeghalm.  
 \* Kovács M. István, Endrődön.  
 Környey Lajos, Berényben.  
 Ladányi Áron, Békésen.  
 Lányi Gusztáv, Szarvason.  
 Lavatka Béla, Szarvason.  
 Lavatka Ágost, Békésen.  
 Lavatka József, Békésen.  
 \* Dr. László Elek, Orosh.
110. Löffler Mór, Uj-Kigyóson.  
 Lengyel Győző, K.-Tarcsán.  
 Lusztig Sámuel, Szarvason.  
 Marcsek István, Szarvason.  
 Majercsik János, „  
 Majner János, Ó-Kigyóson.  
 Mánásy Pál, Uj-Kigyóson.  
 Megele Gyula, K.-Tarcsán.  
 Megele Béla, Gyulavárin.  
 Melczer Kálmán, B.-Csabán.
120. Merza Gergely, Csorváson.  
 Mezey Balázs, Békésen.  
 Mezey Lajos, „  
 if. Mikolay Mihály, Szarv.  
 if. Miskucz György, Gyulán.  
 if. Mogyoróssy Sándor, „  
 Mojsisovics Lajos, „  
 Dr. Molnár Antal, B.-Csabán.  
 Molnár, György, Uj-Kigyós.  
 Moravcsik József, Szarvason.
130. Mózes Mihály, Szeghalm.  
 Mundruczó Demeter, Gyulán.  
 Müller Náthán, Csorváson.  
 Murza István, Uj-Kigyóson.  
 Nagy Ferencz, Gyulán.  
 Nagy Károly, „  
 Nagy István, M.-Berényben.  
 Nagy István, Dobozon.  
 Nátor János, Uj-Kigyóson.  
 Nemeskey Andor, Váradon.
140. Németh Lajos, B.-Csabán.  
 Németh Lukács, Gyomán.  
 Neudenbach Antal, Gyulán.  
 Novák György, Szarvason.  
 Nyiri János, Csorváson.  
 id. Oláh György, Gyulán.  
 \* Oláh Antal, Öcsödön.  
 Pajó György, Vésztőn.
- Papp György Vésztőn.  
 Dr. Papp József, Szeghalm.
150. Papp Sándor, P.-Sz.-Tornyan.  
 \* Pándi István, Kigyóson.  
 Peics János, Vésztőn.  
 Petrovics Demeter, Vésztőn.  
 Petrovics Soma, B.-Csabán.  
 \* Petőfi István, Csákón.  
 Plank Alajos, Gyulán.  
 Pokomándy Sándor, Szarv.  
 Prágay István, Uj-Kigyóson.  
 Pusztay Ádám, Gyulán.
160. Rázel István, Ó-Kigyóson.  
 Rimler Lajos, Ó-Kigyóson.  
 Rolkó Béla, B.-Csabán.  
 Rosenthal Miksa, Dobozon.  
 Roth János, Gyulán.  
 Roth Lajos, Endrődön.  
 Sal József, Gyulán.  
 Sánta Ferencz, Gyulán.  
 Salacz Ferencz, Szarvason.  
 Seres Mihály, Uj-Kigyóson.
170. Serke Ferencz, Csorváson.  
 Dr. Simon Pál, T.-Komlóson.  
 Sinkó Mihály, Csorváson.  
 Soltész, Nándor, B.-Csabán.  
 Somogyi József, Uj-Kigyós.  
 Scharntenreiter Albin, Gyulán.  
 Schmidt József, „  
 Scholcz Ferencz, Csorváson.  
 Schwarz Emánuel, Uj-Kigy.  
 Stern Adolf, Gyomán.
180. Id Styr György Gyulán.  
 Sulyok Ede, Orosházán.  
 Szabó András, Uj-Kigyóson.  
 Szabó Gábor, Dobozon.  
 Szabó Pál, Sz.-Benedeken.  
 Szánthó Albert, Békésen.  
 Szász János, M.-Berényben.  
 Szegedy Károly, Békésen.  
 Szentandrassy István, M.-Berényben.  
 Szentmihályi Lajos, Békésen.
150. Székács István, Orosházán.  
 Szerető Imre, Gyomán.  
 Szika János, Gyulán.  
 Szilágyi László, „  
 Szomora Bertalan, B.-Csabán.

Sztraka Ernő, B.-Csabán.	Uzon Ferencz, Gyulán.
Sztraka György „	Varga Károly Gyulán.
Sztraka János, Csorváson.	Vartus Rozália Uj-Kigyóson
Szuchanek Antal, B.-Csabán.	Vecsey László Kamuton †
Szulimán István, Gyulán.	Vidovszky Ferenc, Gyomán.
200. Tavaszi János, Orozházán.	Vidovics Antal, Endrődön.
Dr. Télessy József, Szarvason.	Vigh István, B.-Csabán.
Thomka Emil, B.-Csabán.	220. Viskovics Ignác, Szarvason.
Timár I. János, Endrődön.	* Vitályos Márton, Öcsödön.
Tóth Ede, Békésen.	* Weidinger György, Gyomán
Tóth Péter, Uj-Kigyóson.	Weisz Lázár „
Id. Uferbach János, Gyulán.	Weisz Lipót Gyulán.
Uferbach Antal, „	Wieland János, Békésen.
Uferbach József, „	Wolf Pál, M.-Berényben.
Uhrin János, Endrődön,	Zalaf Mihály, Csorváson.
210. Ujfalussy Dezső, Gyulán.	Zih Károly, Sz.-Andráson.
Unger József, Gyomán.	Zsimsza Ferenc, Gyomán.
Urszinyi János, B.-Csabán.	230. Zsótér Antal, Uj-Kigyóson.

Az alapító, rendes és pártoló tagok községenként ilyen arányt tüntetnek fel:

### I. A megyében.

Gyulán	volt	3 alapító,	45 rendes,	42 pártoló tag.
Csabán	„	2	34	22 „ „
Szarvason	„	—	19	15 „ „
M. Berényben	„	—	9	10 „ „
Ó. és Uj-Kigyóson	„	1	6	36 „ „
Vésetőn	„	—	5	8 „ „
Orosházán	„	1	5	4 „ „
Kétegyházán	„	—	5	4 „ „
Békésen	„	—	4	18 „ „
Csorváson	„	—	4	17 „ „
Szeghalmon	„	—	4	3 „ „
K.-Ladányban	„	—	4	1 „ „
T.-Komlóson	„	1	3	2 „ „
K.-Tarcsán.	„	—	3	2 „ „
Gyomán.	„	—	2	14 „ „
Endrődön	„	—	2	12 „ „
Gerlán	„	—	2	— „ „
Kondoroson	„	—	2	4 „ „
Dobozon	„	—	1	1 „ „
P.-Sz. Tornyán	„	—	1	1 „ „
Sz.-Andráson	„	—	1	1 „ „
F.-Gyarmaton	„	—	1	— „ „
Öcsödön	„	—	—	5 „ „



Gerendáson	volt	—	alapító	1	rendes	—	pártoló tag.
Gyulavárin	"	—	"	—	"	4	" "
Kamuti pusztán	"	—	"	—	"	1	" "
Sz.-Benedeki pusztán	"	—	"	—	"	1	" "
Csákón	"	—	"	—	"	1	" "

## II. A megyén kívül.

Budapesten	volt	—	alapító,	5	rendes,	—	pártoló tag.
Pöstyénben (Trencs.)	"	1	"	3	"	—	" "
Aradon	"	—	"	1	"	—	" "
Fóthon (Pestm.)	"	—	"	1	"	—	" "
N.-Váradon	"	—	"	—	"	2	" "
Bánhegyesen (Csanád)	"	—	"	2	"	—	" "
Mácsán (Aradm.)	"	1	"	—	"	—	" "
Összesen		10	"	175	"	230	" "

## VIII.

### Az egyesület tisztviselői:

Elnök: Göndöcs Benedek.

Alelnök: Haan Lajos.

Főtitkár: Zsilinszky Mihály.

Másodtitkár: Elek Lajos.

Muzeumőr: Id. Mogyoróssy Ján.

Pénztárnok: Party Ferenc.

Ügyész: Keller Imre.

### Választmányi tagok:

Asztalos István.

Beliczey István.

Beliczey Rezső.

Dobay János.

Gremesperger József.

Győry Vilmos.

Dr. Hajnal Ábel.

Hajóssy Ottó.

Horváth Sámuel.

Jancsovics István.

Jancsovics Pál.

Janó Sándor.

Kéry Kálmán.

Dr. Kovács István.

Márki István.

Ormós János.

Papp Mihály.

Péky Antal.

Reök István.

Tatay János.

Tatár János.

P. Titius Pius.

Gr. Wenckheim Frigyes.

Br. Wenckheim László.